

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN FIKIH ÖĞRETİMİNDE
KULLANIMI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Cahide TURALIOĞLU

BURSA/2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN FIKIH ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Cahide TURALIOĞLU

ORCID: 0000-0003-0748-9411

Danışman:

Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ

BURSA /2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Tezi/ Çalışması olarak sunduğum “Problem Çözme Yönteminin Fıkıh Öğretiminde Kullanımı” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

19.01.2022

Adı Soyadı: Cahide TURALIOĞLU

Öğrenci No: 701821036

Anabilim/Anasanat Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

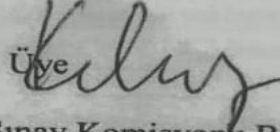
Programı: Din Eğitimi

Statüsü: Yüksek Lisans

TEZ ONAY SAYFASI

T.C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim/Anasanat Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 701821036 numaralı Cahide TURALIOĞLU'nun hazırladığı "Problem Çözme Yönteminin Fıkıh Öğretiminde Kullanımı" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 19.01.2022 günü 10.30-11.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasınınBAŞARILI..... (başarılı/başarısız) olduğuna ...OY BİRLİĞİ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

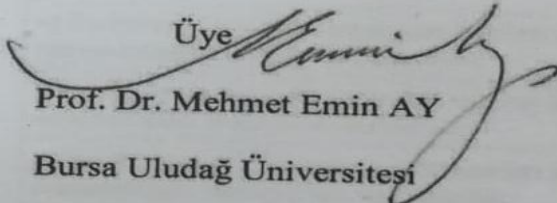
Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ

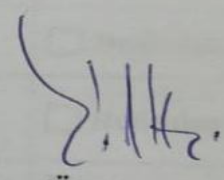
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. İrfan BAŞKURT

İstanbul Üniversitesi

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Problem Çözme Yönteminin Fıkıh Öğretiminde Kullanımı
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin, 21.12.2021 tarihinde şahsım tarafından (Turnitin) adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç

2- Alıntılar hariç/dahil

3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

21.12.2021

Adı Soyadı: Cahide Turalıoğlu

Öğrenci No: 701821036

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Din Eğitimi

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Cahide TURALIOĞLU
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Eğitimi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xii+114
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ

PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN FIKIH ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI

İnsanlar, yaşam süreçlerinde geçirdiği dönemlerin her birinde basit, karmaşık, farklı boyutlarda ve oldukça çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Günümüzde bireylerin karşısına en çok fikhî problemlerin çıktığı söylenebilir. Karşılaşılan problemler kimi zaman yaşamının doğal bir parçası olarak görülmekte kimi zaman da önem derecesi ve boyutuna göre stres, bunalım, depresyon gibi olumsuz duygulara neden olabilmektedir. Problem çözme becerisi de, bireyin hayatta karşılaştığı yaşam problemleri ile etkin olarak mücadele etmesini sağlayan üst düzey bir yetenektir. Bu çalışmada temel olarak problem çözme yönteminin fıkıh öğretiminde kullanımı konu edilmektedir. Bu kapsamda konuyla ilgili literatür taranarak hazırlanan taslak çerçevesinde ders kitapları incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, Öğretim, Problem, Problem Çözme Yöntemi

ABSTRACT

Name and Surname	: Cahide TURALIOĞLU
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Institute of Social Sciences
Field	: Department of Philosophy and Religious
Studies Branch	: Religious Education
Degree Awarded	: Master of Arts
Total Page Number	: xii+114
Degree Date	:
Supervisor	: Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ

USE OF PROBLEM SOLVING METHOD IN FIQH TEACHING

People are faced with simple, complex, different dimensions and quite various problems in each of the periods they spend in their life processes. Today, it can be said that the most common problems faced by individuals are fiqh. The problems encountered are sometimes seen as a natural part of living, and sometimes they can cause negative emotions such as stress, depression and depression depending on their importance and size. Problem solving skill is a high-level skill that enables the individual to deal effectively with the life problems he encounters in life. This study mainly focuses on the use of problem solving method in teaching fiqh. In this context, the textbooks were examined within the framework of the draft prepared by scanning the literature on the subject.

Keywords: Fiqh, Teaching, Problem, Problem Solving Method

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında bilgi, teknoloji ve sanayi sürekli bir değişme ve gelişme halindedir. Bu değişim eğitim-öğretim merkezlerinin temeli olan okullarda da kendini göstermektedir. Bu durumda eğitimcilerin de yaşanan değişimlerden geri kalmamaları için kendilerini yenilemeleri ve geliştirmeleri, öğrenciler için daha faydalı olabilecek ders ortamları hazırlamaları gerekmektedir.

İslami eğitim içerisinde fıkıh, merkezi bir konumdadır. Çünkü fıkıh Müslüman'ın hayat bilgisidir. Müslüman olarak yaşamının kurallarını fıkıh koyar. Müslümanlar için çok önemli bir yere sahip olan fıkıh ilminin eğitimi yüksek öğretimde İlahiyat Fakültelerinde, ortaöğretimde ise İmam Hatip Liselerinde yapılmaktadır.

Bu çalışmada İmam Hatip Liselerinde okutulan Meslek dersleri arasında önemli bir yeri olan fıkıh dersinin içeriğini daha etkin bir şekilde sunabilmenin yollarını, Problem Çözme Yöntemi bağlamında ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, yöntemi, problemi ve önemi incelenmiştir. Birinci bölümde fıkıh ilmi ve önemi başlığı altında fıkıhın doğuşu, gelişmesi, kurumsallaşması, kaynakları, delilleri, yöntemleri ve İmam Hatip Liseleri müfredatında yer alan Fıkıh ve Fıkıh Okumaları derslerinin öğretim programları incelenmiştir.

İkinci bölümde Fıkıh Öğretimi ve Problem Çözme Yöntemi başlığı altında fıkıh öğretiminin nasıl yapılması gerektiği, problem çözme yönteminin niçin tercih edildiği incelenmiştir. Bu bağlamda problem çözme yönteminin ne olduğu, bileşenlerinin ve aşamalarının neler olduğu ele alınmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda problem çözme yönteminin eğitsel değerine, sınırlılıklarına, yöntemi etkili kılmak için dikkat edilecek hususlara ve bu yöntemle kullanılacak tekniklere de yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuç ve öneriler yer almaktadır.

Çalışmamızın amacı fıkıh dersini daha etkili ve verimli işleyebilmek için öğretim yöntem ve tekniklerinden faydalanmanın önemine dikkat çekmektir. Çalışmamızın başta ilgili araştırmacılara ve konu üzerinde meraklı okuyucularına faydalı olmasını temenni ederiz.

Araştırmanın oluşması, yürütülmesi ve sonuçlanması sürecinde desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen kişiler olmuştur. Öncelikle tez konumun belirlenmesinden

sonuçlanmasına kadar geçen süre içerisinde, her türlü desteğini esirgemeyip değerli vaktini ayıran, bilgi ve tecrübelerini paylaşan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Akif Kılavuz'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmam boyunca en zor zamanlarımda yanımda olan ve her zaman beni destekleyen, motive eden, bu süreçte her türlü imkânı bana sunan, bu günlere gelebilmemde bana hep destek olan, her daim arkamda olan babam Hasan Turalıoğlu'na, annem Zeynep Turalıoğlu'na, kardeşlerim Ahuser, Sude Gl ve şule'ye, Dr. Süleyman Aktaş'a ve emeği geçen herkese teşekkürü ederim.

Çalışmamın hayırlara vesile olmasına Yüce Rabbimden niyaz ederim.

Cahide TURALIOğLU

BURSA/2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	4
ABSTRACT	5
ÖNSÖZ.....	6
İÇİNDEKİLER.....	8
KISALTMALAR.....	12
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
FIKİH İLMİ ve ÖNEMİ.....	5
1.1. FIKİH KAVRAMI	5
1.2 FIKHİN DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE KURUMSALLAŞMASI.....	6
1.2.1. Hz. Peygamber Dönemi (Fıkhın Doğuş Dönemi)	7
1.2.2. Sahabe ve Tabiin Dönemi (Kuruluş Dönemi).....	8
1.2.3. Müçtehit İmamlar ve Mezhepleşme Dönemi (Olgunluk ve Kemal Dönemi).....	10
1.2.4. Fıkhın İstikrar Dönemi (Tahric-Taklid Dönemi)	10
1.2.5. Modern Dönem (Uyanış Dönemi).....	11

1.3. FIKHİN KAYNAKLARI, DELİLLERİ VE YÖNTEMLERİ.....	12
1.3.1. Kur'ân-ı Kerim.....	13
1.3.2. Sünnet.....	14
1.3.3. İcmâ.....	15
1.3.4. Kıyas.....	15
1.3.5. Fer'î Deliller.....	16
1.4. ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ FIKIH DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI.....	17
1.4.1. Fıkıh Dersi Öğretim Programı.....	18
1.4.1.1. Fıkıh Dersi Öğretim Programının Temel Felsefesi ve Genel Amaçları.....	21
1.4.1.2. Fıkıh Dersi Öğretim Programının Uygulanmasına İlişkin İlkeler.....	22
1.5. ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ FIKIH OKUMALARI DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI	23
1.5.1. Fıkıh Okumaları Dersinin Genel Amaçları, Programın Uygulanmasına Dair İlkeler, Ölçme ve Değerlendirme	23
1.5.2. Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programının Ünite Konuları ve Kazanımları.....	25
1.6. FIKIH VE FIKIH OKUMALARI DERSLERİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	27
İKİNCİ BÖLÜM	29
FIKIH ÖĞRETİMİ VE PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ	29
2.1. NASIL BİR FIKIH ÖĞRETİMİ?	32
2.2. NİÇİN PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ?	36

2.3. PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ NEDİR?	42
2.4. PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN BİLEŞENLERİ.....	44
2.4.1. Konu (Problem).....	45
2.4.2. Öğrenci	47
2.4.3. Öğretmen	48
2.4.4. Eğitim-öğretim ortamı.....	49
2.4.5. Değerlendirme	50
2.5. PROBLEM ÇÖZME AŞAMALARI.....	51
2.5.1. Problem durumu bulma.....	54
2.5.2. Öğrencilerin hazırlanması ve problemle karşılaşma	54
2.5.3. Problemin tanımlanması ve sınırlandırılması.....	55
2.5.4. Bilgilerin toplanması ve paylaşılması	55
2.5.5. Problemin çözümü için denenceler kurulması	56
2.5.6. En uygun çözümün kararlaştırılması ve denencelerin test edilmesi	56
2.5.7. Problemin çözümü ve sonuca varılması.....	57
2.5.8. Değerlendirme	57
2.6. PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN SINIRLILIKLARI.....	58
2.7. PROBLEM ÇÖZMEYİ YÖNTEMİNİ ETKİLİ KILMAK İÇİN DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR	59
2.8. PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN TEKNİKLERİ.....	60

2.8.1. Beyin Fırtınası Tekniği.....	61
2.8.2. Büyük-Küçük Grup Tartışması Tekniği.....	63
2.8.3. Drama Tekniği.....	65
2.8.4. Altı Şapkalı Düşünme Tekniği.....	66
2.8.5. Altı Ayakkabılı Eylem Tekniği.....	68
2.9. DEĞERLENDİRME.....	70
2.10. FIKIH DERSİNDE PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ UYGULAMA ÖRNEĞİ	72
Örnek Uygulama 1	73
Örnek Uygulama 2	85
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	90
KAYNAKÇA	94
EKLER.....	99

KISALTMALAR

a.g.e: Adı Geçen Eser

a.g.m: Adı Geçen Makale

a.g.t: Adı Geçen Tez

AIHL: Anadolu İmam Hatip Lisesi

a.yer: Aynı Yer

B: Bin/ İbni

Bkz: Bakınız

Bs: Basım

c: Cilt

çev: Çeviren

DOGM: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü

Ed: Editör

İ.H.L: İmam-Hatip Lisesi

M.E.B : Milli Eğitim Bakanlığı

M.E.M: Milli Eğitim Müdürlüğü

OECD: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı

PISA: Programme for International Student Assessment

s/ss: Sayfa / Sayfalar

sy: Sayı

TDB: Temel Dini Bilgiler

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Trc: Tercüme

vb: ve benzeri

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Günümüzde yaşanan olağanüstü gelişmeler, kitle iletişim araçlarının oldukça yaygın olarak kullanılması, bilimsel alandaki hızlı ilerlemeler çok hızlı bir toplumsal değişimin gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu değişimler ve ortaya çıkardığı sonuçlar, toplumda yaşayan bireylerin düşünce yapılarını, görüşlerini, inançlarını etkilemiş, bunun sonucunda da yeni tutum ve davranışlar sergilemelerine yol açmıştır. Bütün bunlar her birey için daha iyi ve daha kaliteli bir eğitim anlayışını gündeme getirmektedir. Artık eğitimcilerin en önemli görevlerinden biri meydana gelen ve devam etmekte olan bu değişimlere ayak uydurabilecek bireyler yetiştirmektir.

Günümüzde teknoloji, sanayi gibi birçok alanın gelişmesiyle birlikte eğitimin yapısında da pek çok değişimin yapılması kaçınılmaz olmuştur. Artık eğitim-öğretimin ana kaynağı olarak görülen öğretmenin rolü değişmiş, onun yerine öğrenci-öğretmen işbirliğine dayalı yeni bir anlayış gelmiştir. Bu anlayışla birlikte “Öğrencilere nasıl ulaşabiliriz? , Öğrencilere bilgiyi nasıl sunmalıyız?” soruları önem kazanmıştır. Bu noktada artık günümüzde işlevsel olarak kullanılması istenen yöntem ve teknikler devreye girmektedir.

Modern çağın şartları gereği beceri öğretimi artık üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmektedir. Bu anlayışın bir gereği olarak derslerde öğrencilerin bazı yaşam becerilerini kazanmaları hedeflenmektedir. Bunlardan bazıları tüm derslerde kazandırılması hedeflenen ortak becerilerken bazıları da derslere özgü olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Tüm derslerde kazandırılması hedeflenenlerden birisi de problem çözme becerisidir.

Müslümanlar için oldukça önemli bir yere sahip olan fıkıh, dini ilimlerin en önemli alanlarından biri sayılmaktadır. Aynı zamanda fıkıh, Müslümanların kendi dinlerini nasıl yaşayacaklarına dair çözümler ortaya koymak amacıyla geliştirilmiş bir ilim dalıdır. İmam Hatip Lisesini tercih eden öğrenciler hem teknolojik çağda yaşayan bireyler olarak hem de din hakkında bir yol gösterici olma özellikleri bakımından pek çok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu problemlerin büyük çoğunluğunun da fıkıh ilminin sınırları içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.¹

Fıkıh ilminin Müslümanlar için önemi ve İmam Hatip Liselerinde okutulan fıkıh dersinin öğretimine ait özel öğretim yaklaşımlarının olmayışı bizi bu araştırmayı yapmaya

¹ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı* (Ankara: MEB Yayınları, 2014), 2.

sevk etmiştir. Araştırmamızın temel problemi fıkıh öğretimini, öğretim yöntem ve tekniklerinden olan problem çözme yöntemi bağlamında ele alıp yeni bir fıkıh öğretim anlayışı geliştirebilmektir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı İmam Hatip Liselerinde okutulan meslek derslerinden biri olan Fıkıh dersinde yeteri kadar uygulanmadığını düşündüğümüz problem çözme yönteminin bir ihtiyaç olduğunu ve hayatımızda ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşabilmek için de problem çözme yönteminin mahiyeti ortaya koyulmuş, Fıkıh dersinde bu yöntemin nasıl ele alınıp, işleneceği konusunda örnekler verilip, öneriler sunulmuştur.

Araştırmanın temel amacı problem çözme yöntemi çerçevesinde İmam Hatip Liselerinde okutulan fıkıh dersinin içeriğini daha etkin bir şekilde sunabilmenin yollarını araştırmak ve fıkıh öğretiminde yeni bir yaklaşım ortaya koymaktır.

Bu temel amacın yanında araştırmamızda,

- Günümüzde İmam Hatip Liselerindeki fıkıh öğretiminin mevcut durumu nedir?
- Fıkıh dersinin amaçlarına uygun bir fıkıh öğretimi nasıl olmalıdır?
- Öğretim yöntem ve tekniklerinden hangileri, ne şekilde fıkıh öğretiminde etkili bir şekilde kullanılabilir? gibi sorular ele alınacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İmam Hatip Liselerindeki meslek derslerinin her biri kendi içlerinde farklı konular, amaçlar içeren çok yönlü derslerdir. Başarılı bir öğretim için bu derslere ve konulara uygun yöntemler seçilmeli ve uygulanmalıdır. Bu nedenle de bu derslerin her biri için özel öğretim yaklaşımı geliştirme gereği ortaya çıkmıştır.

Günümüzde yaşanan değişim ve gelişmeler eğitim uygulamalarında yeni yaklaşımlar benimsemeyi, yeni teknolojik imkânlar ise çok sayıda araç ve gerece yer verilmesini sağlamaktadır. Eğitim-öğretimde içeriğin değişmesine paralel olarak yeni öğretim ilke ve yöntemleri geliştirilmekte ve uygulamaya konulmaktadır.

Fıkıh, insanların yaşamlarının her alanında ve her zaman yerini ve önemini korumaktadır. Devlet başkanından, en sade insana kadar herkes fıkhıta kendisini ilgilendiren bir şey mutlaka bulur. İnsanlar için son derece önemli olan fikhın öğretimi ortaöğretimde İmam Hatip Liselerinde, yükseköğretimde ise İlahiyat Fakültelerinde yapılmaktadır.

Fıkıh dersinin öğretiminde uygulanabilecek yeni yaklaşımların ve yöntemlerin neler olabileceğini araştırmak oldukça önem arz etmektedir. Bu anlamda fıkıh dersi öğretimindeki yenilik ihtiyacı, yeni yaklaşımlar, karşılaşılan sorunların çözümü için ileri sürülen öneriler, bu konuda ortaya çıkan araştırma gerekliliği araştırmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Ayrıca fıkıh öğretimini özel öğretim açısında ele alan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Din öğretimi ile ilgili araştırmalar genel anlamda din öğretiminin yetersizliğini ortaya koymakta fakat fıkıh özel öğretimi açısından konuya yaklaşanlar çok az sayıda kalmaktadır.² Bu çalışmanın alanında ilk araştırma olması bakımından önemli olduğu söylenebilir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Araştırmamız nitel araştırma yöntemleri ile hazırlanmıştır. Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bakış açısı ile araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Nitel araştırma ile araştırma yapılan konu kendi bağlamında ele alınır ve insanların bu konuya yüklediği anlam açısından yorumlamalar yapılır. Nitel yöntem anlama ve yorumlamayı kolaylaştırır. Araştırmacı, nitel yöntemin esnek yapısından faydalanarak konuyu derinlemesine inceleyebilir.

Nitel araştırma kapsamında literatür taraması yapılmış, konumuzun başlığı çerçevesinde fıkıh, fıkıh öğretimi, problem ve problem çözme yöntemi ile ilgili olarak alan yazınlarına başvurularak kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Literatür taraması, yapılması planlanan araştırmanın konusu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmaları incelemektir. Bu bakımdan araştırmanın veri kaynakları daha önce bu konuda yapılmış olan çalışmalar incelenerek elde edilmiştir.

² Bkz. Mustafa Öztürk, “İmam Hatip Lisesi Programında Tefsir Dersi Öğretimi İle İlgili Tespitler ve Teklifler”, *100. Yılında İmam Hatip Liseleri* (İstanbul: Dem Yayınları, 2015); Kenan Demirtaş, *Hadis Öğretimine İmam-Hatip Liseleri Gelişim Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2001); Hüseyin Akyüz, “İmam Hatip Liselerinde Hadis Dersi Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme: Artvin İli Örneği”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri*, (2010); Musa Turşak, *İmam Hatip Liselerinde Kur’ân-ı Kerim ve Tefsir Öğretimi* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013); Mehmet Özkan, *Fıkıh Dersi Müfredatına ve Öğretim Yöntemine Dair Bazı Tespit ve Öneriler* (Balıkesir, 2016); Nazif Yılmaz, “İmam Hatip Liselerinde Kur’an-ı Kerim Öğretimi (Öğretim Programları Üzerine Bir Değerlendirme)”, *100. Yılında İmam Hatip Liseleri* (İstanbul: Dem Yayınları, 2015).

Literatür taraması sürecinde nitel araştırma analiz yöntemlerinden olan doküman analizi ve içerik analizi kullanıldı. Doküman analizi, araştırma konusu hakkında bilgi içeren belgelerin incelenmesidir. İçerik analizi ise belirli bir amaç için mesaj anlamı taşıyan verilerin taranması, kategorilere ayrılması, özetlenmesi, analiz edilmesi ve yorumlanması sürecini içeren bilimsel bir araştırma yöntemidir.

Zihinsel bir çalışma olan bu araştırma için ilk olarak genel öğretim ve özel öğretim yöntemleri, eğitim psikolojisi, eğitim teknolojisi gibi eğitim bilimlerinde ve fıkıh alanında yazılmış yazılı kaynaklara dayanılarak geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra elde edilen bilgiler kayıt altına alınmış ve kategorize edilmiştir. Son olarak elde edilen bilgiler ışığında yorum ve değerlendirmeler yapılarak bütüncül bir bakış açısı ile bilgiler sunulmuştur.

Eğitimde öğrencilere kazandırılması amaçlanan çok sayıda beceri bulunmaktadır. Lakin bu becerilerin tamamının bir araştırma kapsamında ele alınması mümkün değildir. Dolayısıyla her beceriyle ilgili olarak branş bazında müstakil çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu nedenle araştırma öğrencilere kazandırılması amaçlanan problem çözme becerisi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmamız problem çözme yöntemi çerçevesinde, İmam Hatip Liselerinde mevcut olan fıkıh derslerindeki etkililiği araştırmak ve verimliliği arttırmak ve fıkıh öğretimine problem çözme yöntemi çerçevesinde yeni yaklaşımlar ve örnekler geliştirmekle sınırlıdır. Fıkıh ilmi çok geniş bir literatüre sahip olduğundan dolayı örneklem sadece İmam Hatip Liseleri 10. sınıf Fıkıh dersi ve 11. ve ya 12. sınıflarda seçmeli olarak okutulan Fıkıh Okumaları ders müfredatlarına uygun olarak sınırlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FIKİH İLMİ ve ÖNEMİ

1.1. FIKİH KAVRAMI

Sözlükte fıkıh: bir şeyi bilmek, derinlemesine kavramak, dini bir bütün olarak doğru ve yerli yerince idrak etmek gibi anlamlara gelmektedir.³ Fıkıh ilmi, kişinin gerek yaratıcısı gerekse diğer insanlarla ilişkisini düzenleyen, bu anlamda ibadetler ve muamelatı birlikte içinde barındıran bir ilimdir.⁴

Fıkıhın bir ilim dalı olarak ilk tanımı Ebu Hanife'ye aittir. O fıkıhı; “kişinin yararına ve zararına olan şeyleri bilmesi” şeklinde tanımlamıştır.”⁵ Demek oluyor ki fıkıh tanımı hukuki haklar ve ödevlerden çok daha geniş bir içeriğe sahiptir. Mesela, Allah'a inanmanın gerekliliği, şirk koşmanın sonuçları gibi inançla, güzel düşünmenin yararlı, zan ile karar vermenin zararlı olduğunu bilmek gibi ahlakla ilgili konuları da içermektedir. Daha sonra bir kısım Hanefî mezhebi fakihleri bu geniş tanıma ‘ameller’ ifadesini ekleyerek tanımı, kişinin gündelik davranışlarında yararına ve zararına olan şeyleri bilmesidir şeklinde daraltmışlardır.

“Bir konuda derin bilgi sahibi olmak” anlamında olan fıkıh ile aynı kökten türeyen fâkih ise “bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan kimse” ve dinin temel kaynaklarından hüküm çıkarabilecek donanıma sahip kişiyi ifade etmektedir.⁶

Fıkıh, furû-ı fıkıh ve usûl-i fıkıh olarak iki kısımda ele alınır. Furû-ı fıkıh, delillerden çıkarılmış hükümleri, usûl-i fıkıh ise delillerden hüküm çıkarmak için kullanılan yöntem ve kuralları ifade etmektedir.

Fıkıh ilminin amaçlarının şunlar olduğu söylemek mümkündür. Bu dünyada var olma gayemizin Yüce Yaratıcıya ubudiyet olduğu bilincini kazandırmak, aslî kaynaklarda yer alan hükümleri hayat felsefesi haline getirmek, kişilerin hak ve sorumluluklarını belirlemek, hukuk ve ahlak bütünlüğünü sağlamak, hakların ihlali ve vazifelerin ihmalini önlemek, güven ve sükûnet içinde dengeli bir toplum oluşturmaktır.

Fıkıh ilmi, dinin ana kaynaklarından belli başlı delillere dayanarak İslam'ın muamelata ilişkin hükümlerini ortaya koyan ve böylece insanın dini hak ve sorumluluklarını bilmesini

³ İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 185; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh İlimine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 12.

⁴ Soner Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri* (Sakarya: Beka Yayınları, 2020), 23.

⁵ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015), 23.

⁶ Hayrettin Karaman, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), “Fakih”, 12/126.

sağlayan, kişinin Yaratıcı ve diğer varlıklar ile münasebetlerini düzenleyen bir ilim dalı olması sebebiyle dini eğitim faaliyetleri arasında çok önemli bir yere sahiptir.

Fıkıh ilmi birincil kaynaklarda yer alan hükümlerin en doğru şekilde idrak edilmesini ve hayata aktarılmasını, tüm yaşamı içine alacak şekilde, Yaratıcı ile kul, insan ile insan, insan ile devlet ve devletlerarası münasebetlerin vahiy çerçevesinde nasıl düzenlenmesi gerektiğini konu edinir.

Fıkıh ilminin ana konuları Mecelle'nin ilk maddesinde belirtildiği üzere; ibadetler (ibadât), sosyal hayat ile ilgili hükümler (muâmelât), aile hayatı ile ilgili hükümler (münekahât) ve dünyevi cezalar ile ilgili hükümlerdir (ukûbât).

Fıkıh ilminin özelliklerinin şunlar olduğu söylenebilir: “Fıkıh, kaynağı itibari ile ilâhîdir. Diğer hukuklarda yaptırımlar dünya hayatı ile sınırlı iken İslam hukukunda yaptırımlar ebedî hayata da taşınmaktadır. Fıkıhta hüküm koyma hak ve yetkisi Allah'a aittir. Kulların yetkisi, hükümleri araştırıp bulmaktır. Fıkıh kendine has bir sınıflandırma yapar. Fıkıh ilminde, her konunun ayrı ayrı olarak ele alınıp hükme bağlanması yolu tercih edilmiştir. Fıkıh, değişmez ilahi hükümlerle, değişen toplum şartları arasında ilişki kurmaya çalışır ve yeni meseleleri bu çerçevede çözümlenmeye imkân verir. Her mesele için tek bir hüküm koymak yerine geniş çerçeveli hükümler getirir, böylece ictihada geniş bir alan bırakmış olur.”⁷

1.2 FIKHİN DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE KURUMSALLAŞMASI

Fıkıh ilminin ikinci asrın sonlarında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Çünkü Hz. Peygamber döneminde dini kaideler ya Kur'ân-ı Kerim ile ya da onu açıklayan sünnet ile belirleniyordu. Bu durumda ibadetleri, sosyal ilişkileri, aile hayatını ya da dünyevi cezaları düzenleyen yazılı kurallar ve metotlar kullanma ihtiyacı duyulmuyordu.

Hız. Peygamberin vefatından sonra insanlar arasında fetva verme görevini sahabe içerisinde fıkıh bilgisi ile diğer insanlara rehberlik eden kişiler yerine getiriyordu. Sahabe İslam hükümlerinin maksat ve hedeflerinin neler olduğunun son derece farkındaydı ve Arapçayı, ayetlerin iniş sebebini, hadislerin neden ve hangi olay üzerine söylendiğini çok iyi biliyordu. Bunun da ötesinde Hız. Peygamber ile beraber yaşamış, hayatlarını ona hizmet etmeye adanmış, ona yârenlik etmiş kişilerdi. Bu yüzden Kitap ve sünnetten hüküm çıkarmak için yazılı metot ve yöntemlere ihtiyaçları yoktu.

⁷ Hayrettin Karaman, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), “Fıkıh”, 13/3.

Fıkıh ilminin başlangıç dönemi olarak kabul edilen Hz. Peygamber Dönemi, Sahabe Dönemi ve Tabiin Döneminden sonra daha önceleri var olmayan yeni durumlar ortaya çıktı. Fetihler yoluyla İslam coğrafyasının genişlemesi, farklı kültürlerle karşılaşılması, Arapların başka milletlerden insanlarla karışması, müçtehitlerin çoğalması ve her birinin kendilerine en doğru gelen yolu takip etmesi, müçtehitlerin görüş belirtmesini gerektirecek pek çok olayın zuhur etmesi bu durumlar arasında yer almaktadır. Bütün bu yeni durumlar, fakih ve müçtehitlerin aklına ictihad faaliyetlerinin disipline edilmesi fikrini getirdi ve onları ana kaynaklardan hüküm çıkarmak için temel olabilecek kurallar belirlemeye sevk etti. Müçtehit ve fakihler belirledikleri kuralları yazarak bir araya getirdiler ve ‘‘Usulü’l-Fıkh’’ diye niteledikleri bağımsız bir ilmî disiplin haline getirdiler.

Fıkıhın doğuşundan, günümüze kadar geldiği aşamalarda bazen siyasi, sosyal ve kültürel şartlar, bazen de kişiler ve nesiller belirleyici rol oynamıştır. Biz fıkhın gelişim sürecini beş dönem olarak ele alacağız.

1.2.1. Hz. Peygamber Dönemi (Fıkıhın Doğuş Dönemi)

Fıkıhın doğuş dönemi olarak adlandırılan bu dönem, temel özellik itibariyle vahyin belirleyici olduğu ve Hz. Muhammed’e vahyin ilk geldiği tarihten vefat ettiği tarihe kadar geçen yirmi üç yıllık zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönemde vahiy gelmeye devam etmekte ve hükümler yeni ortaya konmaktadır. Hz. Peygamber döneminde vahye dayanan hükümleri belirleme işi tamamlanmış, bu dönem daha sonraki dönemlere örnek ve kaynak olmuştur.

Hz. Peygamber döneminde fıkıh, aslî kaynakları anlamaktan ibarettir. Bu dönemde fıkhın beş temel özelliği vardır. Bunlar; hükümlerin yaşanan gerçek olaylar üzerinden oluşması, ihtilafların olmaması, aşamalılık, kolaylık, nesih ve hükümlerin tek kaynağının vahiy olmasıdır.⁸

Hz. Peygamber döneminde farazi olaylar üzerinden fikhî hüküm üretme anlayışı yoktur. Hükümleri bir olay ya da soru üzerine inen ayetler veya hadisler belirlemiştir. Bu dönemde hükümler sadece Kur’ân-ı Kerim ve sünnet ile belirleniyordu. Bu nedenle aslî kaynaklarda açıkça belirlenen hükümlere muhalefet söz konusu olamayacağı için hükümlerde herhangi bir ihtilaftan söz etmek mümkün değildir.

⁸ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 142.

Hz. Peygamber döneminde toplumun henüz hazır olmadığı konularda hüküm bir anda verilmemiş, zaman içerisinde peyderpey oluşturulması yoluna gidilmiştir. Çünkü bağımlılık yapacak düzeye gelmiş alışkanlıkları bir anda terk etmek bütün dengeleri altüst edebilir ya da ulaşılmak istenen hedefin tam zıddı bir durum meydana getirebilir. Hükümlerin aşama aşama indirilmesiyle toplum yeni hükme hazırlanmış olurken aynı zamanda yeni ortaya konulan hükümlerin toplum tarafından benimsenmesine de imkân sağlanmış olur. Sonuçta parçaların bir araya getirilmesiyle teşri tamamlanır. İçki ve faiz hükümlerinin peyderpey inmesi bu duruma örnek verilebilir.

İslam dininde kolaylık esastır. Hiç kimseye gücünün yetmeyeceği bir yük yüklenmemiştir. İslam emredilen emirlerin ve yasakların uygulanmasında kolaylaştırıcı hükümler koymuştur. Mesela abdest almak isteyip de su bulamayan birinin teyemmüm yapması, ramazan ayında yolcu iken oruç tutmama ruhsatı bu hükümlerdendir.

Fıkıhın bir diğer özelliği olan nesih, “daha önce konulmuş olan bir hükmün daha sonra gelen yeni bir hükümle yürürlükten kaldırılmasıdır.”⁹ Nesih’in hikmeti, insanların yeni hükmü kabul etmelerini kolaylaştırmaktır. Hükümlerin nesih ile kaldırılması sadece Hz. Peygamber dönemine özgü bir uygulamadır. Hz. Peygamber’in kabir ziyaretini önce yasaklaması sonra da müsaade etmesi bu duruma örnek verilebilir.

Hz. Peygamber dönemi fıkıh kaynaklarının olduğu bir dönemdir. Hz. Muhammed en son veda hutbesinde ashabına Kur’ân-ı Kerim ve sünnete sıkı sarılmasını vasiyet etmiş ve fıkıhın ana kaynaklarını vurgulamıştır.

1.2.2. Sahabe ve Tabiin Dönemi (Kuruluş Dönemi)

Fıkıh tarihi açısından bakıldığı zaman sahabe dönemi, peygamberimizin vefatından sonra ilk halifenin seçilmesiyle başlar ve en son vefat eden sahabe ile son bulur.¹⁰

Sahabe döneminin fıkıh tarihi açısından önemi bu topluluğun vahyin inişine şahitlik etmeler, olaylar üzerine söylenen hadislerin ne için söylendiğini bilmeleri, Hz. Peygamber’in yaşantısını, olaylar karşısındaki tavrını birebir gözlemleme imkânına sahip olmaları ve Hz. Peygamberden eğitim almalarıdır. Bu sebeplerle onların karşılaştıkları olaylar karşısında ürettikleri çözümler kadar sonuca giderken uyguladıkları yöntemler ve esas aldıkları ilkeler sonraki dönemler için belirleyici olmuştur.

⁹ Abdurrahman Çetin, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), “Nesih”, 581.

¹⁰ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 151-152.

Hz. Peygamber döneminde bir problemle karşılaşıldığı zaman ilk olarak Kur'ân-ı Kerim'e daha sonra ise sünnete başvuruluyordu. Eğer bu kaynaklarda açık olarak hüküm bulunamazsa rey içtihadına başvuruluyordu fakat ulaşılan hüküm peygambere sunulduğu için sünnet vasfını alıyordu. Sahabe döneminde ise ikinci derece hüküm koyucu olan Hz. Peygamber olmadığı için ictehad sonucu ulaşılan hükümlerde anlaşma sağlandığı gibi ayrılıklarda bulunuyordu.¹¹

İlk iki halife ayrılıkları ortadan kaldırmak, sahabe arasında birliği sağlamak ve hüküm koyucunun gayesine uygunluğu arttırmak için müşavereye (istişare) başvuruyorlar ve şura içtihadı yaptırıyorlardı. Sonra da varılan hükümler bireysel olarak ulaşılan hükümlerden daha kuvvetli kabul ediliyor ve hükme itiraz edilmiyordu. Bireysel içtihatlar sonucu ulaşılan hükümler de başkaları için geçerli değildi.

Fıkıh tarihi bakımından sahabe döneminin özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:¹² İslam devletinin sınırları genişlemeye, toplum içindeki farklı etnik gruplar çeşitlenip artmaya ve medeniyet gelişmeye başladığı için Hz. Peygamber zamanında var olmayan problemler gün yüzüne çıkmıştır. Bu yeni problemlerin çözümleri için de içtihat yoluna başvurmuşlardır. Bu dönemde yalnızca gerçekleşen meseleleri çözümlenmeye çalışmışlar, var olmayan meselelerin hükümlerini arama yoluna girmemişlerdir.

Tabiûn dönemi ise iman üzere ölen ve sahabeyi Müslüman olarak gören ikinci nesli ifade etmektedir. Bu dönem Muaviye b. Ebu Süfyân'ın hilafet görevine geldiği 661 yılında başlayıp Emevi Devletinin yıkılışının biraz öncesine kadar geçen süreyi içine alır.¹³

Tabiûn döneminde fıkıh, sahabenin anlayışı çerçevesinde devam etmiştir. Çünkü Tabiûn kuşağında yer alanlar fikhî sahabeden almışlardır. Bu dönemde de hükümlerin kaynağı Kitap, sünnet ve re'y içtihadıdır. Tabiûn döneminde fıkıh ve hadis adına herhangi bir tedvin faaliyeti yoktur.

Tabiûn döneminin fıkıh tarihi bakımından üç ana özelliği vardır.¹⁴ Bu dönemde fikhin alanı genişlemiş ve fikhî meselelerde ihtilaflar artmıştır. Çünkü bu dönemde sınırların daha da genişlemesi, farklı coğrafyalardan Müslüman topluma katılanların adetlerinin, yaşantılarının, kültürlerinin farklı olması yeni problemlerin ortaya çıkmasına ve çoğalmasına yol açmıştır.

¹¹ Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 104.

¹² Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 146.

¹³ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 155.

¹⁴ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 156.

Tabiûn döneminde hadis rivayeti yaygınlaşmıştır. İslam coğrafyasının genişlemesiyle sahabenin de farklı coğrafyalara dağılması, halkın karşılaştığı problemleri sahabeye sorması, sahabenin de Hz. Peygamberin sünnetine göre soruları cevaplaması hadis rivayetinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Fakat sahabenin hadis bilgisinin aynı düzeyde olmaması hüküm konusunda ihtilafları ortaya çıkarmıştır.

Tabiûn döneminde re'y ve hadis ekolleri doğmuştur. Bu dönemde re'y konusuna ağırlık veren sahabeler olduğu gibi re'ye çok az yer veren hatta mümkün oldukça uzak duran daha çok rivayetlerle yetinen sahabeler de vardı. Bu dönemde fakihler bu iki eğilim etrafında toplanmışlardır ve re'y ve hadis okulu şeklinde iki kurumsal yapı ortaya çıkmıştır.

1.2.3. Müçtehit İmamlar ve Mezhepleşme Dönemi (Olgunluk ve Kemal Dönemi)

Müçtehit imamlar ve mezhepleşme dönemi Abbasi Devletinin kurulmasıyla başlayıp, hicrî dördüncü asrın sonlarına kadar devam eder.¹⁵ Söz konusu dönemde fıkıh ayrı bir ilim dalı haline gelmiş ve fikhın konularını tespit eden önemli müçtehit ve fakihler yetişmiştir.

Müçtehit imamlar ve mezhepleşme dönemi fikhın altın çağı olarak değerlendirilir. Çünkü sınırlar genişlemiş, farklı kültürlerle karşılaşan Müslümanlar, onların örf ve adetlerini değerlendirmeye tabi tutmak zorunda kalmışlardır. Bu durum da fikhın gelişmesine sebep olmuştur.

Müçtehit imamlar ve mezhepleşme döneminde, fikhî konularda üst düzey becerilere sahip fakihler yetişmiştir. Bu fakihlerin etrafında da “mezhep” adı verilen hukuki yapılanmalar oluşmaya başlamıştır.

Müçtehit imamlar ve mezhepleşme döneminin en ayırt edici özelliği, şahıs merkezli yeni bir yapılanmanın doğmasıdır. Bu yapılanma içinden çıktığı ekolün özelliklerini yansıtmakla beraber, kurucu kabul edilen fakihin görüşleri etrafında şekillenmektedir.

Müçtehit imamlar ve mezhepleşme döneminin diğer bir önemli özelliği de fikhın tedvin edilmesidir. Aynı zamanda bu dönemde Sünni olmayan mezhepler belirginleşmiş, fıkıh ve tasavvuf ilimleri önemli ölçüde ayrılmıştır.

1.2.4. Fikhın İstikrar Dönemi (Tahric-Taklid Dönemi)

Tahric-taklid dönemi hicrî dördüncü asrın ikinci yarısından başlar, Tanzimat Dönemine kadar devam eder.¹⁶ Fikhın istikrar döneminde ana kaynaklardan yapılan ictehad faaliyeti

¹⁵ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 155.

azalmış, mezheplerin görüşlerine taassup derecesinde sahip çıkmıştır. Bu yüzden bu döneme pek çok fıkıh tarihçisi duraklama dönemi, gerileme dönemi adını vermektedir. Ancak iyi araştırıldığı zaman bu dönemin gerileme-duraklama dönemi değil istikrar, hatta bir yönden de gelişme dönemi olduğu görülmektedir.

Fıkıhın istikrar döneminde ana kaynaklara şerhler ve haşiyeler yazılmış, fıkıhın kaynakları netleştirilmiştir. Fıkıhın istikrar döneminin en ayırt edici özelliği, hukuki faaliyetlerin tüm toplum tarafından mezhebi yapılanmalar çerçevesinde sürdürüleceğinin benimsenmesidir.

Fıkıhın istikrar döneminde günümüze ulaşan fıkıh kitaplarının büyük çoğunluğu yazılmış, mezheplerin sınırları netleşmiş hatta kesinleşmiştir. Aynı zamanda bu dönemde tasavvuf bağımsız bir disiplin olmuştur.

Fıkıhın istikrar döneminde yapılan çalışmaların özetle şunlar olduğu söylenebilir: “Usul çalışmaları önem kazanmış, fikhî problemlerin çözümünde bu metotlara bağlı kalınmıştır. Ortaya çıkan yeni durumlar, mezhebi bakış açısı ile cevaplandırılmış, bu şekilde eserler yazılmıştır. Mezheplerin temel görüşleri çerçevesinde temel kitaplar yazılmıştır. Daha sonra bunları açıklayan ve mezhebi savunan şerhler ve haşiyeler yazılmıştır. Halkın ihtiyaç duyduğu konularda bağımsız fetva kitapları yazılmıştır. Fıkıha hâkim olan genel kurallar belirlenmiş ve bunlarla Kavaid-i Külliye (bütün fertleri içine alan, kapsamlı) eserleri kaleme alınmıştır.”¹⁷

1.2.5. Modern Dönem (Uyanış Dönemi)

Tanzimat Döneminden başlayıp günümüze kadar devam eden dönemdir. Modern döneme uyanış, yeniden ictihad çağı gibi isimler de verilmektedir.

19. yüzyıl ve özellikle de 20. yüzyılda Batı dünyasının etkisiyle çeşitli alanlarda görülen köklü değişimlerle birlikte artık fıkıh ilminin de yeni metotlarla ele alınması gerektiği ihtiyacı gündeme gelmiştir. En nihayetinde bu yeni dönemde ihtiyaca binaen şekil, sistematik ve muhteva açısından eskisinden daha değişik ve çeşitli bir fıkıh literatürü ortaya çıkmıştır.¹⁸

Modern dönemin en önemli özelliği modern tarzda kanunlaştırma faaliyetinin yapılmasıdır. Yani fıkıhın bir alanı ile ilgili hükümlerin tartışmaya yer vermeksizin, maddeler halinde yazılmasıdır. Bunun en güzel örneği ise Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye isimli çalışmadır.

¹⁶ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 162.

¹⁷ Ahmet Özel, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), “Fıkıh”, 13/14-22.

¹⁸ Ali Bardakoğlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), “Fıkıh”, 22-27.

Modern dönemde fıkıh genel olarak devletlerin uygulama alanından çıkmıştır. Fıkıh ilmini daha iyi anlamak için kitaplar yayınlanmıştır. Ansiklopedi çalışmaları yapılmıştır.

Son yüzyılda fıkıh âlimleri, yeni gelişmeler karşısında ortaya çıkan yeni problemlere çözümler üretmeye ve eserler yazmaya çaba sarf etmişlerdir. Son dönemde yapılan çalışmalarla ilgili şunları söylemek mümkündür: “İslam’a dayalı kanunlar hazırlanması için komisyonlar oluşturulmuş ve kanun teklifleri hazırlanmıştır. Güncel problemlerle ilgili ilmi kongreler, sempozyumlar, çalıştaylar¹⁹ yapılmıştır. Üniversitelerde İslam hukuku bölümleri kurulmuş, akademik eser ve tez çalışmaları yapılmıştır. Telif, tercüme ve tahkik şeklinde fikhî eserler yayımlanmıştır.”²⁰

1.3. FIKHİN KAYNAKLARI, DELİLLERİ VE YÖNTEMLERİ

Fıkıhın konusu olan hükümler ancak deliller ile bilinebilir. Temel kaynaklar Kur’ân-ı Kerim ve Sünnettir. Diğer deliller de delil olma özelliklerini bu iki kaynaktan alırlar.

Deliller arasında bir hiyerarşi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bir konuda ana kaynaklarda bir hüküm var ise bu hüküm terk edilerek kıyas ya da icmâ ile elde edilen hüküm tercih edilemez. Muaz b. Cebel’den aktarılan hadiste bu sıralamayı görmekteyiz.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a), Muaz b. Cebel’i (r.a) Yemen’e, dini öğretmek için gönderirken kendisine sormuştu:

“Sana bir uyuşmazlık getirildiğinde neye göre hüküm vereceksin?”

“Allah’ın kitabına göre.”

“Allah’ın kitabında yoksa?”

“Resulullah’ın sünnetine göre.”

“Allah Resulünün sünnetinde de bulamazsan?”

“Rey’imle ictihad ederim ve vazgeçmem.”

¹⁹ Uluslararası Hicri Takvim Birliği Kongresi, Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Uluslararası Helal Ürün Sempozyumu, Mülteciler ve Sağlık Sempozyumu

²⁰ Orhan Çeker v.dğr., *Fıkıh*, ed. Recep Özdirek, Recep Küçükşahin, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2019, s. 38.

Bu konuşmadan sonra Muaz b. Cebel şöyle demiştir: ”Bunun üzerine Hz. Peygamber eliyle göğsüme vurdu ve ‘Allah Resulünün elçisini, Allah’ın ve Resulünün hoşnut olduğu cevaba muvaffak kılan Allah’a hamdolsun’ dedi.”²¹

Fıkıh literatüründe şer’i delillerden Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyas asli delillerden kabul edilmektedir. İstihsan, istislah, istishab, sedd-i zerayi gibi delillerde fer’i deliller grubunda yer almaktadır. Burada fıkıh literatüründeki deliller ve yöntemler hakkında özet bilgi vermekle yetineceğiz.

1.3.1. Kur’ân-ı Kerim

Tüm İslami ilimlerin olduğu gibi fikhın da ilk ve en temel kaynağı Kur’ân-ı Kerim’dir. Fıkıhta yer alan hükümler doğrudan ona dayandırılmıştır.

Bir hükmü öğrenmek isteyen kimse ilk olarak Kur’ân-ı Kerim’e başvurur. Kitap başvurulacak esas kaynaktır. Aranılan hüküm kitapta bulunamazsa sünnete başvurulur. Sünnette de bulunamazsa icmâ’ya bakılır, eğer bulunamazsa kıyasa başvurulur. Bu sıralama Zahiriler hariç tüm Ehli Sünnet mezhepleri tarafından böyle kabul edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’de pek çok fikhî hüküm bulunmaktadır. Ancak kitapta hükümler genellikle toplu olarak açıklanmış, detaylandırılmamıştır. Mesela namaz, oruç, zekât ve hac zikredilmiştir ama ne zaman, nerede, hangi vakitlerde ve nasıl yapılacağı hakkında açıklamalar bulamayız. Biz bu hükümlerin ayrıntılarını Kur’ân-ı Kerim’den sonra asıl kaynak olan sünnetten öğreniriz.

Kur’ân-ı Kerim’in bazı hükümleri ise ayrıntısı ile ele aldığını görmekteyiz. Bu hükümler ya akli değerlendirmelere kapalıdır ya da zaman ve mekân fark etmeksizin değişikliğe uğramayacak menfaatler içermektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de hükümlerin böyle olmasındaki hikmet, nasların ve dinin temel kurallarının, zaman ne kadar ilerlerse ilerlesin, toplum ne kadar gelişirse gelişsin ve ihtiyaçlar ne kadar çok ve çeşitli hale gelirse gelsin, kıyamete kadar insanlığın bütün ihtiyaçlarına cevap verecek niteliklere sahip kılınmasıdır. Çünkü ana kurallar zaman ve mekânın farklılaşmasıyla değişmez, değişen sadece cüz’î hükümlerdir.²²

²¹ Ebû Davud, Akdiye, 11; Tirmizi, Ahkâm, 3; İbn Mace, Menâsik, 38

²² Zekiyüddîn Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fıkh)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 64.

1.3.2. Sünnet

Sözlükte, ‘tutulan yol, gidişat, davranış, hüküm, adet, kanun’’²³ gibi anlamlara gelen sünnet terim olarak ise Hz. Muhammed’in söz, fiil ve davranışlarını ifade etmektedir. Fıkıh dilinde ise farz ve vacip kapsamında olmayan, Hz. Peygamber’in izinden giderek yapılan fiiller anlamındadır.²⁴

Fıkıh âlimlerine göre sünnet üç kısımda ele alınır.

- a. Hz. Peygamberin sözlü olarak yaptığı açıklamalar: Kavli Sünnet
- b. Hz. Peygamberin davranışları: Fiili Sünnet
- c. Hz. Peygamberin birinin söylediği bir şeyi duymasına ve yaptığı işi görmesine rağmen karşı çıkmaması ve susması: Takriri Sünnet

Hükümler açısından Sünnet, ikinci ana kaynaktır. Kitap’ta kapalı olan hükümlerin açıklanmasında ve onda olmayan hükümler için ikinci ana kaynak olarak sünnete başvurulur. Sünnet hiçbir zaman ilk kaynak olan Kitaba aykırı düşmez.

Kur’ân-ı Kerim’e göre sünnetin yeri şöyle ifade edilebilir:

- a. Sünnet, Kur’ân-ı Kerim’in kapalı ifadelerini açıklar.
- b. Kur’ân-ı Kerim’de var olan tamamlayıcı hükümler getirir.
- c. Kur’ân-ı Kerim’de hiç bulunmayan müstakil bazı hükümler koyar.
- d. Kur’ân-ı Kerim’deki hükümleri te’yid eder.²⁵

Kur’ân-ı Kerim’i idrak edebilmek ancak sünneti de dikkate almakla mümkündür. Çünkü dinin bütün hükümleri Kitaptan öğrenilmez. Namazın farz olduğu ayetlerde geçmektedir fakat namazın nasıl ve ne zaman kılınacağı, kaç rekât olduğu, hangi durumlarda kılınacağı yoktur. Bu detaylar Hz. Peygamberin uygulamalarından öğrenilir.

Peygamberimizin sünnetini dört ana başlık altında ele almak mümkündür. Birincisi sünnetin tebyin (açıklama) özelliğidir. İkincisi sünnetin teşri (hüküm koyma) özelliğidir. Üçüncüsü sünnetin tekid (pekiştirme) özelliğidir. Dördüncüsü ise takyid ve tahsis (sınırlandırma) özelliğidir. Sünnet bazen kitapta anlaşılmayan, detaylandırılmayan hükümleri açıklar. Bazen de müstakil olarak hükümler koyar. Bazen kitapta var olan bir hükmü tekrar ederek pekiştirir. Bazen de çok genel bir hükmü sınırlandırır.

²³ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 606.

²⁴ Hayrettin Karaman vd., *İlmihal* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002), 1/145.

²⁵ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 607.

1.3.3. İcmâ

Sözlükte azmetmek, kesin kararlı olmak, fikir birliği etmek anlamlarına gelen icmâ, istilahta “Müçtehitlerin, şer’i ve ameli hükümlerde Hz. Peygamberin vefatından sonraki bir zamanda uzlaşmaya varmalarıdır.”²⁶ anlamına gelmektedir. Tanımda dört özellik dikkat çekmektedir. Bunlar; Hz. Peygamberin vefatından sonra olması, konunun şer’i ve ameli bir hüküm barındırması, görüş bildirenlerin Müslüman olması ve o zamanda yaşayan bütün müçtehitlerin ittifak etmeleridir.

Fikir birlikteliği de iki şekilde olur. Birincisi, müçtehitlerin aynı görüşte olup görüşlerinin tek tek açıklamalarıdır ki buna “sarih icmâ” denir. İkincisi ise şer’i bir hüküm hakkında birkaç müçtehidin görüş belirtmesi sonra bu görüşü duyan diğer müçtehitlerin görüş belirtmemesi ve karşı görüşte de bulunmayıp susmalarıdır ki buna da ‘’ sükûti icmâ’’ denir.

İslam âlimlerine göre sarih icmâ kesin delil teşkil eder, ona uymak vacip, ona aykırı davranışlarda bulunmak ise haramdır. Diğer icmâ çeşidine uymanın zorunlu olup olmadığı ise İslam bilginleri arasında ihtilaflıdır.

İcma, çeşitli manalara gelme ihtimali bulunan nasların nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiğini ifade eder. Bir nassın hükmü ile ilgili icma olduğu anda artık o nassın değişik yorumlarının önü kapanmış olur. Bu da İslam’ın gelecek nesillere sağlıklı aktarılmasını sağlar.²⁷

1.3.4. Kıyas

Sözlükte, bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi, karşılaştırmak, iki şeyi birbirine eşitlemek anlamlarına gelen “kıyas, fıkıh usulünde ise hakkında hüküm bulunmayan herhangi bir konuyu, kitap veya sünnette hükmü bilinen bir konuya göre açıklamak.”²⁸ anlamına gelmektedir. Başka bir tanımla “kıyas kitap, sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki ortak illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek”²⁹ demektir.

Kıyasla ulaşılan hükmün bağlayıcı olduğu İslam bilginlerinin çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Ancak açık nas, hadis gibi kabul edilip, değerlendirilemez. Bu yüzden kıyas hükmüne karşı çıkılabilir. Kıyas hükmünü kabul etmeyen kişi kınanmaz.

²⁶ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fıkıh)*, 105.

²⁷ Erdoğan, *Fıkıh İlmine Giriş*, ss. 112-13.

²⁸ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 379.

²⁹ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fıkıh)*, 126.

1.3.5. Fer'i Deliller

Müçtehitler, aslî kaynakları inceleyerek ikinci derece kaynakları saptamışlardır. Fer'i deliller adı verilen bu ikinci derece kaynaklardan da hüküm çıkarmışlardır.

İstihsan, mesâlih-i mürsele, sedd-i zerâi, örf-âdet ve istishâb gibi kaynaklar fer'i delillerden kabul edilir. Biz sadece bunların tanımını vermekle yetineceğiz.

1.3.5.1. İstihsan

“İstihsan sözlükte güzel saymak, bir şeyi güzel görmek anlamlarına gelir. Fıkıh usulünde ise müçtehidin daha kuvvetli gördüğü bir delil sebebiyle bir meselede verdiği hükümden vazgeçip başka bir hüküm vermesidir.”³⁰ Yani müçtehidin genel kurallara göre hüküm vermektен vazgeçip ikinci delile dayanarak hüküm vermesidir.

1.3.5.2. İstislah (Mesalih-İ Mürsele)

“İstislah hem yarar sağlamayı hem de zararı önlemeyi ifade eder. İnsanlara bir fayda sağlayan, onlardan bir zararı gideren fakat geçerli veya geçersiz olduğuna dair bir delil bulunmayan maslahatlardır.”³¹ Buna göre istislah, hükmü nasla açıklanmayan ve kendisine kıyas edilebilecek bir hüküm bulunmayan konunun hükmünü İslam fıkının genel ilkelerine göre belirleme yöntemidir. Hükme ulaşırken esas alınan maslahatlara da “mesalih-i mürsele” denir.

1.3.5.3. İstishâb

“İstishâb daha önce varlığı ya da yokluğu kesin olarak bilinen bir durumun aksine delil bulunmadıkça, varlığını ya da yokluğunu devam ettirdiğine hükmetme yöntemidir.”³² Tereddüt ya da şüphe ile bir hükmün ortadan kaldırıldığı söylenmez, aynı zamanda o durum için yeni delil de istenemez.

1.3.5.4. Sedd-i Zerâyi

“Sedd-i Zerâyi harama, kötü ve zararlı bir sonuca sebep olan davranışların yasaklanması, kötülüğe götüren yolların kapatılması demektir.”³³

³⁰ Ali Bardakoğlu, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), “İstihsan”, 339.

³¹ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)*, 170.

³² Erdoğan, *Fıkıh İlmine Giriş*, 137.

³³ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 132.

1.3.5.5. Örf ve Adet

“Örf ve adet insanların benimseyip alışkanlık haline getirdiği işleri ve duyulduğu zaman akla başka bir şey gelmeyecek derecede özel bir anlamda kullanmayı alışkanlık haline getirdikleri lafızları ifade eder”. Kitap ve sünnetin bir ölçü getirmediği yerlerde geçerlidir.³⁴

1.3.5.6. Sahabe Kavli

“Rey ve ichtihad ile bilinemeyecek meselelerde sahabe sözü sünnet kapsamında değerlendirilir.”³⁵ Rey ve ichtihad ile bilinebilecek konularda ise sahabe sözüne uyulması gerekmez.

1.3.5.7. Şer’u Men Kablena (İslam Öncesi Şeriatlar)

“İslam gelmeden önceki ilahi dinlerin hükümlerinden Kur’ân-ı Kerim’de ve sünnette yer almayanlar Müslümanlar için geçerli değildir. Önceki ilahi dinlerin hükümlerinden olduğu Kur’ân ve sünnette belirtilmiş olan hükümler ise neshedildiğine dair delil varsa Müslümanlar için geçerli olmaz.”³⁶

Son olarak bu deliller ile görmekteyiz ki fıkıh, bütün zamanların ve mekânların ihtiyaçlarını karşılayabilecek uygar bir hukuk sistemidir. Şartların değişmesi ile ortaya çıkabilecek bütün olayları, problemleri kapsamına alabilecek esnekliktedir. Zamanın geçmesiyle ortaya çıkan problemlere yerinde çözümler getiremeyecek ve yeni ihtiyaçlara cevap veremeyecek daracık bir çerçeveye sıkıştırılmış bir hukuk sistemi değildir.³⁷

Günümüzde fıkıh eğitimi yüksek öğretimde İlahiyat Fakültelerinde, ortaöğretimde ise İmam Hatip Liselerinde yapılmaktadır. Biz bu çalışmamızda İmam Hatip Lisesi müfredatında yer alan Fıkıh ve Fıkıh Okumaları derslerini ele almaya çalışacağız.

1.4. ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ FIKIH DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

Fıkıh, İslam kültürünün özgün bilim alanlarından birisidir. Dinimizin ana kaynakları çerçevesinde fertlerin hak ve sorumluluklarını inceleyen normatif (kuralcı) bir bilim dalıdır. Fıkıh, Müslüman’ın hayat bilgisidir. Fıkıh, Müslüman olarak yaşamının kurallarını koyar.

Fıkıh ilmi, İslam tarihinin ilk devirlerinden itibaren şekillenmeye başlamış, asırlar içerisinde gelişmiş ve düzenli, yöntemli bir bilim dalı haline gelmiştir. Fıkıh, halkın dini

³⁴ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fıkh)*, 195.

³⁵ Erdoğan, *Fıkıh İlmine Giriş*, 116.

³⁶ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 137.

³⁷ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fıkh)*, 222.

ihtiyaçlarının karşılanması açısından günümüzde de son derece önem atfedilen alanlardan birisi olduğundan bu ilmi amaçlarına uygun olarak öğretim ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Fıkıh dersi, imam hatip liselerinin kuruluşundan itibaren okutulan meslek derslerindedir. Haftada kaç saat okutulduğu ya da hangi sınıflarda okutulduğu zamanla farklılaşsa da genellikle fıkıh usulü bilgilerini ve temel bilgilerini ihtiva eden bir ders olarak her zaman İmam Hatip Lisesi müfredatında yerini korumuştur.

Anadolu İmam Hatip Lisesi (AİHL) Fıkıh dersi öğretim programı yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu yaklaşım, bireyin bilgiyi kendisinin oluşturmasını öngörmektedir. Bilginin, öğretmen öğrenciye direkt olarak nakledilmemesini, öğrencilerin bizzat kendilerinin tecrübe ederek yapılandırılmasını esas almaktadır. Bu yaklaşımın bir gereği olarak fıkıh dersi öğretim programının çatısını öğrenme alanları, kazanımlar, etkinlikler, açıklamalar ve etkinlik örnekleri oluşturmaktadır.

Çalışmamıza konu olan öğretim programı ile öğrencilere Kur'ân-ı Kerim mealini kullanma, tefsir, hadis kaynaklarını kullanma, eleştirel düşünme, problem çözme, araştırma, bilgi teknolojilerini kullanma, değişim ve sürekliliği algılama, sosyal katılım, çevre bilinci kazanma ve diğer birçok temel becerileri kazandırmak hedeflenmiştir.³⁸

1.4.1. Fıkıh Dersi Öğretim Programı

Fıkıh dersi öğretim programında ilk olarak fikhin tanımı yapılmış, dersin içeriğinin ise neleri kapsadığına değinilmiştir. Sonra fikhin kaynaklarının neler olduğu belirtilmiş ve bunların doğru anlaşılmasının ne kadar gerekli olduğu üzerinde durulmuştur.

Derste sadece öğrenmek, bilgilenmek ve bakış açısı kazanmak değil davranış kazanmak da amaçlanmaktadır. Bu derste temel ilkeler aktarıldıktan sonra öğrenciyi düşünmeye, sorgulamaya yönlendiren katılımcı bir yöntem izlenmektedir. Bununla öğrencilerin bilgileri yapılandırarak içselleştirmesi amaçlanmaktadır.³⁹

Bu dersi alan öğrenciler, fıkıh ilminin diğer ilimler arasındaki yerini ve temel ilkelerini, fikhin oluşum sürecini, tarihteki fıkıh ekollerini, mükellefiyetle ilgili kavramları ve fikhin kaynaklarını bilir. Güncel sorunların değerlendirilmesinde ve çözümlenmesinde akılcı yaklaşımı benimser. İbadetlerin yapıları, fikhin öngördüğü temel hak ve hürriyetleri

³⁸ Özkan, *Fıkıh Dersi Müfredatına ve Öğretim Yöntemine Dair Bazı Tespit ve Öneriler*, 212.

³⁹ Özkan, *Fıkıh Dersi Müfredatına ve Öğretim Yöntemine Dair Bazı Tespit ve Öneriler*, 212.

açıklar. Sosyal hayatın değişimine bağlı olarak ortaya çıkan problemleri sistemli, mantıklı, tutarlı bir şekilde yorumlar.⁴⁰

AİHL 10. sınıflarında uygulanacak olan fıkıh dersi öğretim programı, fıkıh ilminin niteliği, tarihi gelişimi, ibadetleri ve sosyal hayatı da içine alan bilgilerin yer aldığı beş üniteden oluşmaktadır.⁴¹

Birinci ünite, fıkıh ilminin tanımı, amacı, önemi, konusu ve kapsamı, fıkıh ve fıkıh usulü ilişkisi ve fıkıh ilminin diğer ilimlerle ilişkisi, fıkıh ilminin temel ilkeleri ana başlığı altında tekliflerde kolaylık, helallerde genişlik, kamu yararının gözetilmesi ve adaletin gözetilmesi gibi alt başlıklara yer verilmiştir.⁴²

Birinci ünitenin kazanımları arasında öğrencilerin fıkıh ilmini tanımlaması, önemini, amacını, konusu ve kapsamını açıklayabilmesi, ibadet ve sosyal ilişkilerin de bu ilmin kapsamına dâhil olduğunu bilmesi, diğer ilimlerle ve fıkıh usulü ile ilişkisini öğrenmesi ve temellendirebilmesi, gibi hususlar yer almaktadır.⁴³

İkinci ünite, fıkıhın başlangıç dönemi ve içtihat, mezheplerin oluşum dönemi ve fıkıh ilminde mezhepler sonrası gelişmeler ana başlıkları altında Hz. Peygamber dönemi, sahabe ve tabiin dönemi, içtihat, fıkıh mezheplerinin doğuşunu hazırlayan sebepler, Hanefî, Şafî, Maliki, Hanbelî ve Caferî mezhepleri, fıkıhın kanunlaştırılması ve fıkıh ilminde yeni gelişmeler alt başlıklarına yer verilmiştir.

İkinci ünitenin sonunda öğrenciler; başlangıç dönemi fikhî faaliyetleri açıklar, içtihat kavramını naslarla temellendirir, içtihadın şartlarını ve gerekliliğini açıklar, fikhî mezheplerin ortaya çıkışını hazırlayan sebepleri değerlendirir ve belirgin özelliklerini sıralar, müçtehitlerin fikhî problemlere çözüm üretme yöntemlerini örneklerle açıklar, fikhî mezheplerin İslam'ı yaşamada gerekli olduğunu fark eder, fıkıh tarihinde yapılan kanunlaştırma çalışmalarını açıklar ve yeni gelişmelerin farkında olur, fikhî mirasımızdaki ilkelerle güncel meselelerin çözülebileceğini kavrar.⁴⁴

⁴⁰ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları* (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 11-12.

⁴¹ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 15.

⁴² Çeker vd., *Fıkıh*, 5-6.

⁴³ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 19.

⁴⁴ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 20.

Üçüncü ünite de ehliyet, hüküm, azimet ve ruhsat, fikhî hükümlerin delilleri ana başlıkları altında, ehliyetin şartları, ehliyeti kısıtlayan durumlar, teklifi hükümler, asli ve ferî deliller alt başlıklarına yer verilmiştir.

Üçüncü ünitenin kazanımlarına göre bu ünite sonunda öğrenciler; ehliyetin şartlarını ve ehliyeti kısıtlayan durumları, teklif ve hüküm kavramlarını, mükellefiyetin şartlarını ve mükellefiyeti ortadan kaldıran durumları, fikhî hükümlerinin delillerini açıklar, ef'âl-i mükellefin ile ilgili hükümleri sınıflandırır, zaruri durumlara göre farklı hükümlerin olabileceğini ve kaynaklardan fikhî hüküm çıkarma ilkelerini kavrar.⁴⁵

Dördüncü ünite de namaz, zekât, ramazan ayı ve oruç, hac, kurban ve cihat ana başlıkları altında ezan, namazın farz oluşu ve önemi, namazla ilgili hükümler ve çeşitleri, imamet ve cemaatle namaz, zekât ve sadaka ile ilgili kavramlar ve hükümler, orucun farzıyeti ve önemi, oruçla ilgili kavramlar ve hükümler, oruç çeşitleri, haccın farzıyeti ve önemi, hac ve umre ile ilgili kavram, mekân ve hükümler, kurbanın vucubiyeti ve önemi, kurbanla ilgili hükümler, cihatla ilgili temel kavram ve hükümler, mekkî ve medenî ayetlerde cihat alt başlıkları yer almaktadır.

Dördüncü ünitenin sonunda öğrenciler; ezanın teşri hikmetini ve ezan, namaz, zekât sadaka, oruç, hac, umre ve kurban ile ilgili fikhî delil ve hükümleri açıklar, namazın, zekâtın, orucun, haccın farzıyetini ve önemini temellendirir, cemaatle namaz ve imamet ile ilgili fikhî hükümleri kavrar.⁴⁶

Beşinci ve son ünite de sosyal hayat, ekonomik hayat, İslam ceza hukuku: Ukubat ana başlıkları altında aile hayatı ve hükümleri, nikâh, boşanma, miras, mülkiyet hukuku, helal kazanç, akitler, karz, sarf, faiz, borsa, sigorta, enflasyon, hileli satışlar, karaborsacılık ve yapay olarak fiyatlarla oynama alt başlıkları yer almaktadır.

Beşinci ünitenin kazanımlarına göre bu ünite sonunda öğrenciler; Nikâh ve talak, miras ile ilgili kavram ve hükümleri delilleriyle açıklar, İslam'ın mülkiyet ile ilgili hükümlerini ayet ve hadislerle açıklar, İslam'ın ekonomik hayat ile ilgili düzenlemelerini açıklar, İslam ceza hukukunun temel ilke ve kavramlarını kavrar.⁴⁷

⁴⁵ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 21.

⁴⁶ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 24.

⁴⁷ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 25.

1.4.1.1. Fıkıh Dersi Öğretim Programının Temel Felsefesi ve Genel Amaçları

Bireyin hak ve sorumluluklarının farkında olması, fıkıhın en geniş anlamıdır. Fıkıh, kişinin Yaraticısına ve diğer canlılara karşı sorumluluklarını, helal ve haram ölçüsünü, kişiler arası ilişkileri inceleyen bir ilim dalıdır.

Ana kaynakları Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyas olan fıkıh ilminin, toplumsal ve kişisel yaşama doğru biçimde yansıyabilmesi bu kaynakların tam olarak anlaşılmasına bağlıdır. Bu da ancak akıl ile gerçekleştirilebilir. Bu yüzden fıkıh ilminde aklın çok önemli işlevleri bulunduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle de kaynakların doğru anlaşılması halinde dinin gönderiliş amacının da gerçekleşmiş olacağı sonucuna ulaşabiliriz.

Türkiye’de din eğitimi, MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) ve DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) öncülüğünde yürütülmektedir. Günümüzde ortaöğretim kurumlarında din öğretimi ise ağırlıklı olarak İmam Hatip Liselerinde yapılmaktadır. İmam Hatip Liselerinde Edebiyat, Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Coğrafya vs. gibi derslerin yanı sıra Kur'an-ı Kerim, Mesleki Arapça, Temel Dini Bilgiler, Siyer, Fıkıh, Tefsir, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Hadis, Akaid ve Kelam, Hitabet ve Mesleki Uygulama, İslam Kültür ve Medeniyeti dersleri de zorunlu dersler arasında yer almaktadır.

Çalışmamıza konu olan fıkıh dersi, İmam Hatip Liselerinin kuruluşundan beri okutulan temel meslek derslerindedir. AİHL 10. sınıfta haftada iki ders saati olarak okutulan fıkıh dersinin konularına bakıldığı zaman kapsamının çok geniş olduğu görülmektedir. Bu derste alan olarak birbirinden farklı olan fıkıh tarihi, fıkıh usulü ve fûrû fıkıh birlikte ele alınmaktadır.⁴⁸

Fıkıh dersinin içeriğini ibadet, ahlak ve sosyal hayat ile ilgili konuların oluşturduğu söylenebilir.⁴⁹ Öğrencilere sadece kuramsal bilgiler vermek değil aynı zamanda öğrencilere davranış kazandırma bu dersin amaçlarındandır.

Fıkıh dersinin alt yapısını İmam Hatip Liselerinde okutulan diğer meslek dersleri oluşturmaktadır ve bu derslerde öğrenilen bilgilerin söz konusu dersin amaçlarına ulaşmasına katkı sağlamaktadır.

“Fıkıh dersi öğretim programı ile “Türk Millî Eğitimin Genel Amaçları ve İlkeleri”ne uygun olarak öğrencilerin;

- Bu ilmin temel ilke ve konularını açıklaması,

⁴⁸ Adem Yiğın, “Fıkıh Dersinin Öğretimi”, *İmam-Hatip Liselerinde Mesleki Din Öğretimi*, ed. Emine Keskiner (İstanbul: Yekder Yayınları, 2018), 74.

⁴⁹ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 15.

- Fıkıh ilminin geçirdiği süreçleri ve temel konularının neler olduğunu açıklaması,
- İbadetler ile ilgili hükümleri açıklaması ve uygulaması,
- Müslüman'ın gündelik yaşamında fikhın ne derece önemli olduğunu fark etmesi,
- Toplumsal değişime bağlı olarak ortaya çıkan yeni durumları, fikhın ana kaynakları rehberliğinde, fikhî mirasımızdan yararlanarak yorumlaması amaçlanmaktadır.”⁵⁰

1.4.1.2. Fıkıh Dersi Öğretim Programının Uygulanmasına İlişkin İlkeler

Çalışmamıza konu olan dersin öğretim programı Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün 2018 yılında hazırladığı “İmam Hatip Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları adlı” kitapçıkta yer almıştır.

Fıkıh dersi öğretim programının uygulanmasına ilişkin ilkeler şunlardır: “Programın esası, öğrencilerin fikhî geleneğimizi bütüncül bakış açısıyla görmelerine ve öğrenmelerine dayanmaktadır. Derslerde konular ve kazanımlar işlenirken bu esas dikkate alınmalıdır. Bu alana has kavram, kelime ve tamlamaların yazımında ve söylenişinde ‘TDK Yazım ve İmlâ Kılavuzu’ esas alınır. Ancak yazım ya da söylenişteki uyumu gözetmek amacıyla İSAM’ın yazım kuralları da tercih edilebilir. Derslerde usul ve furû konuları öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyeleri ve kavrama düzeyleri dikkate alınarak somut ve güncel örneklerle açıklanabilir.”⁵¹

Fıkıh dersi öğretim programının öğrencilerin ilerlemesini amaçlayan davranışlara (özgün düşünebilme, kaynaklardan etkili şekilde yararlanabilme ve benzeri becerileri geliştirebilme) ulaşabilmek için eğitim sürecinde metin okuma, beyin fırtınası, soru-cevap, grup çalışması, tartışma, problem çözme, araştırma ve sunum, örnek olay incelemesi gibi yöntem ve tekniklerin uygulanabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca bütün konularda öğrencilerin daha önce öğrendikleri bilgileri tekrar ederek derse gelmeleri sağlanabilir. Fikhın genel ve özel kaideleri özümseyerek örnek fıkıh problemleri üzerinde uygulamalar yapılabilir.

⁵⁰ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 15.

⁵¹ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 16.

1.5. ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ FIKIH OKUMALARI DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

AİHL 10. sınıflarda zorunlu olarak okutulan fıkıh dersinin yanı sıra seçmeli dersler arasında Temel İslam Bilimleri kategorisinde, seçmeli ‘‘Fıkıh Okumaları’’ dersi yer almaktadır.

Seçmeli Fıkıh Okumaları dersinde, ‘‘fıkıh günümüze kadar geçirmiş olduğu tarihi süreç, fıkıhın sosyal ve ekonomik hayata etkisi vs. gibi fikhî konular ele alınarak Yüce Allah’ın rızasına uygun ideal bir hayat sürmenin yolu öğrenilmiş olacaktır.’’⁵²

Fıkıh okumaları dersinin temel amaçları, ‘‘fikhî bir problem ile karşılaşıldığı takdirde hangi kaynaklardan ne şekilde istifade edilebileceğini ve nasıl bir tavır sergilenebileceğini kavratmaktır. Bu ders, meselelere nasıl çare bulunacağı hakkında bilgilendirmeyi de hedeflemektedir. Bu dersin amaçları arasında klasik fıkıh metinlerini tanıma ve onlardan faydalanmayı sağlama imkânı da vardır. Aynı zamanda fıkıh okumaları dersi, fıkıhta bilginin nasıl üretildiğine dair temel seviyede bir anlayış geliştirmeye ve fıkıh ilminin Türkiye özelinde öne çıkan çağdaş metinleri hakkında bilgi sahibi olmaya da imkân sağlamaktadır.’’⁵³

Fıkıh Okumaları dersinin öğretim programı MEB, DOGM’nin (Din Öğretimi Genel Müdürlüğü) 2014 tarihli Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı kitapçığında yer almaktadır. Burada söz konusu dersin öğretim programı hakkında bilgi verilecek, fıkıh dersi öğretim programıyla birlikte değerlendirilmesi yapılacaktır.

Fıkıh okumaları dersi öğretim programının girişinde fıkıhın önemine dair bilgiler sunulmuş, bu dersin asıl işlevinin fıkıh alanında günümüzde insanların en çok karşılaştığı ve karşılaşılabileceği problem başlıkları hakkında öğrencilere yeterli bilgi vermek olduğu ifade edilmiştir⁵⁴

1.5.1. Fıkıh Okumaları Dersinin Genel Amaçları, Programın Uygulanmasına Dair İlkeler, Ölçme ve Değerlendirme

‘‘Çalışmamıza konu olan bu seçmeli dersi alan öğrenciler fıkıhın insan hayatını kuşatan, bireysel ve toplumsal sorunlar için çözümler ortaya koyan bir ilim olduğunu kavrar, fıkıhın tarihsel gelişimini ana hatlarıyla özetler, Müslümanlarının sıklıkla karşılaştığı problemleri

⁵² Abdullah Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2015), 9.

⁵³ Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları*, 10.

⁵⁴ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 2.

açıklar ve çözümünü öğrenir, modern dünyada ortaya çıkan problemlerin fıkıh ilmi çerçevesinde nasıl ele alındığı hakkında anlayış geliştirir. Fıkıh ilmine dair problemlerle karşılaştığında hangi kaynaklardan yararlanması gerektiğini ve nasıl bir yaklaşım sergilemesi gerektiğini öğrenir, ayrıntılı bir ilmihal bilgisi edinir.”⁵⁵

Fıkıh Okumaları dersi öğretim programının uygulanmasına ilişkin genel kurallar ise şunlardır; “bu dersin alt yapısını diğer meslek dersleri oluşturduğundan, dersin hedeflenen amaçlara ulaşabilmesi için içeriklerin diğer meslek derslerinin ilgili ünitelerinden istifade edilmelidir. Öğrencilerin seviyeleri dikkate alınmalı, ünite ve konular işlenirken kazanımları gerçekleştirmek için öğrencilerin anlayabileceği fıkıh metinlerine de yer verilmelidir.”⁵⁶

“Derste kullanılacak ölçme ve değerlendirme etkinlikleri, öğrencilerin konularla ilgili kavram ve kuralları anlama düzeylerini ölçmekle birlikte, öğrencilerin sahip olduğu değerleri ve aktif katılım becerilerini de ölçmeye yönelik olması gerekmektedir. Bu nedenle ölçme değerlendirme etkinliklerinin, sürecin başlangıcında öğrenme etkinlikleriyle birlikte planlanması daha uygun olacaktır.”⁵⁷

“Ölçme değerlendirme süreci hazırlanırken amaç ve kazanımlarla uyumlu olma, öğrenme-öğretme sürecini değerlendirme, birden fazla ölçme aracı kullanarak çeşitlilik oluşturma, öz değerlendirme ve bireysel farklılıkları fark etme temel ilkelerine göre hareket edilmelidir. Kısa cevaplı, çoktan seçmeli, eşleştirmeli sorular ve doğru yanlıştan oluşan testler Fıkıh Okumaları dersinde ölçme değerlendirme yapılırken kullanılabilir. Aynı zamanda açık uçlu sorular, tartışma ve gözlem formları da performansa dayalı değerlendirme yapmak için kullanılabilir.”⁵⁸

“Öğrenme süreçleri hakkında bilgi sahibi olmak ve onlara dönüt vermek için öğrencilerle görüşme yapılabilir, kendilerini ve akranlarını değerlendirmelerine fırsat verilebilir. Sadece öğrenme ürünü değil, öğrenme süreçleri de değerlendirilir. Yapılan değerlendirmeler birçok açıdan öğrencilerin öğrenme konusunda sorumluluk sahibi olmasını ve öğrendiklerinin farkında olmasını sağlayacaktır.”⁵⁹

⁵⁵ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 2.

⁵⁶ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 2-3.

⁵⁷ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 2-3.

⁵⁸ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 3.

⁵⁹ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 3.

1.5.2. *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programının Ünite Konuları ve Kazanımları*

Altı üniteden oluşan Fıkıh Okumaları dersinin ünitelerin başlıkları şunlardır: “fıkıh okumalarına giriş, temizlik ve namaz, oruç, zekât ve hac, İslam’da aile, günlük hayat ve iktisat, teknoloji ve tıp”⁶⁰

Fıkıh okumalarına giriş ünitesinde, bu dersin amacı ve önemi, fıkıh ve güncel hayat, içtihat, fetva ve kaza ana başlıkları altında Hz. Muhammed, sahabe ve tabiin döneminde içtihat, mezhepleşme süreci ve dört fıkıh mezhebinin gelişmesi, fakihlerin ihtilaf sebepleri, mezhep ve taklit alt başlıkları yer almaktadır.⁶¹

Birinci ünite sonunda öğrencilerin bu dersin amacını ve önemini kavraması, kaynaklara dayanarak modern hayata dair nasıl öneriler getirdiğini fark etmesi, içtihat kavramını açıklayabilmesi, fikhî hükümlere ulaşmada hangi yöntemlerin takip edildiğini kavraması, fikhî mezheplerin anlamını ve İslamî ilimler içindeki önemini kavraması, fakihlerin ayrılığa düştükleri hükümlerin sebeplerini açıklaması, hangi durumlarda başka bir mezhebin taklit edilmesi gerektiği konusunda bilgi sahibi olması, fıkıhta fetva ve kaza kavramlarının ne demek olduğunu açıklaması hedeflenmektedir.⁶²

İkinci ünite temizlik ve namaz ana başlıkları altında namaz vakitleri ve türleri, imamet ve cemaat, seferilikte namaz, namaz ile ilgili diğer hükümler alt başlıkları yer almaktadır.⁶³

İkinci ünite sonunda öğrencilerin temizliğin çeşitlerini ve gerçekleştirme şartlarını açıklaması, dinî temizlik kurallarının sağlığa uygunluğunu anlayabilmesi, namazı vaktinde ve cemaatle kılmanın önemini kavraması, namaz çeşitlerini açıklaması, imamet ve cemaat hakkında gerekli kuralları kavraması, yolculukta namazla ilgili hükümleri açıklaması, namazla ilgili güncel hükümleri açıklaması hedeflenmektedir.⁶⁴

Üçüncü ünite oruç, zekât, hac ve kurban ana başlıkları altında, oruç ile ilgili kavramlar ve hükümler, oruç çeşitleri, zekât ile ilgili kavramlar ve hükümler, sadaka çeşitleri,

⁶⁰ Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları*, 7-8.

⁶¹ Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları*, 7.

⁶² MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 6.

⁶³ Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları*, 7.

⁶⁴ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 7.

hac ile ilgili kavramlar ve hükümler, umre, kurban çeşitleri ve kurban ile ilgili hükümler alt başlıkları yer almaktadır.⁶⁵

Üçüncü ünite sonunda öğrencilerin oruçla ilgili kavramları açıklaması, oruç çeşitlerini sıralaması, oruç ile ilgili hükümleri açıklaması, zekât ile ilgili kavram ve hükümleri açıklaması, sadaka türlerini sıralaması, zekât ve sadaka arasındaki farkı ayırt etmesi, zekâtın çeşitli açılardan faydalarını açıklaması, hac ile ilgili kavram ve hükümleri açıklaması, umre ile haccı birbirinden ayırt etmesi, haccın çeşitli açılardan etkilerini fark etmesi, kurban çeşitlerini ve kurban ile ilgili hükümleri açıklaması, kurbanın insan hayatındaki önemini kavraması hedeflenmektedir.⁶⁶

Dördüncü ünite de fıkıh açısından aile, evlilik ile ilgili hükümler, boşanma, aile bireylerinin hak ve sorumlulukları ana başlıkları altında, dinimizin aile kurumuna verdiği önem, aile kurumunu tehdit eden unsurlar, evlilik öncesi görüşme ve nişan, nikâhın tanımı ve hükmü, nikâh akdinin unsurları ve şartları, evlenme engelleri, evlenmenin hukuki sonuçları, boşanmanın hükmü, boşanmada başvuru yöntemleri, boşanmanın hukuki sonuçları alt başlıkları yer almaktadır.⁶⁷

Dördüncü ünite sonunda öğrencilerin dinimizde evlilik ve aile hayatının ne kadar önemli olduğunu fark etmesi, aile kurumunu zedeleyebilecek unsurları açıklaması, evlilik ile ilgili hükümleri açıklaması, nikâhın hangi durumlarda ve nasıl sona erdiği hakkında farkındalık kazanması, aile bireylerinin görev ve sorumluluklarının farkında olması hedeflenmektedir.⁶⁸

Beşinci ünite de yiyecekler ve içecekler, zararlı alışkanlıklar, giyim ve tesettür, sanat, spor ve eğlence, İslâm'da mülkiyet, İslam'da iktisat, kanunlara uygun mal edinme yolları, haksız kazanç ana başlıkları altında beslenmede İslamî ölçüler, yiyecek ve içeceklerde helal ve haramlar, resim, spor, müzik, oyun ve eğlence, hırsızlık, gasp, faiz, kumar, rüşvet, hile, karaborsacılık alt başlıkları yer almaktadır.⁶⁹

Beşinci ünite sonunda öğrencilerin dinimizin sağlık, beslenme, giyim ve tesettür, spor, sanat ve eğlence ile ilgili yaklaşımını, zararlı alışkanlıklar konusundaki yaklaşımını ve haksız

⁶⁵ Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları*, 7-8.

⁶⁶ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 8.

⁶⁷ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 9.

⁶⁸ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 9.

⁶⁹ Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları*, 9.

kazanç çeşitlerini ana hatlarıyla açıklaması, nimetlerin hangi şartlarda helal ve hangi şartlarda haram olduğunu ana hatlarıyla kavraması, İslâm'da mülkiyet ve iktisadın temel esaslarını açıklaması, İslâm açısından kanunlara uygun mal edinme yollarını kavraması hedeflenmektedir.⁷⁰

Altıncı ve son ünite çevre, teknoloji ve tıp ana başlıkları altında, organ nakli, ötenazi, beyin ölümü, plastik cerrahi, bebeğin oluşumunda yeni tıp teknolojileri, kürtaj alt başlıkları yer almaktadır.⁷¹

Altıncı ünite sonunda öğrencilerin İslam dininin çevre problemlerine yönelik yaklaşımını ve çeşitli gelişmeler ile ortaya çıkan yeni dinî sorunları ve çözüm önerilerini açıklaması, gelişen tıp bilimine bağlı olarak gündeme gelen problemleri dinî açıdan yorumlaması hedeflenmektedir.⁷²

1.6. FIKIH VE FIKIH OKUMALARI DERSLERİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamıza konu olan derslerin öğretim programlarını birlikte değerlendirecek olursak her ikisinin de yapılandırmacı öğretim anlayışına göre hazırlandığını söyleyebiliriz. Fıkıh dersi 10. sınıfta haftada iki saat zorunlu olarak okutulmakta Fıkıh Okumaları dersi ise 11. veya 12. sınıflarda seçmeli olarak okutulmaktadır.

Fıkıh dersi beş ünitelerden oluşurken, Fıkıh Okumaları dersi altı ünitelerden oluşmaktadır. Fıkıh dersi öğretim programı ünitelerin dağılımı, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalarıyla fıkıh okumaları dersi öğretim programına göre daha detaylı hazırlanmıştır. Fıkıh Okumaları öğretim programında etkinlik örneklerine de yer verilmemiştir.

Fıkıh ders saati yeterli değildir. Programda yer alan genel ve özel amaçlardan bazıları öğrencilerin seviyesinin üzerindedir. Bu bağlamda amaçlar öğrencilerin seviyeleri gözeticilerle yeniden düzenlenmelidir.

Derslerin öğretim programlarının gözden geçirilmesi, genişletilmesi gerekmektedir. Usul konularının yalınlaştırılması ve bu konulara daha az ağırlık verilmesi daha doğru olacaktır. Bazı konulara ise daha çok ağırlık verilmesi gerekmektedir. Örneğin namaz ve

⁷⁰ MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 10.

⁷¹ Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları*, 10.

⁷² MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 11.

temizlik konusuna hem süre olarak hem de içerik bakımından daha fazla ağırlık verilmelidir. Çünkü ibadetlerin yaparak-yaşayarak işlenmesi bilgilerin daha kalıcı ve devamlı olmasını sağlayacaktır.

Öğrencilerin güncel fikhî problemleri kavrayacak, kendisine sorulan sorulara cevap verebilecek nitelikte gerekli özelliklere ve bilgiye sahip olmaları sağlanmalıdır. Çünkü fıkıh ilminin sadece İslam'ın beş şartı etrafında şekillenmediği anlaşılmalıdır. Bu sebeple, gündelik yaşantımızla ilgili problemlerin anlatılıp, tartışılabilmesi bölümler eklenmelidir.

Özetle kitaplarda yazılı bulunan bilgilerden daha çok pratikteki problemlerin ele alındığı bir müfredat hazırlanmalıdır. Fıkıh ve Fıkıh Okumaları dersleri kısa usul bilgilerinden sonra günlük hayata uygun hale getirilerek fonksiyonelleştirilmelidir.

Farklı ameli mezheplere mensup öğrenciler için müfredatta ek bilgilendirilmelerin yapılması ve mezhebi farklılıkların müfredatta ve ders kitaplarında örneklendirilmesi daha uygun olacaktır. Müfredatta var olan fikhî mezhepler ile ilgili bölümün daha belirleyici ve daha anlaşılır ve akılda kalıcı şekilde yeniden hazırlanması gerekmektedir. Mezhepler konusunun çok iyi bilinmesi gerektiği için farklılıkların nasıl oluştuğunun da öğrencilere kavratılması gerekmektedir.

Fıkıh dersinde öz bilgiler verildikten sonra öğrenciyi metodik düşüncelerini, sorgulamalarını, tartışmalarını, sonuca ulaşmalarını, eleştirmelerini ve aktif katılımlarını sağlayacak yöntemler izlenmelidir. Kıyas, içtihat gibi konular daha fazla örneklerle ve mümkün olduğunca öğretim yöntem ve tekniklerinden faydalanarak açıklanmalıdır. Günümüz fikhî sorunlarıyla ilgili konularda öğrencilerin araştırma yapmaya isteklendirilmesi, üzerinde araştırma yaptıkları konuları sınıfta sunmalarının ve arkadaşlarıyla tartışarak konuyu iyice öğrenmelerinin sağlanması gereklidir.

İbadetler ile ilgili konularda öğretim teknolojileri ve materyalleri en etkili şekilde öğretim sürecine dâhil edilmelidir. Aynı zamanda bunlarla birlikte konu ile ilgili videolardan, slâyt gösterilerinden ve 3D görsellerden de yararlanılmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

FIKİH ÖĞRETİMİ VE PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ

Fıkıhın, dinin bizlere nasıl yaşanması gerektiğini öğreten bir ilim olduğunu söylemek mümkündür. Fıkıh ilmi sayesinde bireyler dinlerini anlayabilir, Rablerine kulluk etme imkânı bulabilirler. Bu yönüyle fıkıh Allah'a kul olmayı öğrenme sanatıdır. Fıkıh, insanların neler yapması ve neler yapmaması gerektiğini bildiren bir ilim dalıdır.

Fıkıh, Hz. Peygamber örneğinde kul-Rab, insan-insan, insan-devlet ve devletlerarası ilişkilerin ilahi mesajla bağlantısını kurmanın ilmidir.⁷³ Fıkıh ilmi, aslî kaynaklarda bildirilen hükümleri konularına göre tasnif eder, bu hükümlerin Müslümanlar tarafından nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğini insanlara bildirir ve hükümleri harmanlayarak herkesin uygulayabileceği bir tarza getirdiği için hayatın her alanını kuşatır.

Fıkıh, Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirebilmek demektir. Dolayısıyla her Müslüman'ın fıkıhı yani Allah'a nasıl kulluk edeceğini bilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bir Müslüman'ın dinini öğrenebilmesi ve yaşayabilmesi için de fıkıh bilmesi gerekmektedir.

Fıkıh akla gelebilecek her alandaki ilişkileri içine alan, farklı dil ve ırklardan oluşan Müslüman toplumunu birbirine bağlayan, onları tek bir çatı altında birleştiren, ümmetin bir özelliğini teşkil eden bir müessesedir. Fıkıh bilmeyen insanların yaşamlarını devam ettirmeleri oldukça zor görünmektedir. Fıkıhın benzeri bir hukuk sistemi ne başka bir millette ne de bir başka peygamberin getirdiği dinde vardır.⁷⁴

“Fıkıh ilmi hayatın olağan akışı içerisinde vahiy ile insan davranışlarını buluşturmakta, Kur'ân-ı Kerim ve sünnette yer alan hükümlerin uygulanması ve yaşanmasına olanak sağlamaktadır.”⁷⁵

*“Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar”.*⁷⁶

*”Allah her kimin iyiliğini dilerse, onu dinde fakih kılar. (Dinin inceliklerini anlama konusunda ona kabiliyet verir.)”*⁷⁷

⁷³ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 15.

⁷⁴ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 24.

⁷⁵ Çeker vd., *Fıkıh*, 13.

⁷⁶ Buharî, *İlim*, 13

*“Her şeyin dayandığı bir direk vardır. Dinin temel direği de fıkıh ilmidir.”*⁷⁸

*“Şeytan'a, fıkıh sahibi bir âlimi aldatmak bin âbidi aldatmaktan daha zordur.”*⁷⁹ gibi rivayetler de fıkıhın Müslümanlar için çok önemli bir ilim olduğunu vurgulamaktadır.

Günümüzde fıkıh öğretimi ortaöğretim seviyesinde İmam Hatip Liselerinde yapılmaktadır. Temel meslek dersleri arasında yer alan fıkıh dersi bu okulların kuruluşundan beri müfredatta yer almaktadır. Okutulduğu sınıflar ve ders saati sayısı zaman zaman değişse de genellikle temel ilmiyal bilgilerini ve fıkıh usulüne giriş bilgilerini kapsayacak bir ders olarak müfredatta yerini korumuştur.

Öğrencilerin fıkıh öğretimindeki kazanımlara ulaşması, yeni bilgilere erişmesine, farkında olarak bunu düzenlemesine bağlıdır. Bu sebeple öğrenme-öğretme yaklaşımlarının, yöntem ve tekniklerin eğitim-öğretim süreci içinde önemli bir yeri vardır. Kazanımları daha anlamlı hale getirebilmek için, öğretim yapılacak yerin görsel, işitsel, duyuşsal olarak zengin olması, öğrencilerin bütün becerilerini geliştirecek yöntem ve tekniklerin kullanılması oldukça önem arz etmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin öğretimde pasif olmalarının aksine daha aktif olmalarını sağlayacak yöntem ve teknikleri işe koşmak onların motivasyonlarını yükseltecek ve öğrenmelerini de kolaylaştıracaktır.

Yöntem ve teknik eksikliği, fıkıh öğretiminin önündeki en büyük engellerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, aynı zamanda öğrencilerin fıkıh derslerine karşı ilgisini azaltmaktadır. İstenilen insan tipini yetiştirebilmek için, bir ilmin öğretimi yapılırken öğrencilerin ne istediği ve neyin nasıl öğretilmesi gerektiği, hızla gelişen ve değişen toplum şartlarına uygun aynı zamanda öğrenciyi merkeze alan farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması konusu önem kazanmaktadır.

Bireylerin içinde yaşadığı sosyal çevrelerinin var olduğu ve sürekli toplum, çevre vs. ile etkileşim içinde olduğu gerçeği düşünülürken öğrencileri birçok açıdan geliştirebilecek yöntemlerin kullanılması gerektiğinin önemi de ortaya çıkacaktır. Esasen öğrencilerin bir bütün olarak gelişmesine yardımcı olmak, eğitimin amaçlarındandır.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl hem teknolojiye hem eğitimde hem de diğer alanlarda çok hızlı değişim ve gelişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Dolayısıyla bu değişim ve gelişimlere

⁷⁷ Tirmizi, İlim, 1

⁷⁸ Taberâni, Mucem'ul-Evsat, 194

⁷⁹ İbn Mace, İlim, 17

din eğitimcilerinin de uyum sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda din eğitimcilerinin bu hızlı gelişmeler doğrultusunda kendini sürekli olarak yenilemesi, eğitim ve öğretim ile ilgili tüm yeni gelişmeleri sınıfta, okulda ve din öğretimi yapılan kurumlarda uygulaması oldukça önemlidir.

Eğitim ve öğretimin pek çok hedefinin bulunduğu ve bu hedeflerin en önemlisinin kaliteli ve iyi insan yetiştirmek olduğu söylenebilir. Eğer bu eğitim din alanında yapılacak ise iyi insan yetiştirmenin öneminin daha da artacağı yadsınamaz bir gerçekliktir. Bunun için yetiştirilecek gençlerin, sorunun değil, çözümün bir parçası olabilmeleri için, din eğitiminin çok ciddî ve bilimsel normlara uygun bir şekilde yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.⁸⁰

Günümüz şartlarının değişmesi ile birlikte artık insanlar da pek çok farklı problemle karşı karşıya kalmaktadır. Hal böyle olunca, günümüzde öğrencilerden günlük yaşamlarında karşılaşılabileceği problemleri kavrayabilen, bir problem ile karşılaştıklarında çözüm üretebilecekleri şekilde gerekli fikhî donanıma sahip olan bireyler olmaları beklenmektedir.

AİHL öğretim programlarında yer alan fıkıh dersinin içeriği öğrencilerin zihinsel ve duygusal gelişiminde önemli rol oynayacak konuları içermektedir. Bu çerçevede öğrenciye doğru düşünebilme ve karar verebilme yolları ile her türlü ihtiyacını karşılamasına yardımcı olacak bilgi, beceri ve tutumların kazandırılması, öğretmenlerin öğretim sürecinde uyguladığı öğretim stratejisi ve teknikleriyle geliştirilmelidir. Bu nedenle fıkıh dersinde öğrenciyi merkeze alan problem çözme, buldurtma, dramatizasyon, örnek olay incelemesi gibi yöntemlere yer vererek öğrencilerin derste aktif katılımlarının sağlanması gerekmektedir.

Okullarda uzun süredir uygulanan standart öğretim modelinde öğretmen ve öğrenci rolleri oldukça açıktır: öğretmenler öğretir, öğrenciler de öğrenir. Problem çözme yöntemi ise yeni bir öğretim modelini temsil etmektedir. Problem çözme yöntemi, öğrenci katılımını vurgulayarak anlamlı öğrenmeyi sağlayan sosyo-kültürel öğrenme yöntemlerinden biridir. Problem çözme yönteminde öğrenciler karmaşık bir olay ya da durumla karşı karşıya bırakılır ve olayı üstüne alma veya olaydan sorumlu olma rolleri yüklenir. Öğrenciler asıl problemi tarif ederler ve problemin çözümüne ulaşmak için ne gerekirse öğrenirler.

Din eğitiminin amaçlarından biri de bireylerin problem çözme becerilerini geliştirmektir. Bireylerin bilgiyi ezberlemek yerine anlamlandırarak öğrenmeleri ve

⁸⁰ İrfan Başkurt, "Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Arayışlar ve Bakış Açıları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002), 69.

öğrenmeleri daha kalıcı hale getirebilmeleri için öğrenme ortamlarının bireylerin problem çözme becerilerini geliştirici nitelikte düzenlenmesi gerekmektedir. Problemler olabildiğince gerçek hayattan seçilerek, bireylerin günlük yaşamındaki sorunları tanıması, anlaması ve çözüm becerisinin gelişmesi hedeflenir.

Problem çözme yöntemi bilgilerin kalıcılığını arttırır. Aktif katılımı gerektirdiği için yüksek isteklendirme sağlayarak derse yönelik tutumun olumlu yönde artmasına yardımcı olur. Öğrencilere üst düzey bilişsel beceriler (analiz, sentez, değerlendirme) kazandırır. Süreç sonunda öğrencilerin bilimsel işlem becerileri edinmelerini sağlar. Öğrenciler, öğretmenlerinden bağımsız olmaya başlarlar ve kendi başlarına yaşam boyu öğrenmeye devam edebilen öğrenciler haline gelirler.

Fıkıh dersi öğretim programına baktığımızda ünite başlıkları altında çeşitli konuların yer aldığını görmekteyiz. Fıkıh dersinde yer alan bu konuların her biri kendi içinde farklı içeriği ve amacı kapsamaktadır. Bu konuların öğretimi nasıl olacak ve konular öğrencilere hangi yöntemlerle aktarılacak gibi sorular, konuların öğretiminde yeni yöntem ve teknikleri gündeme getirmektedir.

Öğrencilerin daha aktif olmasını sağlayan öğretim yöntem ve teknikleri arasında fıkıh konularının öğretiminde en uygun seçeneklerden birinin problem çözme yöntemi olacağını düşünerek bu yöntemi burada ele almaya çalışacağız.

2.1. NASIL BİR FIKIH ÖĞRETİMİ?

Dünyada yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel alandaki değişim kültürel mirasımızı yeniden sorgulama ve anlamaya yönelik bir faaliyeti gerektirmektedir. Günümüzde bu sorgulama ve anlama faaliyetleri sınırlı bir şekilde yapılmaktadır. Fıkıhı, fikhî hükümleri anlamak kadar onları öğretme metodu da oldukça önemlidir. Günümüze kadar bu fıkıh külliyatının öğretiminin nasıl yapılması gerektiği konusunun çok fazla göz önünde bulundurulduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Günümüzde fıkıh eğitimi yüksek öğretimde İlahiyat Fakültelerinde, ortaöğretim seviyesinde ise İmam Hatip Liselerinde yapılmaktadır. İmam Hatip Lisesi öğrencileri yaşları gereği ergenlik dönemindedirler. Ergenlik dönemi gelişim özellikleri göz önüne alındığında din eğitiminin, gençlerin bilişsel gelişim özelliklerine uygun olarak, kalplerine, duygularına hitap edecek şekilde hazırlanması gerektiği ortaya çıkacaktır. Çünkü din eğitimin amacı

olumlu davranış özellikleri geliştirmektir. Bu dönemde verilecek din eğitimi de bu hedefe uygun olmalıdır.⁸¹

Fıkıhı öğretime nasıl konu etmemiz gerektiğini çözümlenmemiz için fıkıh dersi bağlamında şu sorulara cevap aramamız gerekmektedir.

Fıkıh dersinde verilecek içerik ve yöntem öğrencilerin benliklerini geliştirici nitelik taşıyor mu?

Fıkıh dersinde öğrenciler hangi içeriğe ihtiyaç duymaktadırlar?

Fıkıh öğretimi öğrencilerin zihinsel ve psikolojik gelişimine katkıda bulunabiliyor mu?

Verilen fikhî bilgiler öğrencilerin hangi davranışlarını değiştiriyor ve geliştiriyor?

Fıkıh öğretimi öğrencilere çok yönlü, soyut, eleştirel, yaratıcı ve bağımsız düşünce kazandırıyor mu?

Öğrencilerin akıl yürütme, karar verme, problem çözme, araştırma, sorgulama vs. yönelik zihinsel çabalarını zenginleştirip besleyebiliyor mu?

Verilen fıkıh bilgileri öğrencilerin hangi yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olacak?

Öğrencilerin duyuşsal, bilişsel ve psikomotor davranışlarına fıkıh öğretiminin katkısı ne olmalıdır?

Fıkıh dersindeki konular öğrencilerin gerçek ve mesleki hayatlarında hangi problemlerin çözümüne katkıda bulunacaktır?

Bu sorulara karşılık verecek bir fıkıh öğretimi anlayışı geliştirdiğimizde, fıkıh öğretiminin amaçlarını, hedeflerini ve eğitim ortamlarını uygun bir şekilde getirmiş oluruz. “Nasıl bir fıkıh öğretimi yapmalıyız?” sorusuna cevap verebilmek için ilk olarak fıkıh dersi öğretim programını incelemek gerekmektedir. Fıkıh dersi öğretim programı incelendiğinde programın giriş kısmında fikhin tanımı ve öğretim programının genel amaçları şu şekilde açıklanmıştır.

“Türk Millî Eğitimin Genel Amaçları ve İlkeleri”ne göre öğrencilerin; fıkıh ilminin temel ilke ve konuları, tarihi sürecini ve temel konularını, ibadetler ile ilgili hükümleri

⁸¹ Mehmet Emin Ay - Merve Gücen, “Ergenlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Yaklaşımları”, *International Congress On Islamic Education*, (2018), 296.

açıklaması ve uygulaması, fıkıhın Müslüman'ın gündelik yaşamındaki önemini fark etmesi, toplumsal değişime bağlı olarak ortaya çıkan yeni durumları, fıkıhın ana kaynakları rehberliğinde, fikhî mirasımızdan yararlanarak yorumlaması amaçlanmaktadır.”⁸²

Daha önceki zamanlarda olduğu gibi günümüzde de fıkıh, dini kültürün pek çok tartışmalı konusunu bünyesinde barındırmaktadır. Toplumla sürekli diyalog halinde olduğumuz gerçeği de bu alanda doğru bilgi edinmeye çok ihtiyacımız olduğunu gündeme getirmektedir.

Fıkıh dersi öğretim programının içerdiği konular, amaçları, öğretim ilkeleri ve uygulama ile ilgili açıklamalar incelendiğinde konuların Kur'an merkezli, bilimsel ve akılcı bir yaklaşımla, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını, mesleki ve gerçek hayatta karşılaşacakları problemleri dikkate aldığı görülmektedir.

Fıkıh ile ilgili konuların doğru anlaşılması, fıkıh dersinin amacına uygun öğretim etkinliklerinin yapılmasına bağlıdır. Burada karşımıza “fikhî konuları nasıl öğretilim?” sorusu çıkmaktadır. “Nasıl öğreteceğiz?” sorusu ise öğretme yolları konusunu içerir. Öğretim yolları; öğretme yaklaşımı, öğretim yöntemi ve öğretim tekniklerinden oluşmaktadır. “Öğretim yöntemi; öğretimde amaçlara ulaşabilmek için, tekniklerin, işlenecek konunun, araç gereç ve kaynakların bir bütünlük oluşturacak biçimde örgütlenerek hizmete sunulmasında izlenen bir öğretme yoludur.”⁸³

Öğretim etkinlikleri düzenlenirken, hedeflere en kısa ve en kolay biçimde ulaşabilmek için öğrenme ve öğretme ilkeleri geliştirmek ve uygulamada da bunlardan yararlanmak gerekmektedir. Aşağıdaki ilkeler fıkıh dersi öğretim programı dikkate alınarak ve çeşitli kaynaklar taranarak araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

- Öğrencilere fıkıh ile ilgili kavramları, fikhî hükümleri ezberletmek yerine, geçmişteki olaylarla günümüzdeki olaylar arasında ilişki kurmaları, olayların neden ve sonuçlarını bulmaları, olaylardan sonuç çıkartmalarının istenmesi sağlanmalıdır.
- Fıkıh öğretiminde usul bilgileri önemli yer tutmaktadır. Ancak fıkıh dersinin sadece usul bilgilerinden oluşan bir derse dönüştürülmesi bu dersin amacına pek uygun düşmemektedir. Öğrencilerin toplumsal yaşama uyum sağlayabilmesinde usul bilgileri sadece kavram, ilke ve genellemelerin öğrenilmesinde bir araçtır.

⁸² MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 15.

⁸³ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 33.

Önemli olan öğrencilere fıkıh ile ilgili temel kavram ve ilkeler öğretmek onların problem çözme becerilerini geliştirmektir.

- Fıkıh dersi öğrencilerin hayatlarına anlam katmalı, problem çözme becerilerini geliştirici nitelikte sunulmalıdır. Fıkıh öğretiminde öğretim etkinlikleri öğrencilerin kendi başlarına problemlerini çözmelerine katkı sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır.
- Fıkıh dersinde öğrencilere fikhî hükümleri ezberletmenin yanında daha çok hükümlerin içerdiği anlam kavratılmalıdır. Öğrendiği her fikhî hüküm öğrencinin hayatına anlam katmalı ve öğrencilerin her yeni hükümden sonra yeni yorumlar üretmesi sağlanmalıdır.
- Öğrencilerin halk arasındaki eksik bilgilerden ve yanlış kanaatlerden etkilenmemeleri için fikhî miras anlatılırken dirayet yönüne yani olayları anlama, yorumlama, değerlendirme ve olaylardan ders çıkarma yönüne daha çok ağırlık vermek gerekmektedir.
- Fıkıh öğretimini gerçek mahiyetine kavuşturabilmek için fıkıh anlayışını şekilcilikten kurtarmak yani Hz. Peygamberin neyi, nasıl ve niçin yaptığını anlamak ve ona göre öğretim konusu yapmak gerekmektedir.
- Fıkıh derslerinde işlenecek konular öğrencilerin kendi dünyası veya çevresinde yaşadıkları problemleri içeren konular olmalıdır. Öğrencilerin bireysel tecrübeleri ihmal edilmemelidir. Konular mümkün oldukça öğrencilerin günlük hayatlarında karşılaşılabileceği problemlerden seçilmelidir.
- Öğrencilerin ihtiyaçlarına, arayışlarına, beklentilerine ve hayatın akışı içerisindeki sorunlarına doyurucu cevaplar bulabilecek fikhî konuların ve hükümlerin seçimine dikkat edilmelidir.
- Fıkıh derslerinde pek çok terime yer verildiği için öğrencilerin ilk kez gördükleri ve karşılaştıkları kavram ve terimler, öğrencilerin düzeyleri göz önünde bulundurularak olabildiğince anlaşılır hale getirilmelidir.
- Fıkıh kaynaklarının en meşhurları, imkânlar ölçüsünde öğrencilere gösterilmeli ve tanıtılmalıdır. Bunun için de kaynaklar sınıfa getirilebilir ya da öğrenciler kütüphaneye götürülebilir.

- Öğretmen derse gelmeden önce o dersi nasıl işleyeceğini dikkatli ve ayrıntılı bir şekilde planlamalı ve karşılaşılabileceği her türlü soru ve probleme karşı hazır halde sınıfa gelmelidir.
- Fıkıh derslerine karşı ilgilerini arttırabilmek için problem olarak karşılına gelebilecek konularda öğrencilere araştırma ödevleri verilmelidir. Böylelikle öğrenciler ihtiyaç duyduklarında kullanabilecekleri çeşitli kaynakları tanıma fırsatı bulacaklar, aynı zamanda fikhî olarak bir konuyu nasıl ele alacaklarını ve kaynakları nasıl kullanacaklarını öğrenmiş olacaklardır.
- Öğrencilerin ilgisini derslerde canlı tutabilmenin bir yolu da öğretim teknoloji ve materyallerini olabildiğince sürece dâhil etmektir.
- Farklı mezheplere mensup öğrenciler için de dersin öğretim programında detaylandırmaya gidilmeli, hangi konularda farklılaştıklarının müfredatta ve aynı zamanda ders kitaplarında örneklendirilmesi gerekmektedir.

Fıkıh öğretimi; içerik, amaç, yöntemler, teknikler vs. hem teorik arka planı hem de uygulama yönleriyle son derece ciddiyet isteyen, öğrenciye rehberlik etme isteği ve gayreti gerektiren oldukça meşakkatli faaliyetler bütününden oluşur. Fıkıh dersinin öğretim yaklaşımı ve öğretim yöntem ve teknikleri öğrenci merkezli, öğrenmeyi öğrenmeye yönelik, öğrencilerin gerçek ve mesleki hayatlarında problemlerini çözebilecek nitelikte olmalıdır

2.2. NİÇİN PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ?

Bireyler, basit ya da karmaşık pek çok problemle dolu bir dünyada yaşamakta ve her insan doğal olarak hayatı boyunca bedensel, ruhsal, ekonomik, kişisel, sosyal vb. niteliklerde kısa ya da uzun süreli, basit ya da karmaşık problemlerle karşılaşmaktadır.⁸⁴ Bu problemler hayatın farklı aşamalarında bireyin karşısına çıkabilir, bireylerde fiziksel ve psikolojik izler bırakabilir hatta hayati zararlara uğramasına yol açabilir.

Bireyler, hayatlarının ilk yıllarında daha çok basit ve fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik problemlerle karşılaşırken ilerleyen yıllarda belirlediği hedeflere ulaşabilmek için daha karmaşık sorunlarla baş etmek zorunda kalmaktadır.⁸⁵ Mesela iki yaşındaki çocuk için üç Lego parçasını üst üste koyabilmek, üç yaşındaki çocuk için

⁸⁴ Ayşe Ünüvar, *Çok Yönlü Algılanan Sosyal Desteğin 15-18 Yaş Arası Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerine ve Benlik Saygısına Etkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2003), 34.

⁸⁵ Sultan Taşçı, "Hemşirelikte Problem Çözme Süreci", *Sağlık Bilimleri Dergisi* 14/ (2005), 73.

ayakkabıları kendi başına giyebilmek ve altı yaşındaki çocuk için oyuncak arabasının tekerleğinin nasıl döndüğünü anlayabilmek bir problemdir.⁸⁶

Hayatları boyunca yetişkinlerin karşılaştıkları sorunlar ise oldukça farklı boyuttadır. Yetişkinlerin sorunlarına kişilerarası problemler, geçim sıkıntısı, tükenmişlik duygusu ve depresyon gibi daha karmaşık sorunlar örnek verilebilir. Bu sorunlar çözülmediği takdirde, toplumda kendine güveni kaybolmuş, mutsuz, içine kapanmış, yaşam enerjisi kalmamış, iletişimi bozulmuş bireyler artacak ve toplumun refah ve huzuru bozulacaktır.⁸⁷ Bu nedenle yaşadığımız çağın bir ihtiyacı olarak her bireyin kişisel ve sosyal sorunları ile başa çıkabilmesi için problem çözme becerisi kazanması oldukça önemli bir gereksinimdir.

“Toplumlar sürekli gelişim ve değişim içindedir. Bununla birlikte kültür de sürekli değişmektedir. İnsanların yaşamını sürdürmesi ve toplumların gelişmesi için sadece kültürün yeni nesillere aktarılması yeterli olmamaktadır. Bireylerin de toplumdaki değişmeye katkıda bulunacak şekilde yetiştirilmesi bir gerekliliktir. Bu da en nihayetinde eğitim kurumları vasıtasıyla olacaktır. Okullar, bireylere gerekli bilgi, beceri ve değerleri kazandırarak onların toplumsal ve ekonomik gelişmeye uyumlarını kolaylaştırır, toplumda yenilikleri başlatacak ve geliştirecek yaratıcı bireylerin yetişmesine de katkıda bulunur.”⁸⁸

Eğitimin bir diğer fonksiyonu da değişime uyum gösterecek bireyler yetiştirmektir. Eğitim-öğretimin yapıldığı yerler hem toplumda ortak olan norm ve değerleri öğrencilere aktararak toplumsal bütünleşmeyi sağlar hem de onları toplumsal değişime uyum gösterebilecek biçimde yetiştirir.

Toplumsal değişimin hızlı olduğu dönemlerde bireyler çok çeşitli problemlerle karşı karşıya kaldığından problem çözme becerisi, modern çağda yaşayan herkesin sahip olması gereken becerilerden birisidir. Değişen yaşam kurallarına uyum sağlayabilmesi için sahip olmaları gereken problem çözme becerisi, bireylerin kendi yeteneklerini fark etmesini ve ihtiyaçlarını karşılamasını kolaylaştırır. Problem çözme becerisi olan bireyler bir sorun ile karşılaştıkları zaman sorunun çözümü için başkalarını beklemek yerine bu güçlükleri kendileri çözüm yolları bulur. Bilgi ve yeteneklerini kullanarak karşılaştıkları problemlere çözüm yolları ararlar ve böylece kendilerine olan güvenleri de artar.

⁸⁶ Vuslat Oğuz - Aysel Akyol Köksal, “Problem Çözme Becerisi Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 44/1 (2015), 106.

⁸⁷ Alişan Kapaklıkaya, *Sen Hiç Kendini Yaşadın mı?* (İstanbul: Yediveren Yayınları, 2015), 41.

⁸⁸ Nurettin Fidan - Münire Erden, *Eğitime Giriş* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 1998), 68-69.

Günümüz bilgi toplumları, bireylerin temel becerileri (okuma, yazma, konuşma, hesaplama yapma) kazanmaları yanında günlük yaşamlarında işlerini kolaylaştıracak daha farklı yeterlilikleri edinmelerine de gereksinim duymaktadır. Bunların en önemlisinin bireylerin hayatlarında karşılaştıkları problemleri tanımlama ve onlara etkili ve mantıklı çözümler üretebilmelerini sağlayan problem çözme becerisi olduğu söylenebilir.

Geleneksel yapıdaki öğrenme-öğretme süreci genellikle bilgilerin öğrencilere aktarılması ve ezberletilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu bu süreçte, öğrencilerin temel beceriler haricindeki becerilerin geliştirilmesine yönelik öğrenme etkinliklerine pek fazla yer verilmediği söylenebilir. Öğrencilerin en büyük zihinsel faaliyetleri depoladıkları bilgileri kendilerinden istendiğinde geri çağırmasıdır. Düşünme yetenekleri gelişmeyen öğrencilerin dağarcıklarındaki bilgileri nerede ve nasıl kullanacaklarını bilemeyecekleri bir gerçektir.⁸⁹

Modern çağda geleneksel öğretim anlayışının etkinliğini yitirmeye başladığı söylenebilir. Artık eğitim ve öğretimin amacı öğrencilere anlamayı, düşünmeyi, üretmeyi ve problem çözmeyi öğretmektir. Günümüz toplumlarında temel becerileri kazanmış insanlardan ziyade eleştiren, üretebilen ve problem çözebilen insanlara daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle okullarda problem çözmeye dayalı öğretim yaklaşımlarının benimsenmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Öğretim etkin bir süreç olduğundan öğretimin bir parçası olan öğrenci de etkin kılınmalıdır. Öğrencilerin aktif olmadığı bir sınıf ortamında öğrenme azalır, hazır bilgi elde etme gelişir ve ezbere yönelim artar. Öğrencilerin yeteneklerinin gelişmesi ve kalıcı bilgilerin sağlanabilmesi için öğrencilerin derslere aktif olarak katılımlarını sağlamak gerekmektedir.

Eğitimin amacının sadece bilgi aktarmak değil, bireyin birçok açıdan gelişimine katkı sağlamak olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda öğretim içerik ve yöntemlerinin öğrencilerin gelişimlerine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiği gündeme gelecektir. Öğrencilere sadece bilgiler vermek değil, onlara hayatları boyunca kendilerini nasıl geliştireceklerini öğretmek son derece önem arz etmektedir. Bu da öğrenme öğretme konusundaki geleneksel modelleri bir kenara bırakmayı ve öğrencileri düşünmeye ve üretmeye sevk edecek yeni uygulamalar ortaya koymayı gerektirmektedir.⁹⁰

⁸⁹ Ahmet Şaban, *Öğrenme Öğretme Süreci* (Ankara: Nobel Yayın, 2000), 103.

⁹⁰ Yüksel Özden, *Eğitimde Dönüşüm / Eğitimde Yeni Değerler* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2000), 20.

Bütün eğitim kurumlarının en önemli amaçlarından birisi, öğrencilerde problem çözme becerisinin geliştirilmesidir. Özellikle ilerlemecilik felsefesine göre düzenlenen programlarda problem çözme becerisinin geliştirilmesi eğitimin temel amacıdır. İnsanların yeniliklere uyum sağlayabilmesi, başarılı ve bağımsız olabilmesi için bu beceriye sahip olması gerektiği yadsınamaz bir gerçektir.⁹¹

İnsanların hayatında sık sık başvurmak zorunda kaldığı problem çözme ve bilimsel düşünme faaliyetleri birey ve toplum için hayati bir önem arz etmektedir. Çünkü her insan yaşamıyla ilgili pek çok sorunla karşılaşır ve huzurunu kaçıran bu problemlerden kurtulmak için de saba sarf eder. Özellikle günümüz şartlarında birey her an yeni ve büyük bir sorunla karşılaşabilir. Bu nedenle genelde din öğretiminde özelde ise fıkıh öğretiminde de problem çözenin yaşam için kritik değere sahip bir beceri olduğu unutmamak ve konuya gereken önemi vermek gerekmektedir.

Çözülemeyen her problem bireyde kaygıya, endişeye, çatışmaya ve öfke durumuna neden olmakta ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Aynı zamanda psikolojik anlamda da bireyin ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Problem çözme becerisine sahip bireyler günlük yaşamlarında, iş yaşamlarında karşılaştıkları problemlerin korkmadan üstesinden gelebilen ve özgün çözümler üretebilen, bulduğu çözüm yollarını da başka durumlarda kullanabilen kişiler olabilmektedirler.

Birçok alandaki gelişmelerin artık olağanüstü bir hızla ilerlediği rahatlıkla söylenebilir. Sosyo-kültürel yapılarda, kurumsal mekanizmalarda, ekonomik ve ticarî ilişkilerde de köklü değişimler yaşanmaktadır. Sürekli yenilenen ve gelişen teknolojik araçlar sayesinde mesafeler kısaltmakta, dünyanın bir ucundan diğer ucuna iletişim kolaylıkla sağlanabilmektedir. Yaşananların, insanların değer ölçülerini, yaşam biçimlerini, düşünce tarzlarını, ihtiyaç ve önceliklerini etkilediği ve insanları sürekli değişime ayak uydurmaya zorladığı söylenebilir.

Değişen şartlar, bilimsel ve teknolojik alandaki değişim ve gelişim genelde dinî, özelde ise pek çok fikhî problemi gündeme getirdi. Fıkıhın asıl fonksiyonuna ulaşması, problemlerin bilimsel metotlarla çözülmesi ve öğrencilerin problem çözme becerilerinin gelişmesiyle gerçekleşecektir. Bu nedenle fıkıh derslerinde öğretmenlerin kullanacağı yöntemler öğrenciyi anlamayı, sorgulamayı, eleştirebilmeyi ve problem çözebilmeyi gerçekleştirebilecek nitelikte olmalıdır.

⁹¹ Münire Erden, *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2017), 111.

Toplumsal hayat sürekli değişim içindedir. Her şeyin değiştii, hiçbir şeyin bir önceki ile aynı olmadığı dünyada değişime uğramayan kültür ve medeniyetten söz edilemez. Gelişmelere ayak uyduramayan hiçbir şeyin sürekliliğini devam ettirebileceğini söylemek oldukça güçtür. Birçok şey devam ederek değişir, değişerek devam eder.

İnsanın aklına gelebilecek her şeyin doğrudan ya da dolaylı olarak dinle ilgisi vardır. Bu yüzden dinin, yaşanan gelişmelere, değişmelere kayıtsız kalması düşünülemez. İslam dini de hayatın her alanını çepeçevre kuşatan bir özelliğe sahiptir. Zaten İslam dininin evrensel, bütün zaman ve mekânlara elverişli oluşu da bunu gerektirir.

Yaşanan bu hızlı değişim, daha önce çözümlenen birçok dini problemin yeniden ele alınması zorunlu hale getirmiş ve aynı zamanda üstesinden gelinmesi gereken pek çok yeni problem de ortaya çıkmıştır. Yeni şartlar bazı dini hükümlerin bile yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır. “Mesela, ulaşım araçlarındaki gelişme ve yerleşim merkezlerinin büyümesi, yolculuk mesafesi, namazların birleştirilmesi, uçakta ve otobüste namaz gibi meselelerin yeni şartlar ışığında yeniden ele alınmasını gerektirmiştir.”⁹²

Günümüzde yaşanan gelişmelere bağlı olarak birçok fıkıh problemi de ortaya çıkmıştır. Bu problemler geçmişte bir benzeri bulunmayan ve tamamen farklı ve yeni konulardır. Bu problemler hakkında aslı kaynaklarda ve klasik fıkıh kitaplarında herhangi bir hüküm ve bilgi yoktur. Bu problemlere dinin ilke ve amaçları doğrultusunda daha önce benimsenen yöntemlerden yararlanarak çözümler üretmek gerekmektedir.

“Fıkıh bir yönüyle Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet’te yer alan bilgi ve açıklamalarla bir yönüyle de fakihlerin zihni üretimleri, gözlem ve tecrübe birikimleri, farklı zaman ve mekânlarda yaşayan toplumların hayatları, kültürleri ve gelenekleriyle de yakından bağlantılıdır. Bu özelliğiyle fıkıh, dinle hayat, nasla olgu arasında köprü vazifesi gören oldukça canlı ve dinamik bir ilmî faaliyet alanıdır. Günümüzde durmadan gelişen ve değişen hayat olayları karşısında kendi iç dinamikleriyle bu gelişmeleri takip etme, yönlendirme ve yeni meselelere çözüm üretme görevi de fıkıh ilminin omuzlarındadır.”⁹³

⁹² Hacı Mehmet Günay, “Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde İlke ve Yöntemler”, *Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı Günümüz Fıkıh Problemleri*, ed. Hacı Mehmet Günay (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2010), 16.

⁹³ Günay, “Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde İlke ve Yöntemler”, 2010, 6-7.

Yaşadığımız çağda çeşitli nedenlere bağlı olarak pek çok fikhî problemin ortaya çıktığı bilinmektedir. Farklı konularda ortaya çıkan yeni fikhî problemler şunlardır:⁹⁴

Bilimsel konular; doğum kontrolü ve kordon bağlatma, genetik kopyalama, helal gıda kapsamında istihale (bir nesnenin önceki durumundan başka bir duruma dönüşmesi) ve katkı maddeleri, kök hücre ve klonlama, kürtaj, organ nakli, otopsi, tüp bebek, taşıyıcı annelik, kan nakli, fazla yağların alınması, haram ile tedavi, ceninin cinsiyetinin seçimi, estetik ameliyatlara vs.

Ekonomik konular; katılım bankaları, kredi kartları, borsa, sigorta, sanal ticaret, hava parası, telif hakkı, finansman kaynakları, vade farkı, vergi kaçırma, enflasyon, zekât, taksitli satış, dövizin kıymetinin değişmesi, müzayede, temerrüd, kâğıt para, içki ve domuz ürünleri satılan yerlerde çalışmak, modern iletişim araçları ile satış vs.

Sosyal konular; tesettür, kadınlar ile tokalaşma, boşanma, gayri Müslimlerle evlenme, , İslâm'a göre kadının sosyal aktivitesi, nafaka, veraset hukuku, kadının boşama hakkı, boşanma halinde diğer bir mezhebin taklit edilmesinin fikhî hükümleri, boşama niyetiyle yapılan evliliklerin İslâm hukukundaki hükmü, Müslüman ülkelerde gayri Müslim mabetler inşa edilmesinin hükmü, İslâm hukukunda cihat anlayışı ve güncelleştirilmesi, haram mal ve hükümler vs.

Kültürel konular; musiki, süt bankaları, terör ve İslâm, mesh, namaz vakitleri ve kutuplarda namaz meselesi, domuz menşeli ürünlerin gıda ve tedavi alanında kullanılmasının fikhî boyutu, helal gıda sertifikaları, borç ve alacakların zekâta etkisi, öşürle ilgili güncel problemler, âkile (kasıt olmadan öldürme ya da yaralama olayında suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen kişiler) ve güncel uygulamaları, tarihi ve güncel tartışmalarla İslam hukukunda irtidat (bir Müslüman'ın İslâm dininden çıkması) cezası vs.

İbadetler; uçakta namaz, namaz için kiliselerin kiralanması, kutuplarda namaz ve oruç, kameri ayların başlangıçlarının belirlenmesi, uçakta iftar, iğneni orucu bozup bozmayacağı, hisse senetlerinin zekâtı, zekât mallarının yatırıma dönüştürülmesi, zekâtın tebliğ ve İslam merkezleri için harcanması vs.

⁹⁴ Enver Osman Kaan, *Güncel Fıkıh Problemleri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 23-24-25.

Aile; medeni nikâh, ayrılmak niyeti ile evlenmek, misyar evliliği (iki tarafın rızası ile evliliğin bazı gereklilikleri ve haklarından feragat edilen nikâh türü) , kan nakli, aile planlaması, zorla yapılan ceninin kürtajı, kadının siyasette yer alması, nüfus kontrol yolları vs.

Güncel meselelerin çoğu önceki dönemlerde örneği ve hükmü bulunmayan yeni konulardır. Bu konularla ilgili temel kaynaklarda ve klasik fıkıh kitaplarında açık hüküm mevcut değildir. Bu problemlerin, genel ilkeler koyan ayetler, Hz. Peygamberin ve sahabenin uygulamaları ve fıkıhın genel prensipleri ışığında yeni içtihatlarla çözümlenmesi dışında bir seçenek yoktur.

Güncel problemlere çözüm ararken bazı esasların dikkate alınması gerekmektedir.⁹⁵ Bu problemlere getirilen çözümler icmâ edilen hükümlere ters düşmemeli, Allah'ın koyduğu dengeyi ve yaratılışı bozmamalı, insanın onur ve haysiyetini örselememeli, temel etik kurallarını ve ahlaki değerleri ihlal etmemelidir. Doğru kararlar verilebilmek için ise öncelikle ilgili olay veya meselelerin bütün yönleriyle çok iyi araştırılıp incelenmesi gerekmektedir. Bu problemlerin çözümünde her bir mesele ile ilgili özel delillerle birlikte dinin ana gayelerinin de göz önünde tutulması gerekir.

Günümüzde yeni ortaya çıkan problemlerin çözümüne yönelik tek bir metot veya yöntemden söz etmek mümkün değildir. Sadece çok sayıda yaklaşımın varlığından söz etmek mümkündür. Ayrıca her bir yaklaşımın içinde değişik anlayış ve yönelişler de vardır. Fakat bu yaklaşımların ayrıntısına girmek konumuzun dışında kalacaktır.

Biz yaşadığımız çağda ortaya çıkan bu yeni fikhî problemlerden sadece AİHL 10. sınıf Fıkıh Ders Kitabı ve AİHL seçmeli derslerinden olan Fıkıh Okumaları Ders Kitabında bulunan konuları ele alıp örneklendirmeye çalışacağız.

2.3. PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ NEDİR?

*“Problem çözme yöntemi, bir problem ya da durumun bilimsel bir yaklaşımla çözümünü sağlayan ve bireysel ya da grup öğretim yöntemi olarak tanımlanan bir öğrenme-öğretme yoludur.”*⁹⁶

Seferoğlu ve Akbıyık *“problem çözmeyi, tanımlanmış bir problemi bertaraf edebilme, problemle ilgili bilinenleri birleştirme, gereken veriyi belirleme, çözümler üretme, üretilen*

⁹⁵ Hacı Mehmet Günay, “Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde İlke ve Yöntemler”, *Günümüz Fıkıh Problemleri - Aöf - Anadolu Üniversitesi - Açıköğretim Fakültesi* (Eskişehir, 2010), 19-20.

⁹⁶ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 274.

çözümleri sına, problemlerin daha basit bir şekilde ifade edilişlerini arama becerileri” olarak tanımlamaktadırlar.⁹⁷

Öğrencilerin pek çok yeteneğini geliştirmek için kullanılan öğretim yöntemlerinden biri de problem çözme yöntemidir.⁹⁸ Bir başka ifadeyle belirlenen hedefleri elde edebilmek için etkili ve yararlı olan araç ve davranışları birbirinden farklı seçenekler arasından seçme ve uygulama olarak da tanımlanabilir.⁹⁹ “Problem çözme yöntemi, kitaplarda bulunan hazır bilgilere hiç çaba sarf etmeden ulaşmak yerine, emek harcıyarak, çalışarak, çabalayarak, araştırarak ve uğraşarak öğrenmek demektir.”¹⁰⁰

“Bir amaca ulaşmak için karşılaşılan güçlükleri yenme süreci, etkili bir öğrenme ve bireysel yetenekleri geliştirme yoludur. Bu süreç,

Birey+ Durum+ Dengesizlik= Problem → Öğrenme” şeklinde gösterilebilir.”¹⁰¹

Problem çözme akla ve yaratıcılığa dayalı bir işlemdir ve bu yöntem ile birlikte ilişkiler belirlenir, yeni ilişkiler kurulur, sonuç çıkarılır ve genelleme yapılır. Bu yöntem, araştırma-inceleme yoluyla öğretim yaklaşımına dayalı olarak planlanan derslerde kullanılan bir yöntemdir.¹⁰² Hem bireysel hem de grupla öğretim yapmaya elverişli yöntemlerindedir.¹⁰³ Problem çözme yöntemi uygulanırken, rol oynama, küçük grup tartışması, büyük grup tartışması gibi birçok teknikten yararlanılabilir.¹⁰⁴

Problem çözme, eleştirel, mantıksal, yansıtıcı vs gibi üst düzey zihinsel becerilerin kazanılmasında kullanılacak bir yöntemdir. Bu bakımdan bilişsel alan basamaklarından bilgi ve kavrama düzeyine dayalı bir uygulama etkinliği olduğunu¹⁰⁵, analiz, sentez ve genelleme gibi üst düzey bilişsel fonksiyonların kullanılabilceğini¹⁰⁶ söylemek mümkündür.

Problem çözme yönteminin amacının, öğrencilerin bilgilerini kullanabilmesini, karar verme yeteneklerini geliştirebilmesini, veri toplayabilmesini, denenceler oluşturabilmesini ve

⁹⁷ Cenk Akbıyık - Sadi Seferoğlu, “Eleştirel Düşünme ve Öğretimi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 30/ (2006), 194.

⁹⁸ Özden, *Eğitimde Dönüşüm / Eğitimde Yeni Değerler*, 142.

⁹⁹ Özcan Demirel, *Genel Öğretim Yöntemleri Ders Notları* (Ankara, 1992), 51.

¹⁰⁰ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar (Temel Eğitim ve Orta Öğretimde)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 268.

¹⁰¹ Süleyman Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 231.

¹⁰² Nurullah Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi* (Ankara: Nobel Yayın, 2001), 87.

¹⁰³ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 274.

¹⁰⁴ Erden, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, 111.

¹⁰⁵ Mürüvvet Bilen, *Plandan Uygulamaya Öğretim* (Ankara: Takav Matbaa ve Yayıncılık, 1993), 106.

¹⁰⁶ Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 1995), 48.

hayat boyu kullanabilecekleri problem çözme becerilerini geliştirebilmesini sağlamak olduğu söylenebilir.¹⁰⁷

Problem çözmenin insanların hayatındaki önemini göz önünde bulunduran birçok eğitimci, eğitim kurumlarında öğrencilerin problem çözme yeteneklerinin artmasını sağlayacak bir öğretim yöntemine yer verilmesi gerektiği düşüncesini dile getirmektedirler. Çünkü eğitim kurumlarının görevlerinden biri de öğrencilerin hayata uyum sağlayabilecek şekilde yetişmelerini sağlamaktır. Bu nedenle okullarda problem çözme yöntemine yer verilmesi eğitim kurumlarının bu görevini gerçekleştirebilmesi için önemlidir. Okullarda işlenecek derslerin konuları, hayatta karşılaşılabilecek güçlükler şeklinde ele alınmalıdır. Böylece öğrencinin hayatta karşısına çıkabilecek problemleri çözme becerisi, cesareti ve gücü kazanmasına yardımcı olunabilir.¹⁰⁸

Problem çözme yöntemini öğretim sürecinde uygulamaya koymuş bir öğretmenin ve sonucunda öğrencinin, problemi hissetme ve tanımlama becerisi, problemle ilgili eleştirel düşünceyi teşvik eden tutum, açık görüşlülük tutumu, sorgulama anlayışı, kabulcü davranış ve sonuçları kontrol ve değerlendirme noktasında isteklilik davranışlarını ve becerilerini kazanmış olmaları beklenir.¹⁰⁹

2.4. PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN BİLEŞENLERİ

Öğrenme-öğretme sürecinde herhangi bir yöntem seçerken; öğretmenin yönetime yatkınlığı, zaman, öğrenme-öğretme ortamları, maliyet, öğrencilerin durumu, konunun özelliği, öğretim sonunda öğrencide geliştirilmesi beklenen özellikler gibi ölçütlerin göz önünde bulundurulması gerekir.¹¹⁰

TABLO:1 Öğretmen, Öğrenci ve Problemin Rollerini¹¹¹

¹⁰⁷ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 87; Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 231.

¹⁰⁸ Savaş Büyükkaragöz - Cuma Çivi, *Genel Öğretim Metotları* (İstanbul: Öz Eğitim Yayınları, 1998), 83-84.

¹⁰⁹ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 87.

¹¹⁰ Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 39-41.

¹¹¹ Fitnat Kaptan - Hünkar Korkmaz, "Fen Eğitiminde Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımı", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2001), 188.

ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ	PROBLEM
<ul style="list-style-type: none"> • Model/rehberdir. • Öğrenmeyi yansıtır. • Öğrenenlerin düşüncelerini ortaya çıkarır. • Öğrenci katılımını sağlar. • Grup dinamiğini oluşturur. • Süreci yönlendirir. • Öğrenenle birlikte öğrenir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Etkin bir katılım sağlar. • Bilgiyi yapılandırır. • Bireysel ve grup çalışmalarında sorumluluk alır. • Bilgiyi paylaşır. • Problemin tanımladığı rolü (bilim adamı, doktor, sanatçı, çiftçi vs.) üstlenir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bireysel ihtiyaçlara uygundur. • Gerçek yaşamdan seçilmiştir. • Tek bir çözümü yoktur, formüle edilemez, açık uçludur. • Öğrencilerin meraklanmalarını sağlayacak ve güdülenmesini kolaylaştıracak niteliktedir. • Öğrencilerin ön öğrenmeleriyle ilişkilidir.

Problem çözme yöntemini sağlıklı bir şekilde uygulayabilmek için konu, öğretmen, öğrenci, zaman ve eğitim-öğretim ortamı gibi unsurların bir sistem yaklaşımı içerisinde ele alınması gerekmektedir.

2.4.1. Konu (Problem)

Problem çözme yönteminin uygulanması için ilk adım, bir konu ile ilgili bir problemin belirlenmesidir. Çünkü her konu problem çözme yönteminin uygulanması için uygun olmayabilir.

Problem çözme yöntemi, bilişsel alanın uygulama, sentez ve değerlendirme gibi üst düzey hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanılır. Bu yüzden öğrencilerin bilgi ve kavrama düzeylerindeki hedefleri gerçekleştirmiş olmaları gerekmektedir.¹¹² Problem çözme yönteminde öğrenciler daha önce mevcut olan bilgilerinden hareketle yeni bilgilere ulaşabileceklerdir. Yöntem uygulanırken öğrencilerin seçilen konu hakkında bilgileri yoksa problem çözme yöntemini uygulamak oldukça zorlaşacaktır.

¹¹² Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 233.

Geleneksel yöntemlerde olduğu gibi bu yöntemde bilgi öğretene tarafından öğrencilere doğrudan aktarılmaz. Gündelik yaşam ile ilgili problem durumları oluşturulur ve öğrencilerin de bu problemlere çözümler üretmeleri istenir. Kullanılacak problem durumlarının yapısı, yöntemin başarılı ve amacına uygun bir şekilde uygulanabilmesini oldukça etkilemektedir.¹¹³

Problem çözme yönteminde sorunlar, normalde kitaplarda konu sonlarında bulunan sorunlardan farklıdır. Problem çözme yönteminde kullanılacak kaliteli sorunların özellikleri şunlardır:¹¹⁴

- Seçilecek olan problem öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamalı, ilgi alanlarına yönelik olmalı ve onları harekete geçirebilmelidir.
- Günlük hayattan alınan olaylar problem olarak kullanılmalıdır.
- Öğretim programının amaçlarına uygun olmalı ve eğitsel değer taşımalıdır.
- Öğrencilerin toplumsal ve kültürel yaşantılarıyla ilgili ve olgunluk düzeylerine uygun olmalıdır.
- Akıl yürütmeyi içermelidir.
- Problem, açık uçlu olmalı ve tek cevabı olmamalıdır.
- Öğrencilerin ön bilgilerine uygun olmalıdır.
- Problem, farklı düşünceleri ortaya çıkarmalıdır.
- Grup içi çalışmalarda kullanılacak problem ise işbirliğine uygun olmalıdır.

Problem seçilirken şu ilkelere de dikkat etmek gerekir:¹¹⁵ Problemin çözümü için okulda ve yakın çevrede yeterli kaynakların, uygun araç-gereçlerin bulunup bulunmadığı araştırılmalıdır. Problem ders programının önceden belirlenen süre içinde tamamlanmasını tehlikeye sokacak nitelikte olmamalıdır. Problemin çözümü için harcanacak zaman ve çabanın ne derece öğretimde ekonomik olma ilkesiyle bağdaşabildiği düşünülmelidir.

¹¹³ Cemal Tosun - Yavuz Taşkesenligil, "Probleme Dayalı Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Kimya Dersine Karşı Motivasyonlarına ve Öğrenme Stratejilerine Etkisi.", *Türk Fen Eğitimi Dergisi* 1 (2012), 105.

¹¹⁴ Hatice Büşra Erim, 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde "İslam'ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar" Ünitesinin Öğretiminde Kavram Karikatürü Destekli Probleme Dayalı Öğrenme Yönteminin Etkisi (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 8.

¹¹⁵ A. Ferhan Oğuzkan, *Orta Dereceli Okullarda Öğretim (Amaç İlke Yöntem ve Teknikler)* (Ankara: Emel Matbaacılık, 1989), 103-104.

2.4.2. Öğrenci

Öğrenme- öğretme sürecinin en önemli ögesi öğrencidir. Derslerde uygulanacak yöntemlerin seçiminde öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesi ve özellikleri önemli bir etkindir.

Hedef davranışların en az uygulama düzeyinde olduğu, öğrencilerin önkoşul olan davranışları önceden kazandığı durumlarda problem çözme yöntemi uygulanabilir. Eğer bilgi ve kavrama düzeyindeki bilgi ve yeterlilikleri kazanmamışsa bu yöntemi uygulamak zorlaşır.¹¹⁶

Problem çözme yönteminde daha çok öğrenci etkindir. Yöntemin uygulanacağı sınıf mevcudu 30-40 kişi, grup sayısı ise en fazla 5-6 kişi olmalıdır. Öğrenci etkin olarak öğrenmenin planlanmasına ve öğrenme ürünlerinin değerlendirilmesi faaliyetlerine katılır. Öğrenciler öğrenmeye aktif olarak katılırlar ve öğrendikleri bilgilerin kendileri için ne ifade ettiğine de kendileri karar verirler. Problem çözme sürecinde öğrenciler, aktif, problem çözücü ve öğrenendirler. Kendi bilgilerini kendileri inşa ederler.¹¹⁷

Problem çözme yönteminde öğrencilerin görevleri; problemi tanımlamak ve sınırlandırmak, probleme yönelik araştırma yaparak bilgi toplamak, problemin çözümü için geçici çözüm yolları üretmek, veri toplama aracı geliştirerek veri toplamak, denenceleri test etmek ve sonucu değerlendirmektir.

“Öğrenciler, problem ile ilgili hiçbir hazırlık yapmaksızın uygulama sürecinde ilk kez karşılaşılır. Öğrenciler birbirleriyle iletişime geçerek öncelikle sahip oldukları bilgileri ve deneyimleri ortaya çıkarırlar. Sonra geçerli olabilecek mekanizmalar hakkında hipotezler kurar ve test ederler. Probleme ilerleyebilmek için öğrenme ihtiyaçlarını belirlerler. Belirlenen öğrenme ihtiyaçları için grup toplantıları arasında kendi kendilerine çalışırlar. Yeni kazandıkları bilgileri bütünleştirmek için gruba geri dönerler, bu bilgileri probleme uygularlar. Öğrendiklerini sürece ve kapsama yansıtırlar.”¹¹⁸

Problem çözme sürecinde öğrenciler, problemin ne olduğunu, nasıl çözüleceğini vs. kendileri bularak doğrudan öğrenirler. Bu sayede kendi öğrenmelerinin sorumluluklarını

¹¹⁶ Veysel Sönmez, *Öğretmen El Kitabı Program Geliştirmede* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2020), 299.

¹¹⁷ Şaban, *Öğrenme Öğretme Süreci*, 167.

¹¹⁸ Tuncay Çakır, *İlköğretim 7. Sınıf Matematik Dersinde Çember ve Daire Konusunun Öğretiminde Problem Tabanlı Öğrenme Modelinin Başarıya, Kalıcılığa ve Tutuma Etkisi* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007), 38.

alırlar. Bilgi eksiklerinin farkına varırlar. Bu eksiklikleri gidermek ve merak ettiklerini bulmak için hangi kaynaklardan ne şekilde yararlanacaklarına dair kararları kendileri verirler. Kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu taşıyan öğrencilerin kendilerine olan güvenleri artar, bağımsız öğrenme becerileri kazanarak daha fazla motive olmaları sağlanır.

2.4.3. Öğretmen

Son zamanlarda öğrenmeyi öğrenme kavramıyla birlikte çok bilgi vermektense bilgiye ulaşmanın yollarını öğretme anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Eğitim kurumlarındaki derslerde de bu şekilde öğrencilere bilgi yüklemek yerine öğrencilere bu bilgilere nasıl ulaşabileceklerinin yollarını öğretmek ve bilgileri ezberletmek yerine de öğrenmelerini öğretmek dersin amacına daha uygundur.

Öğretmenin görevi öğrenciye rehberlik etmektir. Öğretmenin öğretim sürecinde görevini yerine getirebilmesi için; öğrencilere kazandırılması gereken davranışları, öğrencilerin eğitim ihtiyacını, öğrencilerin öğrenmeye ne kadar hazır olduklarını ve öğrenme durumlarını belirlemeli, öngörülen davranışları kazandırmalı daha sonra da gerekli değerlendirmeleri yapmalıdır.¹¹⁹

Öğretmenin en önemli rolü öğrenmeyi kolaylaştırmaktır. Bu görevi yaparken asla öğrencileri yargılamamalı ve taraf tutmamalıdır. Öğretmen, bu süreçte sadece bilgiyi aktaran kişi olarak kalmamalı, öğrencilerle birlikte öğrenmeli, süreci kolaylaştırmalı ve onları cesaretlendirmeli ve güdülemelidir.

Problem çözme sürecinde öğretmenin yapması gerekenler şunlardır:¹²⁰ İlk olarak problem durumunu sınıfta sunmalı daha sonra problem hakkında nelerin bilindiğini listelemeli, problem durumunu analiz ederek ya da ulaşılan yeni bilgilere dayanarak geliştirmeli, problemi çözebilmek için ihtiyaçları listelemeli, çözümlere ulaşabilmek için eylemleri, önerileri ya da hipotezleri listelemeli, ulaşılan en uygun çözümü desteklemeli ve öğrencilerin çözüm önerilerini sunmaları için teşvik etmelidir.

Öğretmenler, yöntemin amacına uygun olarak uygulanmasını sağlamak için öğrencilere sorular sorarak uygun içeriğin seçimi, gerekli kaynakların belirlenmesi, problemin geliştirilmesi, eğitim programına ne kadar uygun olduğu, farklı öğrenme stratejilerinin

¹¹⁹ Cevat Alkan - Mehmet Kurt, *Özel Öğretim Yöntemleri* (Ankara: Anı Yayıncılık, 1998), 79.

¹²⁰ Hakan Yıldırım, *Probleme Dayalı Öğrenme ve Proje Tabanlı Öğrenme Yöntemlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Başarılarına ve Tutumlarına Etkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2011), 12-13-14.

kullanımına elverişliliği gibi konularda sürecin eksiklerini kontrol eder ve gerekli düzenlemeleri yapar.

Öğretmen, öğrencilere doğrudan bilgi vermek yerine öğrenciyi doğru içeriğe yönlendirebilmeli ve geri bildirim verme sürecini etkili kullanabilmelidir. Bu süreçte yetki ve sorumlulukları değişen öğretmenin, öğrenme aşamasında ihtiyaç duyulduğu gibi yol gösterebilmesi için belli başlı bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Buna göre öğretmenin sahip olması gereken niteliklerin şunlar olduğu söylenebilir:¹²¹

Yöntemi uygulayacak öğretmenin gözlem yeteneği ve sözsüz iletişimi güçlü olmalı, ekip atmosferini değerlendirebilmeli, öğrencilere karşı nasıl yaklaşım sergileyebileceğini iyi bilmeli, en doğru zamanda uygun sorular sorabilmeli, doğru kaynağın kullanmasını sağlamalı, öğrenciyi doğrudan bilgi sunmamalı ve öğrenciler tarafından örnek alınan birey olmalıdır.

2.4.4. Eğitim-öğretim ortamı

Öğrenme- öğretim etkinlikleri için planlı bir eğitim ortamına ihtiyaç vardır. Eğitim ortamı, eğitim etkinliklerinin meydana geldiği, öğrencinin etkileşimde bulunduğu çevredir. Öğrenme de öğrencinin çevresi ile etkileşimi sonucu oluşacağından eğitim ortamının hedefler doğrultusunda özel olarak düzenlenmesi gerekmektedir.¹²²

Problem çözme yöntemi araştırma, inceleme ve sorgulara açık bir sınıf ortamında uygulanabilir. Öğrenciler, sınıf ortamında kendini rahat hissetmelidir. Öğretmen de sınıfta yönetime uygun ortam oluşturmalıdır. Somut objeler, yazılı ve resimli materyaller, yaratıcılığı geliştirmeye yönelik etkinlikler ve öğrencinin ilgisini çekecek çeşitli deneyimler sağlamalıdır.¹²³

Eğitim ve öğretim ortamı rahat ve demokratik olmalıdır. Öğrenciler, düşüncelerini özgürce ifade edebilmelidir. Çünkü yaratıcılık ancak bu tür ortamlarda gelişebilmektedir. Öğrenciler puanlarla tehdit edilmemelidir. Öğrenciyeye bir şey dayatmaya çalışılmamalıdır. Çünkü baskı olan bir ortamda yaratıcılık geliştirilemez.¹²⁴

Geleneksel sınıf ile probleme dayalı öğrenme sınıfları şu şekilde karşılaştırılabilir;

¹²¹ Ayşe Beşer vd., "Probleme Dayalı Öğrenmede Eğitim Yönlendiricisi Nasıl Olmalı?", *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 8/2 (2004), 34-37.

¹²² Alkan - Kurt, *Özel Öğretim Yöntemleri*, 80.

¹²³ P.M Hollingsworth - K.H Hoover, *İlköğretimde Öğretim Yöntemleri*, çev. Tanju Gürkan vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1999), 228-229.

¹²⁴ Enver Tahir Rıza, *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları* (İzmir: Anadolu Mat., 1997), 44.

“Geleneksel sınıflar, öğretmen merkezlidir. Kitaplardan öğrenme esastır. Ders kitaplarına dayalı beceriler ve ev ödevleri söz konusudur. Sınıflarda klasik bir oturma düzeni vardır. Dersler her zaman sınıfta yapılır. Öğrenciler, öğretmen tarafından aktarılan bilgileri adeta sünger gibi emerler. Geleneksel sınıflar oldukça sıkıcıdır.

Problem çözmeye dayalı öğrenme sınıfları ise öğrenci merkezlidir. Gerçek hayat problemlerinden öğrenme esastır. Aktif katılım ile gerçekleşen tartışmalar yapılır. Gerçek hayat becerileri söz konusudur. Sınıfta klasik olmayan bir oturma düzeni uygulanır. Bazı dersler sınıf dışında yürütülür. Öğrenciler bilgileri kendileri edinir, yorumlar ve uygularlar. Problem çözmeye dayalı sınıflar oldukça eğlenceli ve ilginçtir.”¹²⁵

Problem çözüme yönteminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için klasik oturma düzeni yerine “U”, “Daire” ya da “Yarım Daire” oturma düzenlerinin tercih edilmesi daha doğru olur. Sınıfta kullanılacak materyallerin, ders araçlarının kullanımına uygun olarak düzen sağlanması gerekmektedir.

2.4.5. Değerlendirme

Değerlendirme değişik amaçlar için yapılmaktadır. Bunlar; öğrencilerin tanınması, öğrenmelerinin izlenmesi ve öğrenme düzeyinin belirlenmesidir. Öğrencilerin tanınması; kendilerini en iyi geliştirebilecekleri öğrenme öğretme ortamlarına sokulmaları için, öğrenmelerinin izlenmesi; öğrenme eksiklerinin çok daha fazlaşmadan giderilmesi için, öğrenme düzeyinin belirlenmesi ise hedeflerin ne derece gerçekleştiğinin ortaya konması içindir.¹²⁶

Problem çözüme yönteminde değerlendirme yapmanın amacı ise öğrencinin başarısını arttırmaktır. Problem çözüme ile ilgili davranışlar değerlendirilirken her davranışa yönelik sorular sorularak bu amaca ulaşılabilir.¹²⁷

Değerlendirme sürecinde geleneksel öğretimde kullanılan standart testlerin yanı sıra, öğrencilerin öğrenme süreçlerindeki tüm bireysel ve grup etkinlikleri, performansları kapsama alınmaktadır.¹²⁸

¹²⁵ Şaban, *Öğrenme Öğretme Süreci*, 165.

¹²⁶ Durmuş Ali Özçelik, *Eğitim Programları ve Öğretim (Genel Öğretim Yöntemi)* (Ankara: ÖSYM Yayınları, 1989), 231.

¹²⁷ Durmuş Kılıç - Osman Samancı, “İlköğretim Okullarında Okutulan Sosyal Bilgiler Dersinde Problem Çözüme Yönteminin Kullanılışı”, *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 11 (2005), 105.

Klasik değerlendirmelerde öğrencilerin bilgi eksikleri ve neyi bilmedikleri üzerinde durulur. Süreç sonunda gerçekleştirilen bu değerlendirmelerde, testler sonucu ortaya çıkarılan eksiklere yönelik, düzeltme ve ek öğretim faaliyetleri gerçekleştirilmez. Bu durum da dönüt düzeltme etkinliklerinin, eğitim sürecindeki olumlu katkılarının gerçekleştirilmesine engel olabilmektedir. Probleme dayalı öğrenme yönteminde ise çok yönlü değerlendirme etkinliklerine yer verilmektedir. Öğrenme süreçlerinde problem çözme aşamalarındaki öğrencilerin performanslarının değerlendirilmesi, eleştirel düşünme, işbirlikli öğrenme, analitik düşünme becerileri hedef davranışlarına erişme durum ve gözlemleri gerçekleştirilebilmektedir.¹²⁹

2.5. PROBLEM ÇÖZME AŞAMALARI

Fıkıh öğretiminde öğrencilerin elde etmesi istenen bilimsel düşünme becerilerini en iyi destekleyen yöntemlerin başında problem çözme yöntemi gelmektedir. Çünkü bu yöntem, bireylere bir sorun üzerinde uzun süre ve detaylı düşünmeyi sağlar.

Problem, oluştuktan hemen sonra çözüme kavuşan bir yapıda değildir. Problemin oluşumu, ortaya çıkışı, bireyin takındığı tavır, kişilik özellikleri ve onu çözmek için kullanacağı yöntem bir süreci doğurmaktadır.¹³⁰ Bu süreç aşamalı olarak gerçekleşmekte ve her adım da bir sonraki basamağa hazırlamaktadır. Bu süreçlere bakıldığı zaman birbirinden farklı birçok problem çözme aşamalarının ortaya konulduğu görülmektedir. Genel olarak bu süreçler için kullanılan modeller, John Dewey'in 1910 yılında yayımlanan "How We Think?" (Nasıl düşünürüz?) isimli eserinde problem çözme yöntemi basamaklarının az çok değiştirilmiş şekilleridir.¹³¹

¹²⁸ Handan Deveci, *Sosyal Bilgiler Dersinde Probleme Dayalı Öğrenmenin Öğrencilerin Derse İlişkin Tutumlarına, Akademik Başarılarına ve Hatırlama Düzeylerine Etkisi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2002).

¹²⁹ Emine Nedime Korucu, *Probleme Dayalı Öğretim ve İşbirlikli Öğrenme Yöntemlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Başarıları Üzerine Etkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007).

¹³⁰ Nevim Demirci, *Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2005), 35.

¹³¹ Ş. Gülnur Tekeli, *Lise Son Sınıf Öğrencileri ile Üniversite Öğrencileri Arasında Bir Karşılaştırma: Akademik Benlik Yeterliği, Denetim Odağı, Stresle Başa Çıkma ve Problem Çözme Becerisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2010), 79.

Problem çözme basamaklarının temelinde, John Dewey'in düşünme süreçleri, Herbart'ın öğretim basamakları, H. C. Morrison'un "Öğretim Sırası ve Sorun Çözme Yöntemi" ve Bossing'in tasnifleri vardır.¹³²

Problem çözme yöntemi ister bireye uygulansın ister gruba uygulansın sorunların çözümünde izlenecek yol aynıdır. Yöntemi başarıyla uygulayabilmek için bir takım aşamaları dikkatlice izlemek oldukça önemlidir. Bu yöntemin aşamaları çeşitli araştırmalarda birbirlerine yakın şekilde sıralanmıştır.¹³³

"Morgan'a göre problem çözme süreci hazırlık, kuluçka, kavrayış ya da aydınlanma, değerlendirme ve düzeltme olmak üzere dört aşamayı içermektedir."¹³⁴ Hazırlık aşaması; problemin fark edilerek anlaşılmasını, sorun hakkındaki bilgilerin toplanmasını, kuluçka aşaması; problemin bir süre askıda bekletilerek düşünülmesini, kavrayış ya da aydınlanma aşaması; bireyin aniden problemin çözümüne yönelik fikir keşfetmesini, değerlendirme ve düzeltme aşaması ise keşfedilen fikrin işe yarayıp yaramadığının kontrol edilmesi ve hedefe ulaşılmadığı takdirde düzeltilmesini ifade eder.¹³⁵

Yöntemin süreçlerine baktığımızda birbirinden farklı birçok problem çözme aşamalarının ortaya konduğunu görmekteyiz. Bunlardan bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) yaptığı PISA 2003 çalışmaları çerçevesinde hazırlanan rapora göre problem çözme sürecinde izlenmesi gereken adımlar şunlardır; "Durumu anlama ve kavrama, İlgili bilgileri ya da sınırlamaları belirleme, Olası seçenekleri ya da çözüm yollarını gösterme, Bir çözüm stratejisi seçme, Problemi çözme, Sonucu kontrol etme ya da sonuç üzerinde düşünme, Sonuçları başkalarına anlatma."¹³⁶

¹³² Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 277.; Basamaklar için bkz. John Dewey, *How We Think*, çev. Baha Arıkan vd. (İstanbul: İstanbul Muallimler Cemiyeti Yayınları, 1957); Bilen, *Plandan Uygulamaya Öğretim*, 1993, 82-87; Oğuzkan, *Orta Dereceli Okullarda Öğretim (Amaç İlke Yöntem ve Teknikler)*; Suat Günden, *Genel Öğretim Bilgisi* (Ankara: Yaygın Yükseköğretim Kurumu, 1978), 265-269; Büyükkaragöz - Çivi, *Genel Öğretim Metotları*, 86-87; Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 49.

¹³³ Oğuzkan, *Orta Dereceli Okullarda Öğretim (Amaç İlke Yöntem ve Teknikler)*, 101-102; İzzettin Alıcıgüzel, *Çağdaş Okulda Eğitim ve Öğretim* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999), 240-242; Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 49; Bilen, *Plandan Uygulamaya Öğretim*, 1993, 106-108; Büyükkaragöz - Çivi, *Genel Öğretim Metotları*, 84-85; Erden, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, 111-113.

¹³⁴ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, çev. Hüsnü Arıcı (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, 2000), 150.

¹³⁵ Yasin Yiğit, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Derslerinde Problem Çözme Becerisi Kazanma Amacına Erişim Düzeyi (Sivas İli Örneği)* 2019, 44-45.

¹³⁶ PISA 2003 Projesi Ulusal Nihâi Rapor (Ankara: T.C Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma Ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2005), 101.

Şaban yöntemin uygulanabilmesi için akış şemasını şu şekilde sıralamaktadır; “Öğretmen karmaşık yapılı bir problem durumunu tasarlar. Öğrenciler, karmaşık yapılı bir problem durumuna sokulurlar. Öğrenciler, problem senaryosunda aktif sorumluluk alırlar ve problem durumunu kendilerine mal ederler. Öğrenciler, problem durumu hakkında ne bilip ne bilmediklerini belirlerler ve problemin çözümü için görev dağılımı yaparlar. Öğrenciler, var olan durumu irdeleyerek gerçek problemi belirlerler ve çözüm için bir araştırma gerçekleştirirler. Öğrenciler, problem durumu hakkında birkaç muhtemel çözüm üretirler ve bunlardan birisi üzerinde hemfikir olurlar.”¹³⁷

John Dewey’in problem çözme yöntemi problemi tanıma, geçici hipotezleri formüle etme, veri toplama (organize etme, değerlendirme ve açıklama), sonuca ulaşma ve sonuçları test etme olarak beş aşamaya dayanır.¹³⁸

Genel olarak bakıldığında problem çözmeye ele alınan bu süreçler farklılıklar arz etse de üzerinde uzlaşıya varılan temel basamaklar şunlar olduğu söylenebilir:” problemin tanımı ve formülasyonu, seçeneklerin üretilmesi, karar verme ve değerlendirme.”¹³⁹

Sınıfta gerçek bir problem seçilerek yöntem uygulanmaya başlanır. Öğretmen, öğrencilerin tartışma yapabileceği kadar bilgi sunar sonra problemin akılda soru kalmayacak şekilde tanımı yapılır daha sonra veriler toplanır ve analiz edilir. Öğrencilere bilgilere nasıl ve neredem ulaşabilecekleri, verileri nasıl düzenleyebilecekleri konusunda yardımcı olunur. Çözüm önerileri geliştirilir ve test edilir. Problem çözme bütün basamaklarıyla sınıfça değerlendirilir.¹⁴⁰

Araştırmamızda yöntemin uygulama aşamalarındaki sıralama, bu kaynaklardan hareketle düzenlenmiş, daha çok Şaban’ın problem çözmeye dayalı öğrenme aşamaları esas alınmıştır.

¹³⁷ Şaban, *Öğrenme Öğretme Süreci*, 196-197.

¹³⁸ Dewey, *How We Think*; Akt:; Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 81.

¹³⁹ Demirci, *Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki*, 25.

¹⁴⁰ Recai Doğan - Cemal Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002), 211.

2.5.1. Problem durumu bulma

Bir problemin çözülebilmesi için öncelikle bir güçlüğün sezilmesi ya da bir şeylerin yolunda gitmediğinin fark edilmesi ve problemle uğraşma ihtiyacı hissedilmesi gerekir.¹⁴¹ Problem, çözümü göremek değil, problemi görememektir.¹⁴²

Öğrenciler problemi kendiliklerinden hissedemiyorsa öğretmen yardımcı olmak durumundadır. Öğrencilerin bir problemle karşılaşması veya öğretmenin bir güçlüğü sınıfa getirmesiyle problem ortaya çıkarılmış olur. Ancak güçlüğün öğrenciler tarafından belirtilmesi yani problemin farkına varılması daha önemli ve eğitseldir.

Birey idrak edemediği bir problem için, çözüm önerileri geliştiremez ve herhangi bir strateji tespit edip bunu uygulamaya koyamaz. Bir durumun problem olabilmesi için öncelikle kişinin kendisi tarafından problem olarak algılanması gerekmektedir. Çünkü karşılaşılan her durum, herkes için problem niteliği taşımayabilir.

Problem durumu bulma aşamasında öğretmenin rolü büyüktür. Öğretmen, problemi doğrudan söyleyebilir ya da öğrencilerin problemi hissetmelerini ve ortaya çıkarmalarını da sağlayabilir.¹⁴³ Problem sınıfta kendiliğinden de ortaya çıkabilir.

Öğretmenler karmaşık yapıları bir problem tasarlarlarken, öğrencilerin karakteristik özelliklerini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundururlar ve öğrenciler için yakın çevrede gerçekleşen ilginç ve güncel olayları sınıfa getirmeye çalışırlar. Bu sayede de öğrenciler, okul ile gerçek hayat arasında anlamlı bağlantılar kurarlar.

2.5.2. Öğrencilerin hazırlanması ve problemle karşılaşma

Öğrencilerin hazırlanması aşamasında amaç problem durumu ile ilk defa karşılaşan öğrencileri yüreklendirmektir. Bu ise öğrencilerin yaşları, ilgileri ve sahip oldukları önbilgileri ile probleme bağlı olarak çeşitli şekillerde olabilmektedir.

Öğretmen problem çözme yöntemi başlangıcında karşılaşılabilecek güçlükleri incelemelidir. Problemi açık bir şekilde belirleyememe, sınırlarını çizememe, problemin sınıf içi etkinliklerle ilişkisini kuramama bu güçlükler arasında sayılabilir. Bu durumda en etkili çözüm yolları öğretmen ve öğrencilerin ortak çalışma grupları oluşturmaları, problemi birlikte

¹⁴¹ Esra Ün, *Satranç Eğitiminin, Problem Çözme Yaklaşımları, Karar Verme ve Düşünme Stillerine Etkisinin İncelenmesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010), 28.

¹⁴² Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 87.

¹⁴³ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 276.

seçmeleri, çözüm yollarını ve çözüm için gerekli materyallerin belirlenmesini tartışıp karara bağlamaları olabilir.

Problemlerle karşılaşma aşamasında amaç, öğrencilerin aktif katılımını sağlamak, problem çözmek için onları motive etmek ve onları farklı rollere büründürmektir. Bu aşamada en önemli nokta problemleri çözüme kavuşturmak için, öğrencilerin problem hakkında derin bir anlayış geliştirmelerini sağlamaktır.

2.5.3. Problemin tanımlanması ve sınırlandırılması

Problemin tanımlanması ve sınırlandırılması aşaması sorunun tanımlanması ve biçimi ile ilgilidir. Hissedilen zorluk araştırılabilecek bir probleme dönüştürülür. Bunu yapmak için birey, problemi anlamaya ve açıklamaya, problemin niteliğini, ilgili olduğu alanı tanımaya ve onunla ilgili problemleri kavramaya çalışır. Problemi oluşturan durumu ve engelleri tanımaya, problemin kaynaklarını belirlemeye çalışır. İhtiyaç, beklenti ve hedefleri tanımlar. Problemi analiz etme, basitleştirme ve sınırlama gibi süreçlerle problemi tanımlar.¹⁴⁴

Heppner, kişinin problemi yeterli düzeyde tanımlayabilmesi için; kişinin kendi davranışlarını, bilgisini, hislerini, problemleri ve sonuçları hakkındaki duygularını değerlendirmesi, problemleri durum ile ilgili çevreyi değerlendirmesi, hedef beklentiler ve çatışmalar içeren problemleri durumun sınırlarının çizilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁴⁵

Problemler genellikle karmaşıktır. Bu yüzden öğretmenin problemi sınırlandırıp belirginleştirerek öğrencilerin gözünde açık seçik kılması gerekmektedir. Böyle olursa öğrenciler problemi önemser ve çözmeye isteği duyarlar.¹⁴⁶ Bu aşamada, problemin tanımlanması ve sınırlandırılması beklenir. Amaç, öğrencilerin genel durumu ve problemi tanımlamalarını sağlamaktır. Öğrenciler bu aşamada sahip oldukları ve eksik olduğunu düşündüğü bilgileri ortaya koyarak problemi tanımlarlar.

2.5.4. Bilgilerin toplanması ve paylaşılması

Bilgilerin toplanması ve paylaşılması aşamasında amaç öğrencileri, etkili bilgi toplama, verileri paylaşma ve anlam kurma stratejilerini planlamak ve uygulamak için desteklemek, öğrencilerin elde edilen yeni bilgilerin problemi anlamada ne gibi katkıları olabileceğinin

¹⁴⁴ Ün, *Satranç Eğitiminin, Problem Çözme Yaklaşımları, Karar Verme ve Düşünme Stillerine Etkisinin İncelenmesi*, 27.

¹⁴⁵ P. Heppner, "A Review Of The Problem-Solving Literature And Its Relationship To The Counseling Process", *Journal of Counseling Psychology* 25/5 (1978), 366-375.; akt: Demirci, *Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki*, 33.

¹⁴⁶ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 88.

farkına varmalarını sağlamak, öğrencilerin birbiriyle karşılıklı iletişim ve etkileşime girmelerini sağlamaktır.¹⁴⁷

Bilgilerin toplanması ve paylaşılması aşamasında öğrenciler gruplar halinde bilinmesi gerekenler üzerinde çalışırlar. Problem çözme sürecinin bu aşaması diğer aşamalara göre daha uzun sürebilir. Çünkü öğrenciler gerekli bilgileri nereden temin edebilecekleri konusunda zorluklarla karşılaşabilirler.

2.5.5. Problemin çözümü için denenceler kurulması

Toplanan bilgilerin çözümlenmesi ve yorumlanması sonucunda bazı denenceler/hipotezler akla gelebilir.¹⁴⁸ Bu basamakta denenceler kurulur. Denenceler kurabilmek için de önbilgilere ihtiyaç vardır. Eksik bilgileri tamamlamaları, ilişkileri görebilmeleri, doğru sorular sorabilmeleri için de öğretmenin öğrencilere yardım etmesi gerekebilir.¹⁴⁹ Daha sonra bu hipotezler tartışılarak en gerçekçi çözüm yolu seçilir. Seçilen denence açık ve sınırlı bir şekilde ifade edilir.

Heppner, “kişinin, kişisel problemleri, seçeneklerin çokluğu ve problem çözme biçimlerinin esnekliği, problemlere ilişkin çözüm yolları üretmesini olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmüştür. Benzer biçimde, kişinin hayal kırıklıkları ve başarısızlıklarının da, çözüm üretmedeki akılcılığını ve problem çözme becerilerini genel olarak azaltabileceğini belirtmiştir.”¹⁵⁰

Denenceler, probleme geçici çözüm yolları önerir ve toplanması gereken veriler için yol gösterirler. Aynı zamanda denenceler, problemin henüz doğruluğu ya da yanlışlığı test edilmemiş olası çözümlerdir. Denenceler, araştırma sonucuna ait düşüncelere ve beklentilere uygun olarak, düz cümleler şeklinde ifade edilmelidir.

2.5.6. En uygun çözümün kararlaştırılması ve denencelerin test edilmesi

En uygun çözümün kararlaştırılması ve denencelerin test edilmesi aşaması, seçenekler arasından belirli bir tanesini seçme aşamasıdır. Bunun için de denencelerin hiç biri atlanmadan ele alınarak kaynaklardaki verilere uygunluğuna bakılır. Belirlenen çözüm yolu deneme-yanılma yöntemiyle problemin çözümünde işe yarayıp yaramayacağı anlaşılmaya

¹⁴⁷ Demirtaş, *Hadis Öğretimine İmam-Hatip Liseleri Gelişim Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım*, 81.

¹⁴⁸ Mehmet Zeki Aydın - Rıdvan Demir (ed.), *Güncel Bilgiler Işığında Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 120.

¹⁴⁹ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 88.

¹⁵⁰ Heppner, “A Review Of The Problem-Solving Literature And Its Relationship To The Counseling Process”; akt: Demirci, *Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki*, 34.

çalışılır. Bu aşamada düşünme süreçleri; tümevarım, tümdengelim, analiz ve sentezdir. Bu aşamada öğretmen, öğrencilerin ortaya attığı çözüm yollarını denemelerine ve en uygun seçeneğin hangisi olduğuna karar vermelerine yardımcı olmalıdır.

Öğrencinin bu aşamada her bir hipotezi ayrıntılarıyla düşünmesi, her bir çözüm şeklinin muhtemel sonucunu ve etkisinin ne olacağını önceden kestirmesi, eksileri az, artıları fazla bir çözüm yolunda karar kılması gerekmektedir. Seçenekler belirlenip bir seçenek üzerinde karar verildikten sonraki aşama bu planı uygulamaktır.

En uygun çözümün kararlaştırılması aşamasında amaç, öğrencilerin etkili düşünme sayesinde, her çözüm önerisi hakkında değerlendirme yapmalarını sağlamaktır. Bu aşamada öğrenciler belirli bir çözüm yolunu seçebilecekleri gibi eklettik bir uygulamaya da karar verebilirler. Öğrenciler, problem hakkında çözümler üretirler ve bunlardan birisi üzerinde uzlaşıya varırlar.¹⁵¹ Denencelerin test edilmesi aşamasında ise çözüm önerileri ile elde edilen kanıtlar karşılaştırılır. Kanıtlar denenceleri doğruluyorsa kabul edilerek genellemeye ulaşılır.

2.5.7. Problemin çözümü ve sonuca varılması

Deneme-yanılma yöntemiyle problemin uygun çözümünün hangisi olduğuna karar verildiğinde problem çözümlenerek bir sonuca varılmış olunur. Bu aşamada saptanan hipotezler, toplanmış bilgilerin öncülüğünce sınanarak doğruluk düzeyleri belirlenir. Bu aşamada öğretmenin görevi problemi çözmek değil, öğrencilere problemi çözecek sorular yönelterek, çözüme ulaşmalarını kolaylaştırmaktır.

2.5.8. Değerlendirme

“Değerlendirme, sorun çözenin son aşamasında seçilen eylem yerine getirildikten sonra olur ve gerçek sonucu değiştirmek için düzenlenir. Problemlerin çözümünün uygulanmasından sonra değerlendirilmesi, uygulanan çözümün gerçekte yeterli olup olmadığının anlaşılmasını sağlar.”¹⁵²

Verilerden yararlanarak sonuç çıkarılması ve bunların benzer problemlerde uygulanması çözümün genelleştirilmesidir. Elde edilen hipotezlerin doğru çözüme götürmemesi

¹⁵¹ Demirtaş, *Hadis Öğretimine İmam-Hatip Liseleri Gelişim Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım*, 82.

¹⁵² Demirci, *Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki*, 34.

durumunda problem durumu devam eder. Kişi geriye dönerek problemi, olası çözüm yollarını yeniden gözden geçirir; elde ettiği diğer bir hipotezleri tekrar sınar.¹⁵³

2.6. PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN SINIRLILIKLARI

Problem çözme yöntemi her konuda uygulamaya elverişli olmayabilir. Bu yöntemde, çözüm için her zaman yeterli kaynak bulanamayabilir, çok fazla zaman gerekebilir. Bazı öğrenciler olumsuz tavır geliştirebilirler. Bu yöntemde öğrencilerin ne kadar öğrendiklerinin değerlendirilmesini yapmak güçtür.¹⁵⁴

Problem çözme yöntemi çok zaman ve emek maliyeti gerektirir. Bütün alanlara ve konulara uygulanması mümkün değildir. Öğretmen sınıf yönetiminde tecrübeli olmalıdır. Her düzey hedef için uygun değildir.¹⁵⁵

Problem çözme süreci tam anlaşılmadığında sonuç oldukça başarısız olabilir. Uygulanmasının uzun zaman alabileceği gibi gerekli kaynakla, araç-gereçler sağlanamazsa başarının azalacağı da bir gerçektir. Sorunla karşılaşıldığında, sorunu anlayabilecek seviyeye erişememiş öğrencilerde bu yöntemi uygulamak zordur.¹⁵⁶

Her zaman iyi sonuç vermeyebilir. Öğrencilere maddi külfetler yükleyebilir. Uzun bir hazırlık çalışması gerektirir. Öğretmenin her aşamada zorlukların üstesinden gelebilme, sınıfı sorunsuz yönetebilme vs. gibi sınıf düzenini sağlayacak yeteneklerinin olmasını gerekir.¹⁵⁷

Sürekli problemleri gündemde tutmak, öğrencilerde olumsuz tavır geliştirmeye, olumsuz algılamaya ve olumsuz bakış açısının oluşumuna neden olabilir. Bu da bireylerin dine karşı bakışında ve dini konuları yorumlamasında önyargıların oluşmasına sebep olabilir.

Din ile ilgili problemlerin birçok boyutu vardır. Bu durumda öğretmenlerde öğrencilerde de bazı yeterliliklerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dini problemleri anlayabilmek ve çözüm üretebilmek için gerekli hazırbuluşluğun olması gerekmektedir. Hazırbuluşluğun olmaması bu yöntemin uygulanmasını oldukça güçleştirir.

¹⁵³ Elif Kargın Keskin, *Problem Çözme Yönteminin Ortaokul Öğrencilerinin Fen Bilimlerine Yönelik Tutum, Bilimsel Süreç Becerileri ve Akademik Başarılarına Etkisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora, 2017), 22.

¹⁵⁴ Mehmet Zeki Aydın - Rıdvan Demir (ed.), *Güncel Bilgiler Işığında Din Öğretiminde Yöntemler*, 119.

¹⁵⁵ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 89.

¹⁵⁶ Doğan - Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi*, 213.

¹⁵⁷ Demirtaş, *Hadis Öğretimine İmam-Hatip Liseleri Gelişim Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım*, 87; Şaban, *Öğrenme Öğretme Süreci*, 198.

Ele alınan problemler bazen iletişim halinde olduğumuz diğer insanlarla anlaşmazlığa neden olabilir. Özellikle dini konulardaki farklı yorumlar çatışmaya yol açabilir.¹⁵⁸

2.7. PROBLEM ÇÖZMEYİ YÖNTEMİNİ ETKİLİ KILMAK İÇİN DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR

Problem çözme yöntemi Fıkıh ve Fıkıh Okumaları derslerinde uygulanabilecek yöntemlerden biridir. Her yöntemde olduğu gibi bu yöntemi de daha etkili kullanabilmek için şu ilkelere dikkat edilmesi önem arz etmektedir:¹⁵⁹

- Problem çözümede izlenebilecek akıl yürütmeler iki tanedir. Bunlar; tümevarım ve tümdengelimdir. “Tümevarım; tikelden tümele, özelden genele, olay ve örneklerden kanunlara gitme yoludur.”¹⁶⁰ “Tümdengelim ise tümevarımın tersine, genel ilkelere özel durumlara inen bir akıl yürütme şeklidir.”¹⁶¹

- Problemin çözümünde heyecanlanma, algılama, hafıza, düşünme, dikkat ve dikkatin bir yerde toplanması, yaratıcı düşünme ve problem çözme teknikleri aşamalarının izlenmesi gerekir.

Bütün öğrenme tecrübelerinin heyecanlanma ile başladığı söylenebilir. Bu yüzden ilk olarak problem çok dikkatlice okunmalı ya da dinlemelidir. Bilgilerin duyu organları tarafından algılandığı düşünüldüğünde, duyu organlarını harekete geçirmek için problemi bir kez daha yüksek sesle okumak, okutmak ya da şeklini çizmek gibi yollara başvurmak gerekir.

Ele alınan problemle ilgili geçmişte tecrübeler var ise bu anılar hafızada canlanır. Problemin farklı ve detay noktalarının göz önünde tutulmasına yaratıcı düşünce neden olur. Dikkat ve dikkatin bir yerde toplanması ise problemin çözümü üzerinde direnmeye yardım eder. Yaratıcı düşünme ve problem çözme teknikleri de doğru çözüm yolunu bulmaya götürür aynı zamanda karar vermeye sevk eder. Elde edilen veriler, zihinde tasarlanan fikirler ve alınan kararlar doğru cevabı bulmaya neden olur.

- Seçilen problemler her öğrencinin dikkatini çekecek ve ilgisini cezp edecek nitelikte olmalıdır.

¹⁵⁸ Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 249.

¹⁵⁹ Doğan - Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi*, 215-216.

¹⁶⁰ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 34.

¹⁶¹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 35.

• Problem durumları kitaplardan değil gerçek hayatın içinden, bireylerin karşısına çıkabilecek durumlardan seçilmelidir. Özellikle Fıkıh ve Fıkıh Okumaları derslerindeki birçok konu buna uygun olduğunu söylemek mümkündür.

• Ele alınan problemin neden seçildiği öğrencilere gösterilmeli, öğrencilerin problemi tanımlamaları ve sınırlamaları noktasında rehberlik edilmeli, öğrencilerin kullanacağı uygun araç ve gereçler sağlanmalıdır.

Yöntemin uygulanabilmesi için derste kazandırılması istenen hedef davranışların en az uygulama düzeyinde olması gerekmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin önkoşul davranışları önceden kazanması gerekmektedir. Eğer öğrenciler bu davranışları kazanmamışsa bu yöntemin diğer derslerde olduğu gibi fıkıh dersinde de kullanılmasının zor olduğunu söylemek mümkündür. Bu yöntemi fıkıh dersinde uygulamak isteyen öğretici yol gösterici olmalı ve öğrencileri yapabilecekleri noktasında yüreklendirmelidir.

Problem çözme yönteminde öğretmenin pek çok rolü vardır. Fikirleri sorgular, kimin ne düşündüğünü ortaya çıkarır, aktif katılımı sağlar ve yöntemin sorunsuz uygulanabilmesi için süreci yönlendirir. Diğer bütün işlemleri öğrenci yapmalıdır. Çünkü problem çözme yöntemi öğrenci merkezli bir yöntemdir. Bu yöntemde öğrencilerin rolü ise etkin katılımı sağlamak, bilgiyi yapılandırmak, bireysel ve grup çalışmalarında sorumluluk almak ve bilgiyi paylaşmaktır.¹⁶²

Problemler daha kalıcı öğrenme deneyimi sağlamak için günlük yaşamdan seçilmeli, öğrencilerin seviyelerine uygun olarak hazırlanmalı ve açık uçlu olmalıdır. Gerektiğinde öğrencilere rehberlik ve yönlendirme yapılmalıdır. Değerlendirme için ölçüt geliştirilmelidir. Öğrencilerin benzer birkaç problemi çözmeleri sağlanmalıdır.¹⁶³

2.8. PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİNİN TEKNİKLERİ

Öğrencilerin hedeflenen davranışları kazanabilmesi için bazı yöntem, teknik ve stratejiler kullanılır. Hangi yöntem, hangi teknik veya hangi stratejinin uygun olacağına karar vermede ise kazandırılacak davranışın çeşidi, öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyeleri,

¹⁶² Doğan - Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi*, 213.

¹⁶³ Hollingsworth - Hoover, *İlköğretimde Öğretim Yöntemleri*, 104; Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 81; T. N. Tok, "Etkili Öğretim İçin Yöntem ve Teknikler", *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, ed. A. Doğanay (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007), 178; Erciyeş Gülnur, "Öğretim Yöntem ve Teknikleri", *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, ed. Şeref Tan (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007), 148.

konunun özelliği, zamanın uzun ya da kısalığı, öğretmenlerin kişilik özellikleri vs. değişkenler etkilidir.

Eğitim-öğretim sürecinde öğrenciyi aktif kılan, öğrenmeyi öğrenme imkanı sunan ve öğrenilen bilgilerin gerçek hayata aktarılmasını sağlayan yöntemlerden biri olan problem çözüme yöntemi, buluş, araştırma-inceleme ve işbirliğine dayalı öğretim stratejileri ile birlikte ve öğretim yöntemlerinden de soru-cevap, drama, grup çalışması, örnek olay incelemesi ile birlikte kullanılabilir.

Beyin fırtınası, altı şapkalı düşünme, altı ayakkabılı eylem, neden-sonuç bulma, balık kılıcığı, görüş geliştirme, pazar yeri, ne? Ne demek? Ne yapacağız? (3N) tekniği, listeleme tekniği, büyük grup tartışması, küçük grup tartışması, sokratik tartışma ve drama belli başlı problem çözüme teknikleridir.¹⁶⁴

2.8.1. Beyin Fırtınası Tekniği

Beyin fırtınası tekniği, “bir konuya çözüm getirmek, karar vermek, çeşitli konularda fikir ve düşünce üretmek için kullanılan bir problem çözüme tekniğidir.”¹⁶⁵ Beyin fırtınası tekniği yaratıcı düşünme, özgün çözümler üretme becerisini geliştirmeyi amaçlar.

Beyin fırtınası tekniği öğrencilerin hayal yoluyla öğrenmesini sağlar. Beyin fırtınasında önemli olan söylenenlerin kalitesi değil öğrencilerin çok sayıda fikir ve çözüm üretebilmeleridir. Bu nedenle fikir üretmeye engel teşkil edebilecek şeylere karşı önlem alınmalı, rahat ve öğrencilere bol çağrışım yaptıran bir çevre oluşturulmalıdır. Problemin konusu basit, sınırlandırabilen, tartışılmaya elverişli, öğrencilerin kısmen bildiği konulara dayalı ve farklı çözüm yolları olabilecek bir yapıda olmalıdır.

Beyin fırtınası tekniği, bir grup tartışma tekniğidir. En az dört, en fazla on beş öğrenciden oluşan bir grup beyin fırtınası tekniği için uygundur. Sınıfta ilk olarak, konuşulanları kayıt altına alabilecek bir ya da iki rapor yazıcı ve bir lider seçilmelidir. Başlangıçta fikirler eleştirilmez, tartışılmaz ve ayrıntılı bir şekilde açıklanması da istenmez. Önemli olan problemlere hızlı çözümler üretmektir. Çok çözüm önerileri ileri sürülmesinin en önemli nedeni ise grup üyelerinin daha iyi ve daha yeni buluşları ortaya koyabilmeleridir.

¹⁶⁴ Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 236; Ergin Erginer, *Öğretimi Planlama Uygulama ve Değerlendirme* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2000), 226-264-282; Gülsen Özcan, *Problem Çözüme Yönteminin Eleştirel Düşünme Ve Erişkiye Etkisi* (Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Doktora, 2007), 50-51-52-53.

¹⁶⁵ Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 236.

Çünkü bir görüş ileri süren öğrenci diğer grup üyeleri için uyarı rolü üstlenir ve onları farklı düşünceler üretmeye teşvik eder.

Beyin fırtınası tekniğinde her fikir çılgınca, mantıksızca, tekrarlar olsa bile eleştirilmeden kabul edilir. Önemli olan konu ile ilgili fikirlerin olabildiğince hızlı belirtilmesi, yazıya dökülmesi ve sonunda bir değerlendirmeye gidilmesidir.

Beyin fırtınası tekniği fikhî problemlere çözüm üretmede, dinle ilgili tecrübelerin paylaşılmasında etkili bir tekniktir. Örneğin öğrencilere; “Kötü alışkanlıklardan kaçınmaya yönelik çözüm önerileriniz nelerdir? İctihat yapılmasaydı fikhî meseleler nasıl çözüldü? İctihadın hayatı kolaylaştırmaya yönelik faydaları nelerdir?” vs. sorular sorularak teknik uygulanabilir.

Beyin fırtınası tekniği şu şekilde uygulanabilir: Tekniğin uygulanacağı sorun belirlenir. Uygulamayı yönetecek bir başkan seçilir. Her öğrencin fikirleri sırayla alınır ve fikirler tahtaya yazılır. Görüş bildirme dönüşümlü olarak devam eder, görüş bildiremeyen ise elini kaldırır. Görüşler eleştirilmeden olduğu gibi kabul edilir. Görüşler bittikten sonra fikirler gruplandırılır. Sonra ortaya çıkan sonuç rapor edilir.¹⁶⁶

Fıkıh öğretiminde bu teknik şöyle uygulanabilir: Öncelikle öğretmen işleyeceği konuyu sınıfa tanıtır. Bu tanıtımdan sonra sınıftaki öğrencilerden ilk akıllarına gelen düşünceleri, eleştirileri, kelimeleri ya da cümlelerini söylemeleri istenir. Bu aşamada her söylenen fikir, eleştiri, çözüm teklifi vs. diğer öğrencilerin yeni ve iyi buluşlar ortaya çıkarmalarını sağlar. Öğrencilerin söylediği her şey eleştirilmeden, olduğu gibi tahtaya yazılır. Konuyla ilgili olabildiğince çok fikir üretilmesi için çalışılmalıdır.

Örneğin “Fıkıh İlminin Doğuşu, Gelişmesi ve İctihad Ünitesinde”, “İctihadın Gerekliliği” konusu işlenirken beyin fırtınası tekniği kullanarak, öğrencilere “İctihat yapılmasaydı fikhî meseleler nasıl çözüldü?” sorusunu sorup onlardan fikirler, öneriler alınabilir. Öğrencilerden fikirler, öneriler alınıp okuduktan sonra tüm öneri ve fikirler tek tek tartışılır. Daha sonra benzer fikirler birleştirilir, ilgisiz fikirler elenir, açık olmayan fikirler varsa bu fikri öneren öğrenci tarafından açıklanması istenir. Böylece öneriler öncelik sırasına göre sıralanır.

¹⁶⁶ Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 237.

Genelde din derslerinde özelde ise fıkıh dersinde bu teknik problem ya da konu hakkında olabildiğince fazla görüş, fikir, öneri vs. üretmek için kullanılabilir. Ders esnasında bu tekniğin kullanılmasıyla öğrencilerin aktif olarak öğretime katılması, kendini ifade etmesi ve problemler karşısında çözüm getirebilmesi sağlanmış olur.

2.8.2. Büyük-Küçük Grup Tartışması Tekniği

Büyük grup tartışma tekniği, öğrencilerin gelişimlerine yardımcı olan, problemlerinin çözümüne katkıda bulunan bir tekniktir. “Büyük grup tartışması tekniği, bütün sınıfın ya da büyük bir grubun bir problemi ya da konuyu birlikte tartıştıkları tekniktir.”¹⁶⁷

Büyük grup tartışması tekniği sınıfın birlik ve bütünlük içinde olmasının istendiği ve öğrenci sayısının gruplara ayrılamayacak kadar az olduğu durumlarda uygulanır. Bu teknik tüm sınıfın bir problemi birlikte tartışarak karara varmalarını sağlar.

Tekniğin planlanışında; öğrencilerin birbirlerini görecektir şekilde oturmaları sağlanır. Daha sonra lider seçimi yapılır. Ardından tartışılması planlanan konu açıklanır. İstenilen hedeflere ulaşabilmek için farklı etkinliklere yer verilir. Zaman ayarlanır.

Büyük grup tartışması tekniğinde, öğretmen konuyu bir tartışma ortamında işler. Öğretmen aynı zamanda tartışmanın yürütücüsüdür. Sorular sorarak öğrencilerin görüşlerini ifade edebilmelerini sağlar ve öğrencilerin konuyu içselleştirebilmeleri için sık sık özetler.

Teknikte, lider ile birlikte diğer grup üyelerinin sorumlulukları vardır ve başarı herkesi ilgilendirmektedir. Lider konuyu, problemi sunar sonra bütün öğrencilerin aktif katılımı ile teknik uygulanmaya devam eder.

Öğrencilerin birbirinden farklı problemlerini çözmelerine yardımcı olan bir diğer tekniğin de küçük grup tartışma tekniği olduğu söylenebilir. “Küçük grup tartışma tekniği tartışmaya bütün öğrencileri dâhil edebilmek amacıyla büyük grubun küçük gruplara bölünerek bir konuyu veya problemi ayrı ayrı tartışarak çözüm önerileri geliştirdikleri bir öğretim tekniğidir.”¹⁶⁸

Gruplar farklı biçimlerde oluşturulabilir ve isimlendirilebilirler. Örneğin, buzz, vızıltı veya fısıltı grupları. Örneğin grup 66 ya da vızıltı-fısıltı 66’ da altı öğrenci, altışar dakika

¹⁶⁷ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 105.

¹⁶⁸ Doğan - Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi*, 249.

tartışır. “Teknikte görev alan kişi sayısı ile verilen süre, tartışılan probleme göre değişebilir.”¹⁶⁹

Küçük grup tartışması tekniğinin bireysel tartışmayı geliştirmede oldukça etkili olduğu söylenebilir. Kısıtlı bir zamanda konunun tartışılması gerektiğinde bu teknik tercih edilebilir. Aynı zamanda tekniğin değişik alanlara uygulanabilirliği etkililiğini de arttırmaktadır.

Küçük grup tekniğinin uygulanışında; neyin nasıl planlandığı öğrencilere söylenmeli, sınıf maksimum altı kişiden oluşan gruplara ayrılmalı, belirlenen süre içerisinde konunun tartışılması, ulaşılan çözüm önerilerinin birleştirip bütün sınıfa rapor edilmesi, sunulan raporların da büyük grup tartışmasıyla tekrar tartışılması son olarak da öğrencilerin dikkatinin sonuca çekilip özetlenmesi sağlanmalıdır.¹⁷⁰

Büyük ve küçük grup tartışma tekniklerinde öğretmen ile öğrenci ve öğrenci ile öğrenci arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur. Bu teknikler sayesinde öğrenciler yaşantılarından örnekler verebilir, düşüncelerini özgürce ifade edebilir, yorum yapabilirler aynı zamanda öğrencilerin analiz, sentez, değerlendirme yetenekleri ile birlikte dinleme, konuşma, birlikte çalışma ve eleştiri vs. gibi yetenekleri de gelişir.

Fıkıh ve Fıkıh Okumalarına Giriş dersi öğretim programları incelendiğinde birçok konunun büyük-küçük grup tartışma tekniği ile işlenmeye uygun olduğu görülmektedir. Örneğin fıkıh okumaları dersinde “ Günlük Hayat Ve İktisat “ ünitesinde “ Haksız Kazanç “ konusu işlendikten sonra “Günümüzde yaygın olan şans oyunlarının kumar ile ilişkisini” önce küçük grup ile sonra da büyük grup ile tartışılabilir. Bu ve bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Fıkıh dersleri öğretmenlerinin bazı hususlara dikkat etmesi tekniklerin uygulanması ve belirlenen hedeflere ulaşabilme açısından oldukça önemlidir. Öğretmen, sınıfa gelmeden önce tartışılacak konuyu belirlemeli, sınıf ortamını da buna uygun hazırlamalıdır. Hangi tekniği uygulayacağına karar vermeli, büyük grup tartışması yapılacaksa soruyu sorup sınıfça tartışılmasını istemelidir. Küçük grup tartışması yapılacaksa aynı konu oluşturulan gruplar tarafından ayrı ayrı tartışıldıktan sonra sınıfça tartışmaya geçilmelidir. Eğer bir konu küçük gruplar tarafından tartışıldıysa ders bitmeden mutlaka sınıfça tartışmaya dikkat etmelidir.

¹⁶⁹ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 105.

¹⁷⁰ Mürüvvet Bilen, *Plandan Uygulamaya Öğretim* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2002), 125-127.

Dersin tamamını tartışmaya ayırmamalıdır. Sınıftaki bütün öğrencilerin tartışmaya katılmalarını sağlamalıdır. Tartışmadan çıkan sonuçları özetlemeli ve değerlendirmelidir.

2.8.3. Drama Tekniği

“Drama, bazı tekniklerden yararlanarak öğrencilerin bir yaşantıyı, bir olayı, bir fikri oyunsu süreçlerle canlandırmasıdır.”¹⁷¹ Bir tiyatro ürününün sahneye koyuluşu gibi dramada da öğrenciler kendilerini o atmosferin içinde hisseder. Bu şekliyle drama öğrencilere hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini öğreten bir tekniktir.¹⁷² Aynı zamanda bu teknik ile öğrencilerin problem çözme ve iletişim kurma yetenekleri de gelişir.

Öğrenciler bu teknik ile hayatlarında karşılaşılabilecek olduğu çeşitli ilişkileri, problemleri elle tutulur biçimde görebilir, birbirinden farklı olay, durum ve problemlerin değişik biçimlerde algılanıp yorumlanmasına da tanık olabilirler.

Drama, öğrencilerin üzerinde birlikte çalışarak bir problemi çözebildikleri, birlikte kendi çözümlerini belirleyebildikleri sosyal bir süreçtir. Drama etkinlikleri ile öğrencilerin birlikte çalışma, sosyal ilişkiler kurma vs. gibi becerileri, dikkatli dinleme, etkili konuşma vs. gibi yetenekleri gelişir. Ayrıca uygulama sonunda yapılan tartışmalarla eleştirel düşünme, karar verme becerilerinin de gelişebileceğini söylemek mümkündür. Bu durumun da öğrencilerde, problem çözme becerilerinin gelişime katkı sağlayacağı açıktır.

Görüldüğü üzere drama tekniğinin yararları fıkıh dersinin temel ilkeleri ve öğrenciye kazandırılmak istenilen davranışlarla örtüşmektedir. Bu nedenle fıkıh dersi öğretmenlerinin derslerinde drama tekniğini uygulaması kaçınılmaz olmaktadır.

Din öğretiminde, tarihimizde iz bırakan, yaşanmış olaylar, Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde anlatılan kıssalar, ahlak öğretiminde ise iyi ve kötü davranışlar dramatize edilerek öğretilir. Fıkıh öğretiminde de aynı şekilde drama tekniği kullanılabilir. Örneğin, zekât vermenin önemi anlatılmak istendiğinde derste, fakir bir ailenin günlük yaşamlarından bir kesit sunularak yapılan bir dramatisasyon ile öğrenciler zor durumda yaşayan insanların neler yaşadıklarını, neler hissettiklerini empati kurarak anlayabilirler.

Fıkıh ve Fıkıh Okumalarına Giriş derslerinin içeriğinde yer alan konuların günlük hayatla olan ilişkisi drama tekniğinin uygulanmasına uygun bir zemin hazırlamaktadır. Fıkıh ve Fıkıh Okumalarına Giriş dersleri drama tekniğinin türleri içinde oldukça uygundur.

¹⁷¹ Doğan - Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi*, 243.

¹⁷² Tülay Üstündağ, *Yaratıcılığa Yolculuk* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002), 156.

Örneğin bu tekniğin çeşitleri ile birçok dini hikâye sınıf ortamına taşınabilir. Drama tekniği fıkıh dersinde bilinçli bir şekilde uygulanmalı, öğrencilerin yanlış bilgi ve davranış edinmelerine sebebiyet vermemelidir.

2.8.4. Altı Şapkalı Düşünme Tekniği

“Altı şapkalı düşünme tekniği, bireylerin günlük hayatındaki bilişsel becerilerini geliştirmede yaratıcı problem çözme etkinliği” olarak literatüre aktarılmıştır ve eğitimsel etkinlikleri düzenlemede oldukça yeni ve kullanışlı bir tekniktir.¹⁷³

Altı şapkalı düşünme tekniği Edward De Bono'nun 1985'te yayınlanan kitabının adıdır. De Bono, farklı yaklaşımların tanımlanması ve bu yaklaşımların nasıl kullanılabileceğinin öğretilmesi durumunda insanların bu yaklaşımları kullanarak toplantılarda ve takım çalışmalarında çok daha üretken olabileceğini öne sürmektedir. Bu tekniğin, görüş ve önerilerin belirli bir düzen içinde sunulması ve sistematikleştirilmesi için kullanışlı olduğu söylenebilir. “Şapkalar” düşüncelerin ayrıştırılması için kullanılan sembollerdir. Şapkaların rengi değiştikçe rengin simgelediği düşünceler de değişmektedir.

Günümüzde din ile ilgili bilgilerin yanı sıra o bilgilere ulaşmada takip edilen düşünme biçimleri de problem çözme becerisini doğrudan etkilemektedir. Altı şapkalı düşünme tekniği de problemleri çözümlerken kullanılabilecek farklı yaklaşımları ve düşünme şekillerini göstermektedir.

Altı şapkalı düşünme tekniği düşüncelerin sistematik bir şekilde sunulması için kullanılan bir tekniktir.¹⁷⁴ Şapkalar ve renkleri düşüncelerin birbirinden farklı olduğunu belirtmeye yarayan birer semboldür. Şapkaların renkleri değiştikçe renkleri takan kişilerin ifade ettiği düşüncelerin de belirli bir düzen içerisinde aktarılması beklenir.

Probleme yaklaşımda kullanılan değişik düşünme biçimleri altı farklı renkli şapka ile ifade edilir. Bu şapkalar ve simgeledikleri düşünceler şunlardır.

Beyaz Şapka: Beyaz tarafsız ve objektiftir. Bilgiyi sağlamak ya da bilgidaki eksiklikleri tamamlamak amacıyla olaya yaklaşır. Beyaz şapka takan birey düşüncelerini net bilgilere ve sayısal ispatlara dayandırır.

¹⁷³ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 183.

¹⁷⁴ Doğan - Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi*, 265.

Beyaz şapkayı takan öğrenci şu soruları sorar: “Elimizde ne gibi bilgiler var?”, “Daha hangi bilgiler gerekiyor?”, “Eksik bilgi var mı?”, ”Sorunu çözmek için lazım olan bilgilere nasıl ulaşabiliriz?”, ”Hangi soruları sormalıyız?”.

Kırmızı Şapka: Kırmızı öfke, tutku ve duyguyu ifade eder. Olayların duygusal boyutunu ifade eder. Kırmızı şapka heyecanı, tez canlılığı, his ve duygularla çabuk davranmayı ifade eder. Kırmızı şapka takan birey “Konu hakkında duygularım bunlardır.” deme imkânı sağlar.

Siyah Şapka: Siyah karamsarlığı, olumsuzluğu ve kötümserliği ifade eder. Siyah şapka bir şeyin niçin yapılmaması gerektiğini ve neden işe yaramayabileceğini gösterir, tehlikelere dikkat çeker. Aynı zamanda siyah şapka zarara uğrayabileceğimiz şeyler yapmamıza engel olur. Siyah şapka gerekçeli ve verilere dayanarak eleştirme şapkasıdır. Siyah şapka takan birey taraf tutmaz. Siyah şapka takan kişi olumsuz düşüncelere ve yönlere bakarak düşünür ve tedbirler alır.

Sarı Şapka: Sarı aydınlığı, olumlu düşünmeyi, iyimserliği, umutlu olmayı ifade eder. Bu şapkayı takan kişi düşünmesi değerli ve yararlı olan şeyleri araştırır ve kuvvetli delillere dayanan bir iyimserliği ortaya çıkarmaya çalışır. Bu renk şapkayı takan kişi şu soruları sorabilir: “Bunun ne yararı var?”, “Bundan kimler yararlanacak?”, “Bu yararlar nasıl ortaya çıkarılabilir?”.

Yeşil Şapka: Yeşil bereketi, yeniliği, üretkenliği, girişimciliği ve değişikliklere açık olmayı ifade eder. Yeşil şapka takan kişiler öneriler ve yeni görüşler ileri sürerler ya da mevcut olan görüşlere değişiklikler önerebilirler. Yeşil şapka takan kişiler özgün, üretken olmak için çaba gösterirler.

Mavi Şapka: Mavi, kontrol etmeyi, serinkanlılığı, olayları çözümlenerek sonuçlar bulmaya çaba göstermeyi, değerlendirmeler yaparak çözüm aramayı ifade eder. Mavi şapka ne düşüneceğimizi açıklamak için tartışmaya başlarken kullanılabilir. Bu şapkayı takan kişiler düşünme sürecini gözlemler, kurallara uyulmasını sağlar, sıkı düzeni sağlar.

Uygulamada öğrencilere üzerinde düşünce üretmeye değer bir problem verilir. Öğrencilerin taktıkları şapkaların renklerinin taşıdığı anlamlar yönünden fikir üretmeleri ve ya fikir değiştirdiklerinde şapkaları renklerini de değiştirmeleri sağlanır. Öğrenciler teknik hakkında bilgi sahibi olurlarsa teknik daha yararlı olabilir.

Din ile ilgili problemlerin ve alt problemlerin analizinde ve verileri toplamada beyaz şapkadan, çözüm önerileri üretmede yeşil şapkadan, çözüm önerilerini ve sonuçları incelemde kırmızı, siyah ve sarı şapkalardan, problem çözme sürecinin irdelenmesinde de mavi şapkadan yararlanılabilir. Öğrencilerin farklı şapkalar takmalarına imkân verilmeli ve teşvik edilmelidir.

Altı şapkalı düşünme tekniği fıkıh dersinde de kullanılabilir tekniklerden birisidir. Örneğin içtihadı ihtiyaç olup olmadığı konusunda, mezheplerin gerekli olup olmadığı konusunda, vs. altı şapkalı düşünme tekniği kullanılabilir.

2.8.5. Altı Ayakkabılı Eylem Tekniği

Problem çözmde iki yön vardır: Düşünme ve uygulama. Altı şapkalı düşünme tekniği problem çözmde düşünme sürecinde, altı ayakkabılı uygulama tekniği ise uygulama sürecinde kullanılabilir tekniklerdir. Altı ayakkabılı eylem tekniği, bir kişinin farklı türlerdeki problemleri tanımasına ve bildiği problemlere benzer olan durumlara uygun şekilde davranmasına imkân sağlar.

Altı ayakkabılı uygulama tekniği, De Bono tarafından 1998 yılında “Öğrencinin farklı durumlarda nasıl davranması gerektiğini öğretmeye yönelik kullanılan bir tekniktir. Bu teknik, öğrencilerin uygulama gerektiren durumlarda nitelikli kararlarda bulunmalarına imkân tanımayı içermektedir.

Altı ayakkabılı eylem tekniği bizlere çevremizi algılamamızı sağlayacak bir dizi kalıp sunar. Böylelikle karşılaşılan durumlar kolaylıkla tanımlanmış ve etkili bir biçimde davranmış oluruz. Fıkıh öğretiminde de özellikle mezheplerin fetvaları bu çerçevede ele alınabilir. Fetvalar dindar bireylerin içinde bulunduğu durumlara ilişkin çözüm önerileri olarak görülebilir. Birey, içinde bulunduğu durumu analiz ederek hangi uygulama biçimini seçeceğine ya da hangi fetvaya uyacağına karar vermek durumundadır. Bu da bireylerde problem çözme becerisinin olmasını gerektirmektedir.

Altı ayakkabılı uygulama tekniği, altı değişik görüşü ifade etme bakımından bir önceki başlıkta ele aldığımız tekniğe benzemektedir. Fakat diğer teknikte sadece bir şapka takılabilirken bu teknikte farklı iki tek ayakkabı giyilebilir. Bu bir üstünlük olduğu ve esneklik sağladığı söylenebilir. Örneğin, turuncu (acil durum) ve kahverengi (pratiklik) söz konusu olabilir. Böylece altı ayakkabıyla otuz değişik birleşim elde edilebilir.

Uygulama ayakkabılarının şapkalardan farklı olarak, ayakkabıların rengi ile birlikte biçimleri de farklıdır. Ayakkabıların renkleri ve biçimleri o uygulamanın doğasının göstergesidir. Ayakkabıların ve renklerin ifade ettiği anlamlar şunlardır.

Lacivert Resmi Ayakkabılar: Her zaman aynı sırada ve şekilde yapılan rutin işleri ve resmiyeti kapsar. Rutinler hata yapılmamasına yardımcı olur ve insanlar arasında etkileşimi sağlar. Bazıları için rutinler sıkıcı olsa da bazı açılardan insanların işlerini kolaylaştırır.

Lacivert resmi ayakkabı uygulamasında rutinler kullanılır. Uygulamanın odak noktası alışlagelmiş, değişmeyen, sıradan bir durumu seçmek ve onu dikkatlice uygulamaktır. Rutinler uygulanırken formaliteye ve prosedürlere bağlı kalınır. Öğretmen ders anlatırken, doktor ameliyat yaparken, müdür okulu yönetirken, çiftçi toprağı ekerken vs. bu uygulama ayakkabısı giyebilir.

Gri Spor Ayakkabılar: Gri renk sisi, dumanı ve belirgin görememeyi ifade eder. Spor ayakkabılar da oldukça rahat oldukları ve ses çıkarmadıkları için bu ayakkabıları tercih eden kişiler hiç kimse fark etmeden dolaşır, inceleme yapar. Burada uygulamanın amacı bilgi almaktır. Lacivert ayakkabı da bir sonraki adım kesin olarak bilinir çünkü daha önceden belirlenmiş bir rutin uygulanır. Fakat gri spor ayakkabı da araştırmalar yapılır ve bir sonraki adımı araştırma sonucunda bulunan şeyler belirler. Bireyin fikhî bir konuda karşılaştığı yeni bir durumda bilgi ihtiyacını gidermek için yapacağı araştırma ve uygulama, bu ayakkabıya uygundur.

Kahverengi Yürüyüş Ayakkabıları: Kahverengi, toprağı ve ayağın yere dimdik, sapasağlam basmayı ifade eder. Aynı zamanda çamuru ve tanımlanmamış karmaşık durumları da çağırır. Kahverengi yürüyüş ayakkabılar zor koşullarda kullanılacak pratik ve oldukça sağlam ayakkabılardır. Kahverengi yürüyüş ayakkabısı pratikliği ve faydacılığı içerir. En önemli özelliğı esnekliktir. Kahverengi yürüyüş ayakkabısı, lacivert resmi ayakkabının tam tersidir. Kahverengi yürüyüş ayakkabısı özellikle ahlaki eylemlerde son derece katkı sağlayabilir.

Turuncu Lastik Çizmeler: Turuncu, patlamayı, uyarı ve dikkat çekmeyi ifade eder. Bu uygulama ayakkabısı tehlike ve aciliyet demektir. En önemli amaç acil müdahalede bulunarak güvenliğı sağlanmasıdır. Odaklanma, aciliyet ve öncelik oluşturma bu uygulama tarzının karakteristik özellikleridir. Turuncu lastik çizmeler, tehlikenin ortadan kaldırılması, oluşabilecek zararın minimum seviyeye indirilmesi şeklinde öncelikleri kapsar.

Pembe Ev Terlikleri: Pembe sıcaklığı, hassasiyeti ve sevgiyi ifade eder. Pembe ev terliğini tercih eden kişiler insanları korurlar, acıma duyguları yüksektir ve olaylara karşı son derece duyarlıdırlar. Terlik, rahatı çağrıştırdığından bunu seçen insanların merhamet ve şefkat duyguları çok yüksektir. Pembe terlik diğer uygulama tarzları ile en çok kaynaşan tarzdır. Burada öncelik insana ilgi göstermektir.

Mor Binici Çizmesi: Bu rengin yetki ve otoriteyi çağrıştırdığı ifade edilmektedir. Üstlendikleri sorumluluklar gereği bir otorite sahibi olanlar, görevlerini yaparken normal yaşamlarından farklı davranarak adeta otorite rolü oynarlar. Kişi kendi yeteneği ile değil resmî bir yetkiyle hareket eder. Bu uygulamada davranışları kişi değil, üstlendiği resmi rol belirler.

Sonuç olarak ayakkabılara göre uygulama tarzlarının amaçları şu şekilde ortaya konabilir: “Lacivert ayakkabı; Rutini uygula, Gri ayakkabı; Bilgi topla ve kullan, Turuncu ayakkabı; Tehlikeyi azalt, Pembe ayakkabı; İnsanları koru, Mor ayakkabı; Rolünün gereklerine göre hareket et.”¹⁷⁵

Problem çözme yöntemiyle birlikte kullanılacak pek çok teknikten söz etmek mümkündür. Fakat konumuzu çok fazla uzatacağı için burada Beyin Fırtınası Tekniği, Büyük-Küçük Grup Tartışması Tekniği, Drama Tekniği, Altı Şapkalı Düşünme Tekniği ve Altı Ayakkabılı Eylem Tekniği’nden bahsetmekle yetineceğiz.

2.9. DEĞERLENDİRME

Problem çözme yöntemi her konuda uygulanmaya elverişli değildir. Bu sebeple öğretim içeriğinin bir problem ve çözüm yollarının olduğu konulardan seçilmesi gerekmektedir.

Dinî bir problemin birçok çözüm yolu olabileceği dikkate alınarak, öğrencilerin kendi çözüm yollarını geliştirmesi teşvik edilmelidir. Daha önceden geliştirilmiş çözüm yolları varsa irdelenmelidir. Özellikle dini problemlerin çözümünde yorumların farklılığı ve tarihselliği dikkate alınmalıdır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 246.

¹⁷⁶ Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 248.

Seçilen yöntemin ve tekniğin ne derece başarılı olduğunun görülmesi açısından dersin sonunda ya da belli bir konunun öğretilmesinin ardından değişik yollarla öğrencilerin denenmesi ve geri bildirimlerin kontrol edilmesi öğretimde başarıyı daha da arttıracaktır.¹⁷⁷

Problem çözme süreci sonucunda elde edilen sonuçlar değerlendirilirken hem açık hem de gizli sonuçlar değerlendirilmeli, her çözümün aynı zamanda yeni problemlerin de nüveleri olduğu unutulmamalıdır.

Problem çözme yönteminin uygulanışını izleme ve değerlendirmeye ilişkin olarak aşağıdaki gözlem formu kullanılabilir:

Tablo 2: Problem Çözme Yöntemi Gözlem Formu¹⁷⁸

	HAZIRLIK AŞAMASI	ÇOK İYİ	İYİ	EKSİK	ZAYIF
1	Yöntemin hedeflere/kazanımlara uygunluğu				
2	Yöntemin konuya uygun seçimi				
3	Problem ve alt problemlerin belirlenmesi				
4	Problemin analiz edilmesi				
5	Uygun araç-gereç ve materyalin hazırlanması				
	YÖNTEMİN UYGULANIŞI				
1	Öğrencilerin ilgilerini probleme çekme ve güdüleme				
2	Problemin çözümü için öğrencilerde bulunması gerekli ön öğrenmeleri belirleme				
3	Problemi ve alt problemleri belirleme				
4	Probleme ilgili veri toplama ve düzenleme				

¹⁷⁷ Yiğın, “Fıkıh Dersinin Öğretimi”, 90.

¹⁷⁸ Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 249.

5	Muhtemel çözüm seçenekleri belirleme				
6	En uygun çözüm şeklini belirleme				
7	Seçilen çözümü uygulama				
8	Öğrencilerin düşüncelerini ifade edebileceği uygun ortam oluşturma				
9	Grup çalışmalarını tüm sınıfla değerlendirme				
10	Problem çözme sürecinde öğrencilere ipucu ve pekiştireçler sunma				
11	Problem çözme sürecinde dönüt-düzeltilme yapma				
12	Düşünce süreçlerinin analizi				

2.10. FIKIH DERSİNDE PROBLEM ÇÖZME YÖNTEMİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

Fıkıh; Müslümanların hayatlarının vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü fıkıh, insanların hayatına şekil verir, davranışların Allah'ın maksadına uygun olmasına katkı sağlar. Aynı zamanda fıkıh, inanan insanlara her zaman rehber olma konumundadır. Bunu yapabilmesi için de fıkıhın hayattan kopmaması ve her daim hayatiyetini koruması gerektiği apaçık bir gerçektir.

Günümüz modern çağda, pek çok farklı fikhî mesele gündeme gelmektedir. Bu durumun da birden fazla çeşitli sebebi vardır. Sanayileşme hareketi, teknoloji alanındaki gelişmeler vs. bu sebeplerdendir. İslam dini, evrensel bir dindir. Bu sebeple yaşanan gelişmeler karşısında fıkıh ilmi, canlılığını ve dinamizmini yitirmeden problemlere çözümler bulmak, üretmek durumundadır.

Fıkıh dersi öğretim programına bakıldığında zaman birçok konunun problem çözme yöntemine uygun olduğu görülmektedir. Biz burada Fıkıh dersi programından bazı konuların, problem çözme yöntemiyle nasıl uygulanacağına dair birkaç örnek model sunmaya çalışacağız.

Örnek Uygulama 1

1. HAZIRLIK AŞAMASI

Bu aşama ders öncesi hazırlıkları içerir.

Ünite: Fıkhın Başlangıç Dönemi ve İctihat

Konu: Fıkıh Mezheplerinin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler

Süre: 2 ders saati (40+40 dk.)

Öğretim Yöntemi: Problem Çözme Yöntemi

Öğretim Teknikleri: Beyin Fırtınası, Altı Şapkalı Düşünme, Eğitici Drama

Kazanımlar: “Fıkhî mezheplerin oluşumunu hazırlayan sebepleri değerlendirir. Fıkhî mezheplerin İslam’ı yaşamada gerekliliğini fark eder. Fıkhî mezheplerin anlamını, İslami ilimler içindeki önemini kavrar. Fakihlerin ihtilaf sebeplerini açıklar. Hangi durumlarda başka bir mezhebin taklit edilmesi gerektiği konusunda bilgi sahibi olur.”¹⁷⁹

Uygulama aşamasına geçmeden önce sınıf düzeni problem çözme yöntemini uygulamaya elverişli hale getirilmelidir. Yöntemi başarıyla uygulayabilmek için sınıflarda oturma düzeni “U”, “Daire” ya da “Yarım Daire” şeklinde düzenlenmelidir. Sınıf gruplara ayrılmalı ve her gruba da birer temsilci seçilmelidir. Sınıf düzenlemesi yapıldıktan sonra ders işleniş problem çözme aşamalarına göre yapılmalıdır.

2. GİRİŞ BÖLÜMÜ

Dikkat Çekme: Öğrencilerin ilgisini konuya çekmek için olay, anı, fıkra gibi etkinliklerden bir veya birkaçı kullanılabilir. Sözel materyallerin yanı sıra görsel materyallerden de yararlanılabilir.¹⁸⁰

Öğretmen, “Sevgili arkadaşlar bir önceki dersimizde ictihad konusunu işlemiştik. İctihadın ne olduğunu, konularının neler olduğunu, şartlarının neler olduğunu ve ictihadın neden gerekli olduğunu öğrenmiştik. Sizlerden mezhebin ne demek olduğunu ve günümüzdeki fıkıh mezheplerinin doğuşunu hazırlayan sebeplerini araştırmanızı ve not almanızı istemiştik.” der.

¹⁷⁹ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 14.

¹⁸⁰ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 115.

Güdüleme ve Hedeften Haberdar Etme: Hangi konu olursa olsun, bu konunun öğrenciler tarafından niçin öğrenilmesi gerektiği tartışılarak öğretmen ve öğrencilerle birlikte ortaya konması gerekmektedir. Böyle yapıldığı takdirde ders sonunda öğrenciler kendilerinden nelerin beklendiğini bildiklerinden dersi de dikkatlice dinlerler¹⁸¹.

Öğretmen, “ Arkadaşlar bu dersimizin sonunda fikhî mezheplerin oluşumunu hazırlayan sebepleri değerlendireceğiz, mezheplerin aslında din olmadığını sadece dinin anlaşılma biçimleri olduğunu ve mezheplerin sonradan ortaya çıktıklarını öğrenmiş olacağız. Din anlayışındaki farklılıkların aslında birer zenginlik olduğunu kavramış olacağız. Ayrıca bu dersimizin sonunda bu konuda karşılaştığımız problemleri de daha kolay çözebileceğinizi düşünüyorum.” der.

3. GELİŞME BÖLÜMÜ

Problemin Hissedilmesi: Bir problemin çözülebilmesi için öncelikle bir meşakkatin, müşkülün hissedilmesi, bir şeylerin ters gittiğinin farkına varılması ya da problemle uğraşma ihtiyacı hissedilmesi gerekir. Burada kısa bir anı, öykü, fıkra ya da günlük bir olay anlatılarak ve ya çarpıcı bir soru sorularak öğrencilerin dikkati problem üzerine yoğunlaştırılabilir. Örnek olay tarihte yaşanmış ya da günümüzde yaşanmış bir olay olabilir. Öğrencilerin başlarından geçen ya da günlük hayatta karşılaşmaları muhtemel olayların seçimi daha eğitseldir.

Örneğin öğrencilere, “Sosyal medyada Diyanet’in deniz ürünleri ile ilgili fetvasını gördünüz mü?” diye sorulur. Görmeyenlerin olduğu düşünülerek akıllı tahta imkânı varsa ilgili haber tahtaya yansıtılır, eğer akıllı tahta imkânı yok ise gazete sınıfa getirilir.

“Diyanet İşleri Başkanlığı; ‘Yengeç, kalamar, ıstakoz, karides, midye, kurbağa vb. gibi deniz ürünleri yenilebilir mi?’ sorusuna tartışma yaratacak bir yanıt verdi.”Kaynak: [Diyanet fetva verdi: Midye, karides, kalamar, yengeç, ıstakoz haram](#)

¹⁸¹ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 116.

Bütün öğrencilerin konudan haberdar olmaları sağlandıktan sonra konu hakkında ne düşündükleri sorularak ya da bir pencere resmi akıllı tahtaya yansıtılarak “ pencereden baktığımızda neler görüyorsunuz? Her insanın farklı şeyler görmesinin sebebi nedir?” soruları sorularak öğrencilerin problemi hissetmesi sağlanır.

Konuya Geçiş: Öğretmen, öğrencilerden araştırdıkları konuyu düşünerek, mezhebin ne olduğu konusunda beyin fırtınası yapmalarını ya da altı şapkalı düşünme tekniğini kullanarak mezheplerin gerekli olup olmadığını tartışmalarını ister.

Seçenek 1: Beyin fırtınası tekniği uygulaması

Beyin fırtınası için konuşmaları not edecek bir başkan seçilir, öğretmende tartışmayı yöneten başkan olur. Öğretmen, tartışmaya başlamadan önce öğrencilere konu ile ilgili düşüncelerini akıllarına geldiği gibi söylemelerini ister. Öğrencilerin tüm düşünceleri eleştirilmeden, eleme yapmadan tahtaya yazılır. Bütün hepsi tahtaya yazıldıktan sonra bu düşünceler sınıfça konuşularak değerlendirilir. Öngörülen öğrenci cevapları şunlardır.

Öğrenci 1: Anlayış

Öğrenci 2: Görüş

Öğrenci 3: Bir dinin içinde ortaya çıkan kollar

Öğrenci 4: Toplumu bölen bir grup

Öğrenci 5: Gidilen yol

Öğrenci 6: Din yorumu

Öğrenci 7: Günlük yaşantımızda uymamız gereken kuralları koyan sistem

Öğrenci 8: Bir konu hakkındaki farklı düşünceler topluluğu

Öğrenci 9: İnsanları ötekileştiren bir şey

Öğrenci 10: Düşünce ekolleri

Öğrenci 11: Benimsenen görüşlerin bütünü

Öğrenci 12: Amelleri nasıl uygulamamız gerektiğini bizlere öğreten dinin kolları

Öğrenci 13: Ayrılık

Öğrenci 14: Bir dinin kendi içinde tutarlı inanç ve davranış bütünlüğü bulunan büyük kollarından her biri

Öğrenci 15: Bir dinin ayrılıklar sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri

Seçenek 2: Altı Şapkalı Düşünme Tekniği Uygulanışı

Öğretmen, öğrencilere konuyu altı şapkalı düşünme tekniği çerçevesinde işleyeceklerini söyler. Daha önceden sınıfa altı renkteki şapkaları hazırlattırabilir. Teknik hakkında sınıfa bilgiler verir. Herkesin konu hakkındaki görüşlerine göre şapkaları takmalarını ister. Öğretmen tekniğin anlaşılıp anlaşılmadığını sorar, gerekirse tekniği kısaca özetler. Daha sonra “ Teknik anlaşıldığına göre artık konumuza geçebiliriz.” der ve “ Mezhepler gerekli midir, değil midir? Neden?” sorusunu sorar. Bu arada öğretmen tahtaya astığı renkli şapkaların karşısına öğrencilerin cevabını kısaca yazar. Öngörülen öğrenci cevapları şunlardır:

Ali (Kırmızı Şapka): Öğretmenim! Ben mezheplerin gerekli olduğunu, mezhepler olmadığı takdirde herkesin kendi anladığı gibi ibadetleri uygulayacağını ve insan sayısınınca ibadet çeşidi olacağını düşünüyorum.

Ayşegül (Siyah Şapka): Öğretmenim! Ben mezheplerin gerekli olmadığını düşünüyorum. Çünkü mezheplerin farklılığı insanları birbirlerine yabancılaştırıyor ve ötekileştiriyor.

Rumeysa (Sarı Şapka): Öğretmenim! Ben Ayşegül gibi düşünmüyorum. Mezhepler olmasaydı insanlar çelişkili gibi görünen hükümleri farklı farklı şekillerde yorumlardı ve ayrışmalar olurdu.

Nurgül (Beyaz Şapka): Öğretmenim! Benim okuduğum ve duyduklarımaya göre farklı kültüre sahip milletlerin Müslüman olması, farklı ihtiyaçların ortaya çıkması, nasların anlaşılmasında ve yorumlanmasındaki ihtilaflar vb. sebeplerle mezhepler gereklidir.

Hasan (Yeşil Şapka): Öğretmenim! Bence bu tarz tartışmaları bırakmalı, aslı kaynaklardaki hükümleri daha iyi anlayabilmek için araştırmalar yapmalı ve kendimizi geliştirmeliyiz.

Sude Gül (Mavi Şapka): Mavi şapkamı takıp arkadaşlarımın söyleyeceklerini toparlayacak olursam: Mezheplerin gerekli olduğuna inanmalıyız. Ama mezhepleri din olarak değil dinin yorumu olarak görmeli, insan ürünü olan içtihat farklılığından ortaya çıktıklarını unutmamalıyız. Son olarak siyah şapkanın tezini çürütmek istiyorum: Mezhepler fikir ortaya koyma iradesi ve düşünce zenginliğin göstergeleri olarak düşünülmelidir. Yeni ortaya çıkan görüşlerin de problemler karşısında farklı çözümler üreterek İslam'ın daha rahat yaşanmasını sağladığının farkına varılmalıdır.

Öğretmen: “ Evet arkadaşlar hepinize düşünceleriniz için teşekkür ederim. Tahtaya yazılan cevaplardan hareketle, hep birlikte mezheplerin niçin gerekli olduğunun cevabını şapkaların eşliğinde bulduk. ” der ve sonraki aşamaya geçer.

Ara Özet: Öğretmen, mezhebin tanımını verir. Din ve din anlayışının farklılıklarına değinir. Din anlayışının insanların yorum, görüş ve bakış açılarından olduğunu dinin ise vahiyden ibaret olduğunu vurgular. Din anlayışını, din olarak kabul etmenin insanları yanlışlara, hurafelere ve batıl inançlara götürebileceğini anlatır¹⁸². Öğrencilere inançla ilgili konularda farklı yorumlar yapılmasının son derece normal karşılanması gerektiğini ancak bu yorumların dinin özü olan Kur'ân-ı Kerimin mesajlarıyla çelişmesi durumunda problemler olabileceğini anlatarak bu konuda farkındalık oluşturur. Mezheplerin, insan ürünü olan düşünce farklılıklarından ortaya çıktığını, dinimizdeki fikir sunma hürriyetinin göstergeleri

¹⁸² Nihat Oyman, *Din ve Ahlak Öğretiminde Yöntem ve Teknikler* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2017), 217.

olduğunu, farklı olaylar karşısında çözümler sunarak İslam'ın daha rahat yaşanmasını sağladığını anlatır¹⁸³.

Ara Geçiş: Öğretmen, “ Sevgili arkadaşlar şimdi sizlerle bir eğitsel oyun oynayacağız ardından da bir örnek olaya yer vereceğiz. Oyunu oynarken çok dikkatli olmanızı ve neden bu oyunu oynadığımızı düşünmenizi istiyorum. Çünkü dersimizin bundan sonraki kısmını bu oyundan ve örnek olaydan hareketle işleyeceğiz.” der.

Seçenek 1: Eğitsel Etkinlik 1: Renkli Balonlar¹⁸⁴

Öğretmen, sınıftaki öğrenci sayısı kadar birbirinden farklı renkte balon getirir. Aynı zamanda balonların sayısı kadar renkli kartlara yazılı sorular da vardır. Her öğrenci istediği renkte balonu alır ve aynı renkte olan kartta yazılı soruya cevap verebilirse kazananlar grubuna ismi yazılır.

Öğretmen, kartların içindeki üç tane kırmızı renk kartı seçer ve “kırmızı balonlar kimdeyse ayağa kalksınlar.” der. Sınıfta kırmızı balonları tercih eden Muhammet, Emre ve Merve ayağa kalkar. Öğretmen sırayla rastgele kartları çekerek soruları sorar. Muhammet'in sorusu: “Fıkhî mezheplerin genel özellikleri nelerdir?”. Emre'nin sorusu: “Fıkıh mezheplerin doğuşunu hazırlayan sebeplerden sosyal etkenleri söyler misin?”. Merve'nin sorusu ise: “Fıkıh mezheplerinin doğuşunu hazırlayan sebeplerden ilmi etkenleri söyler misin?”. Üç kişiden sadece Muhammet doğru cevap vermiştir ve öğrencinin ismi kazananlar listesine yazıldıktan sonra aynı şekilde oyuna devam edilir. Oyun sonunda öğretmen, öğrencilere neden herkesin aynı balonları almakta ısrar etmediklerini sorar. Cevaplar doğrultusunda herkesin zevklerinin ve düşüncelerinin farklı olabileceğine dikkat çeker.

Seçenek 2: Eğitsel Etkinlik 2: Aynılık ve Farklılık¹⁸⁵

Öğrenciler eşit şekilde gruplara ayrılır. Her gruba bir sözcü seçilir. Gruplara isim verilir. İlk aşamada tahtaya, “Fıkıhın ilk kaynağı nedir? , Kıyas fıkıhın kaynaklarından mıdır?” şeklinde görüş farklılığının olmadığı sorular yazılır. Soruların cevapları sırasıyla gruplardan alınır ve verilen cevaplarda farklılıklar olmadığına dikkat çekilir.

İkinci aşamada ise “Abdest alırken ayaklar yıkanır mı mesh mi edilir? , Yılan balığı yemek caiz midir?” şeklinde kesin olmayan, yorumlara dayanan sorular yazılır. Soruların

¹⁸³ Çeker vd., *Fıkıh*, 32.

¹⁸⁴ Oyman, *Din ve Ahlak Öğretiminde Yöntem ve Teknikler*, 218.

¹⁸⁵ Oyman, *Din ve Ahlak Öğretiminde Yöntem ve Teknikler*, 222.

cevapları sırasıyla gruplardan alınır ve verilen cevapların birbirinden farklı olduğuna dikkat çekilir.

Öğretmen ilk sorularda cevap farklılığı olmadığına, ikinci grup sorularda ise yorum farklılığı olduğuna dikkat çektikten sonra şu açıklamaları yapar. “Gruplara ilk sorduğum sorulara verdiğiniz cevaplarda görüş farklılığı olmadı. Neden? Çünkü ilk soruların cevapları tek ve kesin idi. Aynı zamanda bu soruların cevapları Kur’ân-ı Kerim’de açık bir şekilde geçmektedir. Fakat ikinci aşamadaki soruların cevapları kesin olmadığından dolayı verilen cevaplar farklı oldu.”

Seçenek 1: Örnek Olay 1: Süleyman, Okan ve Samet yirmili yaşlarında çok yakın arkadaşlardır. Bir gün birlikte balık tutmaya yakınlarında bulunan bir denize giderler. Ancak bir türlü balık tutamazlar. Üçü de oldukça yorulmuş ve acıkmışlardır. Sabırları tükenmek üzereyken ağlarına bir şeylerin takıldığını fark ederler. Süleyman hemen elini ağa atar ve dışarıya çeker. Ağın içinde kocaman bir yılan balığının olduğunu görür ve karnını doyuracağı için çok sevinir. Hemen Okan’a seslenir. Ancak Okan bu balığı yiyemeyeceğini ve kendi şeyhinin, bilinen balıklar dışında her türlü su ürününün haram olduğunu söylediğini, ifade eder.

Samet ise çok farklı bir tepki vererek kendi hükmünü kendisinin verebileceğini söyler. Süleyman bu duruma çok şaşırır. Helal ve haramı ancak Allah’ın belirleyeceğini söyler. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerim’den şu ayetleri okur. “*Sizin için de yolcular için de bir geçimlik olmak üzere deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helâl kılındı.*”¹⁸⁶, “*İki deniz aynı olmaz. Şu tatlıdır, susuzluğu giderir, içimi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır. Bununla beraber her birinden taze et yersiniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarırsınız.*”¹⁸⁷

Seçenek 2: Örnek Olay 2 : “Semra, 10. sınıfta okuyan başarılı bir öğrencidir. Semra’nın ailesi Şafî mezhebine göre amel etmektedir. Mezhepler konusunu okulda öğrenen ve dikkatini çeken eve geldikten sonra da bu konuyu araştıran Semra, Hanefilik mezhebinin kendisine uygun olduğunu düşünür. Ailesine mezhebini değiştirmek istediğini, Hanefilik mezhebine geçeceğini söyler. Bunun üzerine ailesi sert bir tepki vererek böyle bir şeyin olmayacağını, buna müsaade etmeyeceklerini, bunun sakıncalı olduğunu, insanın kendi ailesinin mezhebinden çıkamayacağını söylerler. Bunları duyan Semra şaşırır ve daha önce bu

¹⁸⁶ Mâide Suresi, 96.ayet

¹⁸⁷ Fâtır Suresi, 12.ayet

konu hakkında araştırma yapan Semra ailesine şu soruları sıralar: “ Peygamberimizin mezhebi var mıydı? , Bir mezhebe uymak imanın ya da İslam’ın şartı mı? , Kur’ân-ı Kerim bir mezhebe uymamızı istiyor mu?”

Semra’nın ailesi bu sorular karşısında şaşırır ancak her ne olursa olsun büyüklerinden böyle öğrendiklerini ifade ederek mezhep değiştirmemesi gerektiği konusunda ısrarlı davranmışlardır.”

Örnek olayı bütün öğrencilerin okuması için bir müddet beklenir. Daha sonra öğrencilerden anladıklarını kendi cümleleriyle ifade etmeleri istenir. Bundan sonra problemin tespitine yönelik şu sorular öğrencilere yöneltilir:

Problemi Belirleme: Bu aşamada hissedilen meşakkat, sıkıntı üzerinde araştırma yapılabilecek, tartışılabilir bir probleme dönüştürülür. Zorluğun probleme dönüştürülebilmesi için öğrenci problemi anlamaya, anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışır. Aynı zamanda hangi durumların problemi oluşturduğunu ve hangi engellerle karşılaşabileceğini anlamaya ve problemin çözümünde hangi kaynakları kullanacağını belirlemeye çalışır. Nelere ihtiyaç duyulduğunu, beklentilerin neler olduğunu ve ulaşılması gereken hedefleri tanımlar.

1. Sizce insanlar Allah adına karar verebilir mi?
2. Sizce mezhepler gerekli midir?
3. Sizce insanlar bir mezhebe uymak zorunda mıdır?
4. Kendi hükmümüzü kendimiz koyamaz mıyız?
5. Her konuda tek doğru mu vardır?
6. Mezheplerden sadece bir tanesine mi tabi olmalıyız? Hepsinden kolayımıza geleni alamaz mıyız?
7. Mezhepler olmasa idi ne olurdu?
8. Sizce neden farklı mezhepler var?
9. Örnek olaydaki arkadaşlar neden farklı düşünüyorlar?
10. Bu duruma sebep olan problem nedir?

Bu sorular sayesinde öğrencilerin “ Burada ki esas problem inanılan mezhebi din yerine konulmasıdır.” sonucuna ulaşabilmelerine yardımcı olunur. Ana problem tespit edildikten sonra alt problemlerde öğrenciler tarafından ifade edilir.

- Mezheplerin gerekli olmadığını düşünülmesi,
- Kendi mezhebini tek doğru olarak görüp diğer anlayışları ötekileştirmek,

Problemin ve alt problemlerin tespit edilmesinden sonra çözüm yollarına kaynaklık edebilecek veriler öğrenciler tarafından tespit edilmeye başlanır. Öğretmen şu sorularla öğrencilere yardımcı olur:

Veri Toplama: Problemin çözümüne yarayacak bilgiler yazılı ya da yazısız kaynaklardan toplanır. Burada öğrenciler gruplar halinde bilinmesi gereken bilgileri toplamaya başlarlar. Bu aşamada öğretmen, öğrencilere ipuçları verebilir, neyi nerede araştırmaları gerektiğini söyleyebilir, gerekli kaynakları sağlar ve kullanılmasında yardımcı olur.

Bilgi toplama aşaması sınıf içi ve sınıf dışı olmak üzere iki farklı şekilde sürdürülebilir. Sınıf içi faaliyetler; konuyla ilgili ayet ve hadisler akıllı tahtaya yansıtılabilir. İnternet üzerinden konuyla ilgili bilgi alınabilir. Okul kütüphanesinde ilgili kaynaklarda araştırmalar yapılabilir. Konuyla ilgili kitap, makale, dergi, kaynak kişiler vs. belirlenebilir. Sınıf dışı faaliyetler ise şunlardır. Bu konuyla ilgili toplumun inançları, düşünceleri görüşme, anket vb. yollarla alınarak sınıfa sunulabilir. Görüşmelerle ilgili görüntü, video, ses vs. durumlarda sınıfa getirilerek değerlendirilebilir.

1. Okan neden öyle bir tepki vermiş olabilir?
2. Okan'ın böyle davranmasında inandığı mezhebin etkisi var mıdır?
3. Siz Süleyman'ın yerinde olsaydınız nasıl tepki verirdiniz?
4. Okan bir kereliğine Süleyman'ın mezhebinin hükmünü uygulayamaz mıydı?
5. Meleklerin kanatlarını farklı yorumladıkları için arkadaşlarımızı ötekileştirmeli miyiz?
6. Sizce insanlar her konuda farklı düşünürler mi?
7. Kur'an-ı Kerim'de ya da sünnette bulunan bir hükmü yorumlamak doğru mudur?

Sorulan sorularla öğrencilerin olayı farklı boyutlardan değerlendirebilmelerine imkân sağlanır. Bu aşamada öğretmen o zamana kadar sorulan sorularla ulaşılan sonuçları öğretmen bir kez daha tekrarlar. Çeşitli kaynaklardan, yapılan görüşmelerden ve anketlerden elde edilen bilgiler sınıflandırılır ve düzenlenir. Her grup problem çerçevesinde topladığı bilgileri

değerlendirir ve sınıflandırır. Bu sorular sonucu ortaya çıkan veriler yardımıyla probleme çözüm önerileri sunmaları öğrencilerden istenir.

Çözüm Üretme: Bu aşamada problemin çözümü için bir plan yapılır. Toplanan bilgilerin yorumlanmasından sonra bazı geçici çözümler akla gelebilir. Bu aşamada öğrencilerden problemin olası nedenlerinin tahmin edilmesi istenir. Burada problemin çözülebilmesi için olabildiğince hipotez oluşturulur. Toplanan veriler öncülüğünde denencelerin kurulmasıyla çeşitli olası çözüm yolları saptanır.

Öğrenciler tarafından sunulması beklenen muhtemel çözüm önerileri:

- Mezheplerin çeşitliliğini birer ayrılık değil aksine birer zenginlik olarak görmeliyiz.
- Semra'nın ailesi tek doğru olarak kendi mezheplerini görmemeliydi.
- Ayetlere ve hadislere bakarak kendi kendimize de hüküm verebiliriz.
- Çeşitli sebeplerle mezheplerin gerekli olduğuna inanmalıyız.
- Müteşabih hükümlerin yorum farklılığından dolayı birden fazla mezhep vardır.
- Farklı mezheplerden kolayımıza geleni uygulayabiliriz.
- Mezhepler olmasaydı da inançlarımızı yaşayabilirdik.

Çözüm Önerilerini İnceleme ve En Uygun Olanını Seçme: Denencelerin hiç biri atlanmadan kaynaklardaki verilere uygun olup olmadığına bakılır. Uygunluğuna kanaat getirilen çözüm yolu denemelere tabi tutularak problemin çözümü için kullanılıp kullanılmayacağı anlaşılmaya çalışılır. Daha sonra denenceler arasından en iyisi seçilerek en uygun çözüme karar verilir.

Öneriler tahtaya yazılır ve teker teker öğrencilerle birlikte çözümlenmesi yapılır.

- Elbette mezheplerin çeşitliliğini birer ayrılık değil aksine birer zenginlik olarak görmeliyiz. Bir konuda birbirinden farklı görüşleri hayata canlılık katan şeyler olarak düşünmeliyiz. Dinin kesinlikle değişmeyen konularında birlik sağlandıktan sonra, diğer konularda birbirinden farklı düşünmenin dine zarar vermeyeceğinin aksine insanların din ile olan bağlarını güçlendireceğinin bilincinde olmalıyız.

- Semra'nın ailesi kendi mezheplerini tek doğru olarak kabul etmemelidirler. Hiç kimse kendi inandığı değerleri doğru kabul edip diğer düşünceleri ötekileştirmemelidir.
- Eğer bir konuda hüküm vermek için o konu ile ilgili tüm ayetleri, tüm hadisleri ve söylenme zamanlarını vs. biliyorsak ve bunları bir araya getirip hüküm verecek akli ve ilmi yeterliliğimiz varsa elbette bir mezhebe tabi olmak zorunda değiliz.
- Elbette bazı sebeplerden dolayı mezheplerin gerekli olduğuna inanmalıyız. Bu sebeplerden bazılarının şunlar olduğu söylenebilir:
Müslüman nüfusunun azımsanamayacak kadar artması bununla birlikte farklı kültürlerle sahip milletlerin İslamiyet'i kabul etmesi, sınırların genişlemesi ile birlikte diğer ülkelerle çeşitli açılardan münasebetlerin çoğalması, her şeyin değişmesi ile birlikte yeni ihtiyaçların ve sorunların ortaya çıkması, birden fazla konu hakkında uzlaşılamayan noktalar, âlimlerin konuları kendi bakış açılarına göre yorumları ve ilmî tartışmalar vs.
- “Müteşabih hükümlerin yorum farklılığından dolayı birden fazla mezhep vardır.” doğru bir ifadedir.
- Mezheplerin görüşlerinden en kolay kısımlarını bir araya getirip onlarla amel etmek aslında sanıldığı kadar kolay bir şey değildir ve daha çok bilgi gerektirir. Bu nedenle mezhepler arası geçişler yani taklitler ancak zaruret halinde uygun görülmüştür.
- Eğer mezhepler olmasaydı dünyadaki insan sayısınca kadar olurdu. Çünkü herkes Kur'ân-ı Kerim'den kendi anladığını en doğru kabul eder diğer insanların düşüncelerini yanlış olarak görürdü. Hal böyle olunca da insanlar arasındaki kaos hiç bitmezdi. İlim sahibi olmayanlar asla işin içinden çıkamazlar, en ufak ilim tanesine sahip olan insanlara tabii olurlardı. Bu durumda da İslam medeniyeti diye bir şeyden bahsetmek mümkün olmazdı.

Öğretmen, “ Sevgili arkadaşlar uzun tartışmalar sonucunda örnek olaylardaki problemi giderebilecek çözüm önerileri ortaya koydunuz. Şimdi sizlerden bu önerileri uygulamaya dökmenizi istiyorum. Böylece bulduğunuz çözümlerin işe yarayıp yaramayacağını da görmüş oluruz.” der ve olayı çözüm önerisi doğrultusunda yeniden düzenleyip dramatize etmeleri için üç öğrenciyi görevlendirir. Bu üç öğrenci doğal drama ile olayı canlandırır:

Semra: Anneciğim, babacığım. Ben mezhebimi değiştirmek, artık Hanefi mezhebine tabi olmak istiyorum.

Anne: Bunu gerçekten yapmak istediğine emin misin?

Baba: Eğer gerekli araştırmaları yaptıysan, bunu yapabileceğine inanıyorsan, geçeceğin mezhebin hükümlerinin daha kolay olduğunu düşündüğünden bu kararı almadıysan bu düşünceni gerçekleştirebilirsin kızım.

Semra: Evet babacım, gerekli araştırmaları yaptım o mezhebin hükümlerinin bana daha yakın olduğuna karar verdim. O mezhebin hükümlerine göre amel etmek istiyorum.

Anne-Baba: En doğru kararı yine kendin düşünüp kendin vermelisin kızım.

Öğretmen, “Çok güzel arkadaşlar, sizi hem bulduğunuz çözüm yolu hem de başarıyla gerçekleştirdiğiniz drama için tebrik etmek istiyorum.” der ve ekler “Eğer şimdi isteyeceğim şeyi de yaparsanız yalnız bu konuda değil karşılaştığınız bütün sorunları çözmeyi öğreneceksiniz. Bugün size sunduğum problemi hangi aşamalarda çözdüğümüzü fark edebildiniz mi?” diyerek öğrencilere problem çözmenin aşamalarını fark ettirir.

Fıkıh mezheplerinin doğuşunu hazırlayan sebepler, mezheplerin sonradan ortaya çıktığı ve din olarak algılanmaması gerektiği, farklı mezheplerin birer ayrılık değil zenginlik olduğu tekrardan hatırlatılır.

4. SONUÇ BÖLÜMÜ

Seçilen bir öğrenciden o aşamaya kadar neler yapıldığının özetlenmesi istenir. Eksik kalan bir yer var ise öğretmen tamamlar ve ya başka bir öğrenciye tamamlatır.

Öğretmen, “Gençler birçok insanın sürekli sorun ettiği konu ile ilgili sizler çok güzel çözümler ürettiniz. Maalesef bunu günümüzde birçok insan başaramıyor. Sizleri yürekten kutluyorum. İnanıyorum ki sizler bugün öğrendikleriniz sayesinde bundan sonra hayatınızda karşılaştığınız sorunları daha kolay çözebileceksiniz.” der ve kapanışı yapar.

“Bugün fıkıh mezheplerinin doğuşunu hazırlayan sebepler konusunu işledik. Haftaya günümüzde yaşayan fıkıh mezheplerinin hangilerini olduğunu işleyeceğiz. Bugünlük dersimiz burada bitti.”

5. DEĞERLENDİRME BÖLÜMÜ

Problemlerin çözümünün uygulanmasından sonra değerlendirilmesi, uygulanan çözümün gerçekte yeterli olup olmadığının anlaşılmasını sağlar.¹⁸⁸ Konu ile ilgili hazırlanan çalışma yaprakları öğrencilere dağıtılarak değerlendirilir. Problem çözme yönteminin uygulanışını izleme ve değerlendirmeye ilişkin olarak hazırlanmış olan gözlem formu da kullanılabilir. (Gözlem Formu için bkz: [Tablo 2](#))

Problem çözme yönteminde sadece sonuçlar değil süreç de esastır. Bu sebeple ölçme ve değerlendirme yapılırken bütün problem çözme süreci ele alınmalıdır. Bu aşamada iki adım izlenebilir. Birincisi ulaşılan sonuçları değerlendirmek bir diğeri ise problem çözme sürecini değerlendirmek.

Ulaşılan sonuçlar değerlendirilirken açık ve gizli sonuçlar değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme kadar bu süreçte takip edilen adımların hangileri olduğunu incelenmesi de oldukça önemlidir. Böylelikle öğrenciler öğrenmeyi öğrenme becerisi kazanmış olacaklardır.¹⁸⁹ Son olarak konu ile ilgili hazırlanan çalışma yaprakları ([EK 16: ETKİNLİK 1](#)) öğrencilere dağıtılarak değerlendirilir.

Örnek Uygulama 2

Ünite: Fıkhî Hükümler ve Kaynaklar

Konu: İslam'da Ekonomik Hayat

Süre: 2 ders saati (40+40 dk.)

Öğretim Yöntemi: Problem Çözme Yöntemi

Öğretim Teknikleri: Beyin Fırtınası, Altı Şapkalı Düşünme

¹⁸⁸ Demirci, *Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki*, 34.

¹⁸⁹ Akyürek, *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*, 248.

Kazanımlar: “İslam’ın ekonomik hayat ile ilgili düzenlemelerini açıklar. İslam’da mülkiyet ve iktisadın temel esaslarını açıklar. İslam açısından meşru olan mal edinme yollarını kavrar. İslam dininin haksız kazanç çeşitleri ile ilgili yaklaşımını açıklar.”¹⁹⁰

Ali üniversiteden yeni mezun olmuş birisidir. Ali ailesinden kendisine lüks bir araba almalarını ister. Gerekçe olarak da bütün arkadaşlarının lüks arabaları olduğunu üstelik kendisinin de üniversiteden güzel bir dereceyle mezun olmasını gösterir. Ailesi de “artık mezun oldun, mesleğini eline aldın, çalış kendin al” diyerek Ali’nin teklifini geri çevirirler. Akran grubunun standartlarına uyum sağlamak için böyle bir isteğinin yerine getirilmemesiyle öğrenci üzülür.

Bu problemi çözmesi için Ali ailesiyle birlikte neler yapmalıdır?

Problemin tanımlanması: Problem, lüks bir araba ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç, teknolojik yeniliklere ve akran grubunun standartlarına uyum sağlama olarak kendini göstermektedir.

Probleme ilgili verilerin toplanması: Probleme konu olan lüks otomobillerin özellikleri, kullanım durumları ve maliyetleriyle ilgili bilgilerin farklı kaynaklardan araştırılarak toplanması gerekmektedir. Bu süreçte lüks otomobillerle ilgili bilgilere internet sitelerinden ve ya otomobil firmalarından piyasa araştırması yapılarak elde edilebilir.

Probleme ilgili verilerin değerlendirilmesi: Bu aşamada lüks otomobillerin özellikleriyle fiyat listeleri karşılaştırılarak gerek kullanım işlevi ve kullananların ihtiyacını karşılama durumu gerekse fiyat yönünden satın alınabilirlik durumları değerlendirilerek belirlenmelidir.

Probleme ilgili denencelerin kurulması: Belirlenen lüks otomobil parasının sağlanması için neler yapılabilir sorusuna cevap aramayla ilgili aşağıdaki denenceler geliştirilebilir:

1. Ailenin desteğini alarak belirlenen özelliklerde bir lüks otomobil alma imkânı bulunmamaktadır.
2. Mevcut para borsaya yatırılarak paranın artması beklenebilir.
3. Daha düşük özelliklerde bir otomobil tercih edilebilir.
4. Araba almak için kredi çekilebilir.

¹⁹⁰ MEB, *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, 23; MEB, *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*, 10.

5. Şans oyunları oynanabilir.

Problemlle ilgili seçilen çözüm yolunu uygulama: Problemin çözümü için ortaya konulan denenceler ayrı ayrı değerlendirilerek, en uygun olanı çözüm için uygulamaya konulur.

Denence 1: Ailenin desteği olamadan belirlenen özelliklerde lüks bir otomobil alma imkânı bulunmamaktadır. Bu denence her şartta aile desteğine bağlı olmayı öngörmektedir. Hâlbuki ailenin bu konuya bakışı, “çalış kendin al” yaklaşımıdır.

Denence 2: “Borsalarda gerek borç gerekse hisse senetleri üzerinde çok çeşitli işlemler yapılmaktadır. Bu işlemlerin büyük kısmı faiz temellidir. Piyasaya süren şirketin ana faaliyet alanı meşru ise ve bu şirket faizli kredi alma yahut faizle kredi verme gibi işlemlerden de uzak duruyorsa, yani gelirlerine haram karıştırmıyorsa, bu tür şirketlerin hisse senetlerinin alınabileceği konusunda genel kanaat vardır. Ancak bahsedilen ölçütlerin sağlıklı olarak tespiti oldukça güçtür. İslam hukukuna göre tarafları beklenmedik zarar ve mağduriyetlere iten her türlü bilinmezlik, kapalılık ve risk mümkün olduğunca önlenmeye çalışılmıştır.”¹⁹¹ Bu sebeplerle bu denencenin de probleme çözüm olması mümkün değildir.

Denence 3: Daha düşük özelliklerde bir otomobilin tercih edilmesi eldeki imkânlar ölçüsünde problemin çözümü için tercih edilebilir bir çözümdür.

Denence 4: Lüks bir araba temel bir ihtiyaç olmadığından arabayı almak için kredi çekmek uygun değildir. Çünkü “bankaların vereceği bu para bankanın kart sahibine verdiği borç/kredi olup, çekildiği andan itibaren günlük faiz işlenmektedir. Bu durumda ortada faizli bir borç bulunmaktadır.”¹⁹² Faiz de kutsal kitabımızda detaylı bir şekilde işlenmiş ve kesin olarak yasaklanmıştır.¹⁹³ Bu sebeple bu çözüm önerisinin de probleme çözüm olabilmesi mümkün değildir.

Denence 5: “İslam’da meşru mal kazanma yöntemi karşılıklı rızaya dayalı ticarettir. Kumarda ise asıl olan malda ticaret değil şanstır; mal bahse alet edilmekte, şansa bel bağlanmaktadır. Günümüzde yaygın olarak başvuru olan piyango, loto, toto, iddia, at yarışı vb. şans oyunları dinî açıdan değerlendirildiğinde kumar kapsamına girer. Kur’ân-ı Kerim’de

¹⁹¹ Çeker vd., *Fıkıh*, 167.

¹⁹² Kaan, *Güncel Fıkıh Problemleri*, 212.

¹⁹³ Çeker vd., *Fıkıh*, 166.

kumar kesin olarak yasaklanmıştır.”¹⁹⁴ Bu sebeple de bu çözüm önerisinin de probleme çözüm olabilmesi mümkün değildir.

Yukarıda ayrı ayrı ele alınan denenceler bütünsel olarak değerlendirildiğinde, birinci denencenin aileye bağlı olduğu, iki, dört ve beşinci denencelerin dinen yasak olduğu, üçüncü denencenin ise uygulanabilir olduğu söylenebilir. Bu değerlendirmeler ışığında en uygun olanın üç numaralı denence olduğu sınıftaki öğrenciler tarafından kararlaştırılır. Sonra öğrencilere konu ile alakalı [Ek.17](#)'deki çalışma yaprakları dağıtılır.

Fıkıh dersinde problem çözme yöntemini kullandığımızda öğrenciler son derece aktiftir. Öğrenciler de öz kontrolün gelişmesi sağlanmıştır. Öğrencilerin gelişen durumlara çok boyutlu açıdan bakmaları sağlanmıştır. Öğrencilerin problem çözme becerileri, sorumluluk bilinci, düşünme ve dinleme yetileri gelişmiştir. Uygulama ve teori ortaya koyma becerileri gelişmiştir. Öğrencilerin sorgulayıcı öğrenme yetenekleri geliştirmiştir.

Yöntemin kullanıldığı ders, diğer derslere nazaran daha eğlenceli ve zevkli geçmiştir. Bu durum da öğrencilerin derse karşı ilgisini arttırmıştır. Bu yöntem ile öğrenciler sınıf içinde birlikte hareket etme, grup olma ve yardımlaşma duygularını daha yakından tanıma olasılığı bulmuştur.

Bütün bu avantajların yanında fıkıh dersinde problem çözme yöntemini uygulamanın dezavantajları da oluşabilir. Her öğrenci sorunun çözümü için gerekli araç ve gerece kolay bir şekilde ulaşamayabilir. Yöntemi uygulamak için uzun bir süreç gerekebilir. Zamanın kısıtlı olduğu konularda uygulanması oldukça güçtür. Bazı öğrencilerin olumsuz tutum sergilemelerine sebep olabilir.

Yönteme yönelik teknikler uygulanırken sınıf oldukça hareketlidir bu durumda öğretmenin sınıfı idare etmesi zorlaşır. Bu sebeple öğretmenin sınıfın kontrolü noktasında donanımlı olması gerekmektedir. Seçilen problem durumları her zaman her öğrencinin ilgisini çekecek düzeyde olmayabilir. Her öğrencinin olgunluk ve beceri düzeyi farklı olduğundan seçilen problem durumları bütün öğrenciler için geçerli olmayabilir. Her problemin birden fazla çözüm yolu olabileceğinden hedeflenen kazanımlara ulaşmak güç olabilir.

¹⁹⁴ Kahraman vd., *Fıkıh Okumaları*, 136.

Fıkıh dersinde problem çözme yönteminin kullanılabilmesi için kazanımların en az uygulama düzeyinde olması ve öğrencilerin ön şart olan kazanımları önceden edinmiş olması gerekmektedir. Eğer ön koşul davranışlar edinilmemişse bu yöntemin diğer derslerde olduğu gibi fıkıh dersinde de uygulanması oldukça zor görünmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Değişen ve gelişen şartlar gereği bireyler pek çok çeşitli problemle karşı karşıya kalmaktadır. Bireyin dini yaşantısında karşılaştığı soru ve sorunları da çözülmesi gereken problemler arasında yer almaktadır. Fıkıh ilmi de insanların hayatlarına rehberlik eden, sorumluluklarının neler olduğunu öğreten, kişilerarası ve toplumsal ilişkileri düzenleyen bir ilimdir. Bu itibarla fıkıhın bireyler ve toplumlar için hayati öneme sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Problem çözme becerisi, bireylerinin hayatta karşılaştıkları çok çeşitli problemler ile etkin olarak mücadele etmelerini sağlayan üst düzey bir yetenektir. İnsanın yaşam sürecinde geçirdiği gelişim dönemlerinin her birinde bireyler, basit ya da karmaşık boyutta birçok yaşam problemiyle yüzleşebilmektedirler. Bunun sonucunda da karşılaşılan problemler, kimi zaman hayatın doğal bir parçası olarak görülebilmekte, kimi zaman ise önem derecesi ve boyutuna göre stres, bunalım, depresyon gibi olumsuz duygulara neden olabilmektedir.

Öğrencilerin eğitim-öğretim hayatları boyunca edinmeleri hedeflenen becerilerden biri olan problem çözme, insanların hayatları boyunca karşılaştıkları problemleri bertaraf edilebilmeleri için zorunlu olarak ihtiyaç duydukları yaşam becerilerinden biridir.

Fıkıh dersinin öğrencilerin problem çözme becerisi kazanma amacına ulaşması için ayrı ve çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim fıkıh, hayatı çeşitli açılardan kuşatan, bireye yaşam boyu kılavuzluk eden bir ilimdir. Birey, dinî inançları sayesinde karşılaştığı problemlere karşı farklı başa çıkma stratejileri geliştirebilir. Ancak öğrencilerin fıkıh derslerinde problem çözme becerisi kazanma amacına ne düzeyde eriştiği sorusu bilimsel olarak araştırılmayı bekleyen bir meseledir.

Fıkıh dersinde birçok hukuki, ahlaki ve toplumsal vs. kurallar öğrencilere verilmektedir. Bu ise öğrenciler için derslerde problem durumları oluşturabilmek için iyi bir fırsattır. Fıkıh dersi öğretmeni bu genel ilkelerin arkasından bir problem durumu oluşturabilir. Örneğin faizin her türlüünün haram olduğu söylendikten sonra, öğrencilere bu yasağın kapsamına nelerin girebileceğini buldurmak için problem durumları oluşturulabilir.

Fıkıh öğretimindeki kazanımların elde edilmesi, öğrencilerin kendi ulaştıkları bilgileri yapılandırmalarına bağlıdır. Bu aşamada öğretim yöntem ve tekniklerin, öğretim süreci içerisinde oldukça önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Kazanımları daha anlamlı hale getirebilmek için bütün becerileri geliştirecek yöntem ve tekniklerin kullanılması tercih

edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple geleneksel öğretim yerine, problem çözme yöntemi, eğitsel oyun, drama, beyin fırtınası gibi birbirinden farklı yöntem ve tekniklerin tercih edilmesi daha doğru olacaktır.

Her insanın bir toplumda yaşadığı ve sürekli başkalarıyla etkileşim halinde olduğu, teknolojinin hızla geliştiği düşünüldüğünde de öğrencilerin bilişsel, fiziksel, ruhsal yönlerini geliştirecek yöntemlerin kullanılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Fıkıh dersi öğretim programı detaylıca incelediğinde yöntem, strateji ve tekniklerin yetersiz kaldığı ve bu anlamda yeni bir öğretim anlayışının geliştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

Fıkıh öğretiminde fıkıh programının içeriğinin, genel ve özel amaçlarının neler olduğu kadar bunların öğrencilere nasıl aktarılacağı konusu da oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda fıkıh öğretimini problem çözme yöntemi çerçevesinde ele alıp yeni bir fıkıh öğretim anlayışının nasıl olması gerektiğini ortaya koymaya çalıştık.

Fıkıh öğretimi daha çok genel kavram ve usul bilgilerinin öğrencilere aktarıldığı, öğrencinin anlamasına ve analiz etmesine yönelik olmadığı görülmektedir. Mevcut fıkıh öğretimi anlayışının ve öğretim yöntemlerinin daha çok ezberci bir yaklaşımla ve anlatım ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Nasıl bir fıkıh öğretimi başlığı altında, yeni bir fıkıh öğretimi anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu anlayışta daha çok fıkıh öğretiminin içeriğinin, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik, öğrencilerin davranışlarını ve kişiliğini geliştirici, zihinsel, bilişsel ve psikomotor becerilerine katkıda bulunabilecek, gerçek ve mesleki hayatlarında karşılaşılabilecekleri problemlerin çözümüne katkıda bulunabilecek şekilde verilmesinin daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Fıkıh ve Fıkıh Okumaları derslerinde, öğrencilere problem çözme becerisi kazandırılmasının amaç olarak benimsendiği görülmektedir. Ancak problem çözme becerisinin ne olduğu, nasıl kazandırılacağı, hangi konularda uygulamanın mümkün olduğuna dair kayda değer bilgiler bulunmamaktadır. Fıkıh ve Fıkıh Okumaları ders müfredatlarının bu konuda yetersiz kaldığı söylenebilir. Fıkıh ve Fıkıh Okumaları derslerinde hedeflenen bu amaca ulaşabilmenin ancak derslerde dini bilgilerin ve bilimsel problem çözme sürecinin öğretilmesi ile mümkün olabileceği söylenebilir. Fakat ders kitaplarında problem çözme

aşamalarıyla ilgili etkinlikler aracılığıyla da olsa bir bulguya rastlanılmamıştır. Bu yüzden ders kitaplarının problem çözme süreci ile ilgili temel bilgileri kazandırması açısından yetersiz olduğu görülmektedir.

Ders kitaplarına bakıldığında, daha çok bilgi içeren uzun metinlere yer verildiği ve yönteme uygun bir etkinliğin bulunmadığı görülmektedir. Kitaplarda, çözümü herkesçe bilinen sorunlar hakkında bilgi verilmiş, bu becerinin nasıl kazandırılacağına dair etkinliklere yer verilmemiştir. Bu anlamda kitabın benimsediği anlayışın öğrenmeyi öğretmek değil sadece öğretmek olduğu söylenebilir.

Günümüzde bireylere üst düzey düşünme becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiğini söylememiz mümkündür. Bu amaçla öğretmenler tarafından yöntem, fıkıh derslerinde daha çok kullanıldığı takdirde, öğrencilerin öğrenmelerinde kalıcılığa ve başarılarının artırılmasına katkı sağlayacağı aşikârdır.

Problem çözme yönteminin uygulanmasına karar verildiği zaman seçilen konuların işlenişinde yöntemin uygun olup olmadığı dikkate alınmalıdır. Problem çözme yönteminin uygulanmasında yalnızca kapalı uçlu sorular değil açık uçlu sorular da yer almalıdır. Bu tür problemler öğrencilerin farklı düşünme becerilerini geliştirmeye, yaratıcı fikirler sunmalarına ve iyi birer problem çözücü olmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmamız çerçevesinde şu öneriler geliştirilmiştir.

- Fıkıh öğretiminde öğrencilere problem çözme becerisi kazandırılması uzmanlık gerektirmektedir. Bu sebeple öğretmenlerin alan bilgilerinin yanı sıra yeni eğitim anlayışına uygun şekilde formasyon becerilerine de sahip olması gerekmektedir.
- Günümüz eğitim-öğretim sisteminde öğrenci ihtiyaçlarından hareket edildiği için öğrencilerin gelişim özelliklerinin ve çağın şartlarına bağlı olarak buldukları gelişim döneminde genel olarak karşılaştıkları sorunların niteliğinin de öğretmenler tarafından bilinmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle gelişim dönemlerine bağlı olarak ortaya çıkabilecek problemleri tespit etmek amacıyla bilimsel çalışmaların yapılması faydalı olabilir.
- Fıkıh dersinde kullanılacak günümüz eğitim teknolojisine uygun eğitim araç-gereçleri geliştirilmelidir. Örneğin Hac konusu işlenirken, ibadet mekânlarını tanıtmak için üç boyutlu görseller tasarlanabilir.

- Fıkıh derslerini yürütecek kişilerin sahaya inmeden önce branşlara göre hizmet içi eğitim almaları sağlanmalıdır. Bundan sonra branş öğretmeni olarak atanmaları sağlanmalıdır.
- İlahiyat fakültelerinde dersler öğrencilere tanıtılmalı, onların öncelikle bu konular bakımından hazırlanmalarına ve formasyon derslerinde, bu derslerin nasıl yürütüleceğine dair metotların öğretimine önem verilmelidir.
- Öğretim programları hazırlanırken edinilmesi hedeflenen becerilerle ilgili açıklamaların daha anlaşılır ve açıklayıcı olmasına önem verilmeli ve bu becerilerin kazandırılmasına yönelik etkinlik örneklerine daha fazla yer verilmelidir.

Öğrenciler bu yöntem sayesinde, bilimsel düşünme becerisi, sorumluluk ve işbirliği içinde çalışma becerisi, iletişim becerisi, dikkati geliştirme becerisi, zamanı yönetme becerisi, gerçek dünya ile okul yaşamını karşılaştırma becerisi, topluluk önünde kendini ifade edebilme ve değerlendirme becerisi kazanmaktadır. Aynı zamanda dünyada algıladığı ve sürekli karşılaştığı dinî ve fikhî sorunları kavrayarak bu problemlerle başa çıkabilmenin yollarını sistemli bir şekilde düşünmeyle ve mantıklı basamaklar halinde öğrenmektedirler. Bu sayede öğrencilerde problem çözme yöntemi ile karşılaştıkları sorunları korkusuzca çözebilme becerisi gelişmektedir.

Öğrencilerin daha aktif olmasını sağlayan öğretim yöntem ve teknikleri arasında fıkıh konularının öğretiminde en uygun seçeneklerden birinin problem çözme yöntemi olacağını düşünerek bu yöntemi burada temellendirmeye çalıştık. Bu kapsamda çalışmada öncelikle ilgili literatür taranarak araştırmanın teorik boyutu ortaya konulmuştur. Daha sonra Fıkıh ve Fıkıh Okumaları dersleri öğretim programları tanıtılmış, nitel yöntemlerle öğretim programları ve ders kitaplarının problem çözme becerisi kazandırması açısından fonksiyonelliği değerlendirilmiş ve pratikte bu yöntemi uygulayacak öğretmenlere kolaylık sağlayabilecek örnek uygulamalar sunulmuştur

KAYNAKÇA

- Akbıyık, Cenk - Seferoğlu, Sadi. "Eleştirel Düşünme ve Öğretimi". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 30/ (2006).
- Akyürek, Süleyman. *Din Öğretimi-Model, Strateji, Yöntem, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 9. Basım, 2020.
- Akyüz, Hüseyin. "İmam Hatip Liselerinde Hadis Dersi Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme: Artvin İli Örneği". *Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri*.
- Alıcıgüzel, İzzettin. *Çağdaş Okulda Eğitim ve Öğretim*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999.
- Alkan, Cevat - Kurt, Mehmet. *Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 1998.
- Altaş, Nurullah. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın, 2001.
- Ay, Mehmet Emin - Gücen, Merve. "Ergenlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Yaklaşımları". *International Congress On Islamic Education*, 293.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 13. Basım, 2020.
- Aydın, Mehmet Zeki - Rıdvan Demir (ed.). *Güncel Bilgiler Işığında Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Bardakoğlu, Ali. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13 Cilt. İstanbul, 1996.
- Bardakoğlu, Ali. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Başkurt, İrfan. "Din ve Ahlak Eğitiminde Yeni Arayışlar ve Bakış Açıkları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002).
- Beşer, Ayşe vd. "Probleme Dayalı Öğrenmede Eğitim Yönlendiricisi Nasıl Olmalı?". *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 8/2 (2004).
- Bilen, Mürüvvet. *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Ankara: Takav Matbaa ve Yayıncılık, 1993.
- Bilen, Mürüvvet. *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2002.
- Büyükkaragöz, Savaş - Çivi, Cuma. *Genel Öğretim Metotları*. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları, 8. Basım, 1998.
- Çakır, Tuncay. *İlköğretim 7. Sınıf Matematik Dersinde Çember ve Daire Konusunun Öğretiminde Problem Tabanlı Öğrenme Modelinin Başarıya, Kalıcılığa ve Tutuma Etkisi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.

- Çeker, Orhan vd. *Fıkıh*. ed. Recep Özdirek - Recep Küçükşahin. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2019.
- Çetin, Abdurrahman. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Demirci, Nevim. *Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2005.
- Demirel, Özcan. *Genel Öğretim Yöntemleri Ders Notları*. Ankara, 1992.
- Demirtaş, Kenan. *Hadis Öğretimine İmam-Hatip Liseleri Gelişim Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2001.
- Deveci, Handan. *Sosyal Bilgiler Dersinde Probleme Dayalı Öğrenmenin Öğrencilerin Derse İlişkin Tutumlarına, Akademik Başarılarına ve Hatırlama Düzeylerine Etkisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2002.
- Dewey, John. *How We Think*. çev. Baha Arıkan vd. İstanbul: İstanbul Muallimler Cemiyeti Yayınları, 1957.
- Doğan, Recai - Tosun, Cemal. *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002.
- Duman, Soner. *Günümüz Fıkıh Problemleri*. Sakarya: Beka Yayınları, 5. Basım, 2020.
- Erden, Münire. *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2017.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh İlmine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.
- Erginer, Ergin. *Öğretimi Planlama Uygulama ve Değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2000.
- Erim, Hatice Büşra. *6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde "İslam'ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar" Ünitesinin Öğretiminde Kavram Karikatürü Destekli Probleme Dayalı Öğrenme Yönteminin Etkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Fidan, Nurettin - Erden, Münire. *Eğitime Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 1998.
- Gülnur, Erciyeş. "Öğretim Yöntem ve Teknikleri". *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. ed. Şeref Tan. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Basım, 2007.
- Günay, Hacı Mehmet. "Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde İlke ve Yöntemler". *Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı Günümüz Fıkıh Problemleri*. ed. Hacı Mehmet Günay. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1. Basım, 2010.

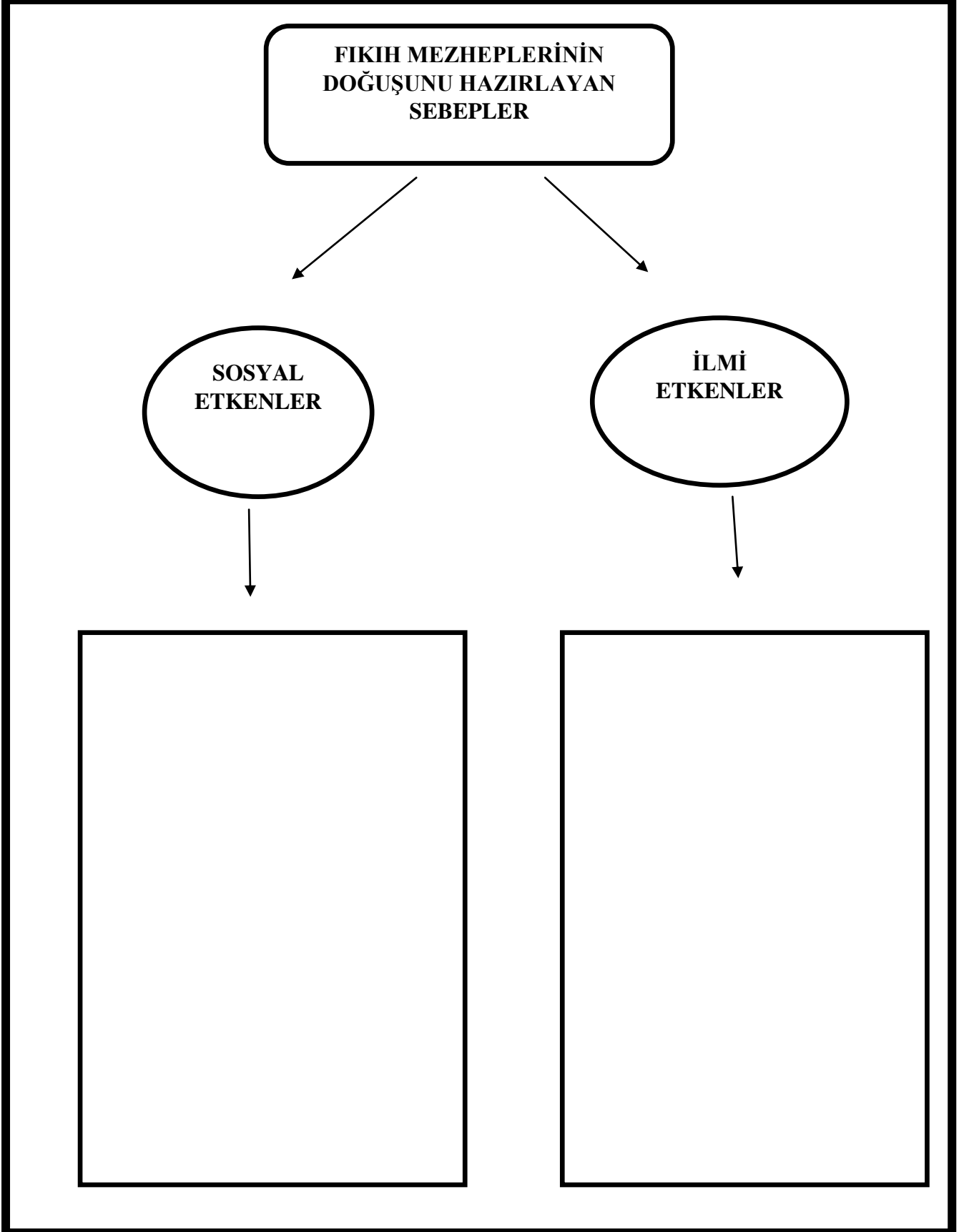
- Günay, Hacı Mehmet. “Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde İlke ve Yöntemler”. *Günümüz Fıkıh Problemleri - Aöf - Anadolu Üniversitesi - Açıköğretim Fakültesi*. Eskişehir, 1. Basım, 2010.
- Günden, Suat. *Genel Öğretim Bilgisi*. Ankara: Yaygın Yükseköğretim Kurumu, 1978.
- Heppner, P. “A Review Of The Problem-Solving Literature And Its Relationship To The Counseling Process”. *Journal of Counseling Psychology* 25/5 (1978), 366-375.
- Hollingsworth, P.M - Hoover, K.H. *İlköğretimde Öğretim Yöntemleri*. çev. Tanju Gürkan vd. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1999.
- Kaan, Enver Osman. *Güncel Fıkıh Problemleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Kahraman, Abdullah vd. *Fıkıh Okumaları*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2015.
- Kapaklıkaya, Alişan. *Sen Hiç Kendini Yaşadın mı?* İstanbul: Yediveren Yayınları, 20. Basım, 2015.
- Kaptan, Fitnat - Korkmaz, Hünkar. “Fen Eğitiminde Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımı”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayrettin. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 1996.
- Karaman, Hayrettin. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 1996.
- Karaman, Hayrettin vd. *İlmihal*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002.
- Karaman, Hayrettin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 9. Basım, 2012.
- Kargın Keskin, Elif. *Problem Çözme Yönteminin Ortaokul Öğrencilerinin Fen Bilimlerine Yönelik Tutum, Bilimsel Süreç Becerileri ve Akademik Başarılarına Etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora, 2017.
- Kılıç, Durmuş - Samancı, Osman. “İlköğretim Okullarında Okutulan Sosyal Bilgiler Dersinde Problem Çözme Yönteminin Kullanılışı”. *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 11 (2005).
- Korucu, Emine Nedime. *Probleme Dayalı Öğretim ve İşbirlikli Öğrenme Yöntemlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Başarıları Üzerine Etkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 5. Basım, 2015.
- Küçükahmet, Leyla. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 1995.

- MEB. *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- MEB. *Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları, 2014.
- Morgan, Clifford T. *Psikolojiye Giriş*. çev. Hüsnü Arıcı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, 2000. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/psikolojiye-giris/131303.html>
- Oğuz, Vuslat - Akyol Köksal, Aysel. “Problem Çözme Becerisi Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 44/1 (2015).
- Oğuzkan, A. Ferhan. *Orta Dereceli Okullarda Öğretim (Amaç İlke Yöntem ve Teknikler)*. Ankara: Emel Matbaacılık, 1989. <https://www.nadirkitap.com/orta-dereceli-okullarda-ogretim-amac-ilke-yontem-ve-teknikler-dr-a-ferhan-oguzkan-kitap4502608.html>
- Oyman, Nihat. *Din ve Ahlak Öğretiminde Yöntem ve Teknikler*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2017.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar (Temel Eğitim ve Orta Öğretimde)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990. <https://www.nadirkitap.com/din-egitimi-ve-ogretiminde-metodlar-temel-egitim-ve-orta-ogretimde-mustafa-ocal-kitap10009681.html>
- Özcan, Gülsen. *Problem Çözme Yönteminin Eleştirel Düşünme Ve Erişmeye Etkisi*. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Doktora, 2007.
- Özçelik, Durmuş Ali. *Eğitim Programları ve Öğretim (Genel Öğretim Yöntemi)*. Ankara: ÖSYM Yayınları, 1989.
- Özden, Yüksel. *Eğitimde Dönüşüm / Eğitimde Yeni Değerler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2000. <https://www.nadirkitap.com/egitimde-donusum-egitimde-yeni-degerler-yuksel-ozden-kitap8682732.html>
- Özel, Ahmet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 1996.
- Özkan, Mehmet. *Fıkıh Dersi Müfredatına ve Öğretim Yöntemine Dair Bazı Tespit ve Öneriler*. Balıkesir, 2016.
- Öztürk, Mustafa. “İmam Hatip Lisesi Programında Tefsir Dersi Öğretimi İle İlgili Tespitler ve Teklifler”. *100. Yılında İmam Hatip Liseleri*. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.
- Rıza, Enver Tahir. *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları*. İzmir: Anadolu Mat., 1997. <https://www.nadirkitap.com/egitim-teknolojisi-uygulamalari-enver-tahir-riza-kitap6900398.html>
- Sönmez, Veysel. *Öğretmen El Kitabı Program Geliştirmede*. Ankara: Anı Yayıncılık, 19. Basım, 2020. <https://www.kitapyurdu.com/kitap/ogretmen-el-kitabi-program-gelistirmede/69646.html>

- Şaban, Ahmet. *Öğrenme Öğretme Süreci*. Ankara: Nobel Yayın, 2000.
- Şaban, Zekiyyüddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Taşcı, Sultan. "Hemşirelikte Problem Çözme Süreci". *Sağlık Bilimleri Dergisi* 14/ (2005).
- Tekeli, Ş. Gülnur. *Lise Son Sınıf Öğrencileri ile Üniversite Öğrencileri Arasında Bir Karşılaştırma: Akademik Benlik Yeterliği, Denetim Odağı, Stresle Başa Çıkma ve Problem Çözme Becerisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2010.
- Tok, T. N. "Etkili Öğretim İçin Yöntem ve Teknikler". *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. ed. A. Doğanay. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007.
- Tosun, Cemal - Taşkesenligil, Yavuz. "Probleme Dayalı Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Kimya Dersine Karşı Motivasyonlarına ve Öğrenme Stratejilerine Etkisi." *Türk Fen Eğitimi Dergisi* 1 (2012).
- Turşak, Musa. *İmam Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerim ve Tefsir Öğretimi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013.
- Ün, Esra. *Satranç Eğitiminin, Problem Çözme Yaklaşımları, Karar Verme ve Düşünme Stilllerine Etkisinin İncelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2010.
- Ünüvar, Ayşe. *Çok Yönlü Algılanan Sosyal Desteğin 15-18 Yaş Arası Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerine ve Benlik Saygısına Etkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2003.
- Üstündağ, Tülay. *Yaratıcılığa Yolculuk*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002.
- Yığın, Adem. "Fıkıh Dersinin Öğretimi". *İmam-Hatip Liselerinde Mesleki Din Öğretimi*. ed. Emine Keskiner. İstanbul: Yekder Yayınları, 2018.
- Yıldırım, Hakan. *Probleme Dayalı Öğrenme ve Proje Tabanlı Öğrenme Yöntemlerinin İlköğretim Öğrencilerinin Başarılarına ve Tutumlarına Etkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2011.
- Yılmaz, Nazif. "İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Öğretimi (Öğretim Programları Üzerine Bir Değerlendirme)". *100. Yılında İmam Hatip Liseleri*. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.
- Yiğit, Yasin. *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Derslerinde Problem Çözme Becerisi Kazanma Amacına Erişim Düzeyi (Sivas İli Örneği)*, 2019.
- PISA 2003 Projesi Ulusal Nihâi Rapor*. Ankara: T.C Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma Ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2005. <http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2013/07/PISA-2003-Ulusal-Nihai-Rapor.pdf>

EKLER

Ek 1: ETKİNLİK 1

EK 2: ETKİNLİK 2

Aşağıdaki açıklamaları ilgili oldukları kavramlarla eşleştiriniz.

SARF

FAİZ

KARABORSACILIK

SİGORTA

BORSA

KARZ

..... Bir kimseye faydalanmak ve mislini iade etmek üzere bir malı vermektir.

İki paranın birbiri ile değiştirilmesi işlemine denir.

Gelir amaçlı borç işlemi yahut işlemde şart koşulan karşılıksız fazlalık şeklinde tanımlanır. Arapça karşılığı ribadır.

..... ticarete konu olan malların alım satım işlemlerinin yapıldığı kurumsal piyasadır.

..... hastalık, sakatlık ve ölüm gibi insan hayatına yönelik tehlikeler/risklerle yanma, kırılma, çalınma, kaybolma, hasar görme, yok olma, kullanılamaz hâle gelme gibi eşyaya yönelik risklerin ortaya çıkması hâlinde tazmin edilmek üzere belli bir ücret (prim) karşılığında sigorta şirketi ile yapılan sözleşmeye denir

....., ileride bulunmayacağı veya pahalılaşacağı düşüncesiyle çok mal yığarak piyasada sıkıntıya yol açma durumudur. yapanın temel hedefi stok ettiği mallardaki fiyat artışından haksız kazanç sağlamaktır.